De glazen stad

P.J. Risseeuw

bron
P.J. Risseeuw, *De glazen stad*. J.H. Kok, Kampen z.j. [1966]

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/riss002glaz01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

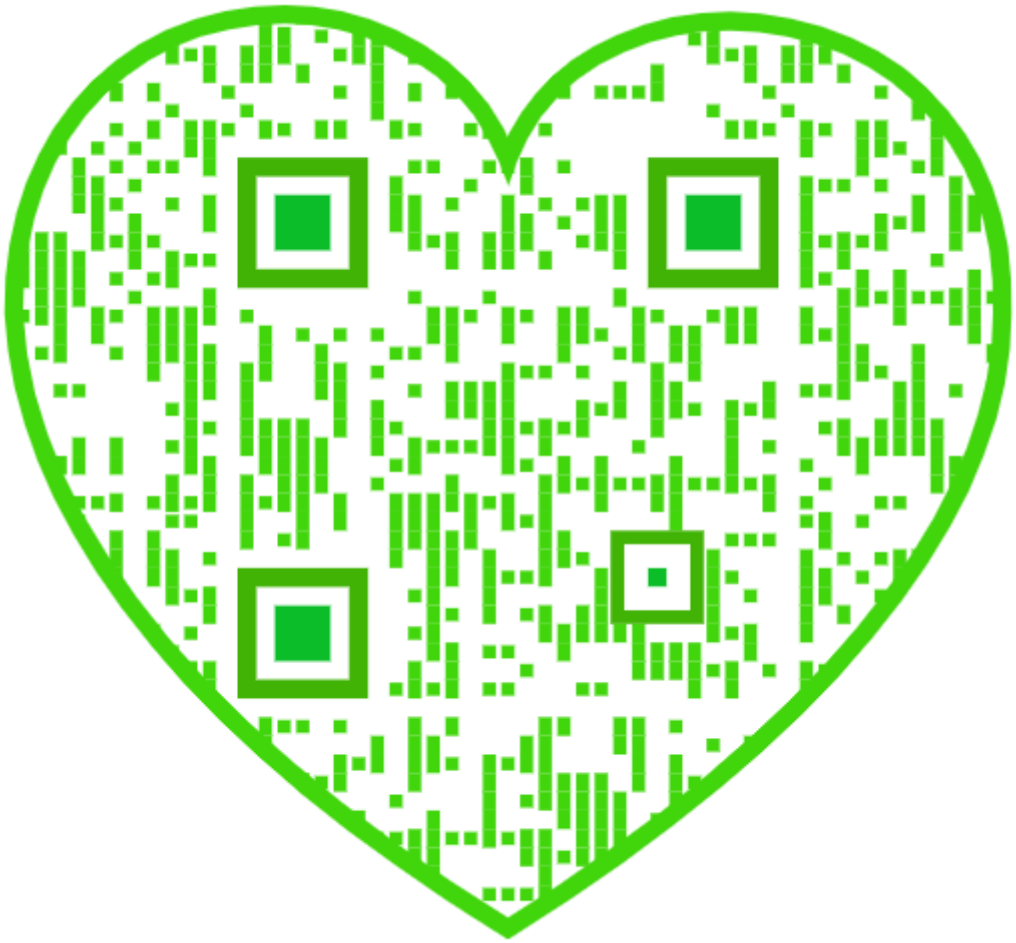

BIJ DE MONDING DER RIVIEREN
ACHTER EEN SMALLE STROOK DUIN
DAAR LIGT EEN KLEIN STUK HOLLAND
DAT GENOEMD WORDT EUROTUIN.

JAC. ZONNEVELD

1

Zonder uitleg te geven aan zijn kameraden fietste Huib Stein na het beëindigen van de ochtendlessen regelrecht naar de Hoek, waar hij op een bankje aan de waterkant zijn twaalfuurtje oppeuzelde, onderwijl kijkend naar de in- en uitvarende schepen. Daar was ook een van de grijze coasters van Waling van Geest bij. Die jongens hadden het ook niet op de tuin van hun vader kunnen vinden en toch hadden ze een reuze bedrijf uit de grond gestampt. Ze voeren niet alleen op Engeland maar haalden het fruit overal vandaan.

Ik ga niet meer terug naar die rotschool, dacht hij. Ik heb er genoeg van. Er moet dan maar komen wat er van komt.

Deze morgen was nog niet eens zo slecht begonnen. Met natuurkunde had hij geen last. Prompt had hij zijn lesje over carburateuren, diesel- en benzinemotoren kunnen opdreunen. Had een goede beurt gemaakt toen er gevraagd werd wat er zoal kon gebeuren bij elke takt van een dieselmotor.

Daarna met lood in de schoenen het lokaal van Kiezebrink binnengegaan. Die had natuurlijk weer de gemeenste valletjes opgezet in zijn dictee. Wat zit er in het vruchtbeginsel? Waardoor is de komkommer een eenhuizige plant? Wat is een generatieve en een vegatieve voortplanting? Welk Nederlands woord zou je voor *virus* kunnen gebruiken. Wat doe je tegen knolvoet?

Bij de vragen: *wat zijn lokbloemen* en *wat doe je tegen klemhart* had hij, uit het raam starend, bijna de lijfelijke warmte van Ria gevoeld. *Welke wonden vergroeien het beste?* (Mond aan mond, ouwe sok!)

De boot was helemaal aan toen hij met moeite een geeuw had onderdrukt op de vraag wat doe je tegen slaapziekte.

- Je huiswerk, Huib?
- Geen tijd gehad, meneer.

- Als je vader je 's morgens om vier uur sla laat snijden in plaats van je huiswerk te laten maken, dan kan je beter opkrassen, Stein.
- Heel graag, meneer.
- Je broers hebben het hier beter gedaan, Huib.
- Kan ik het helpen?
- Als het maar over auto's gaat, hè? zei Kiezebrink, een beetje smalend.

Zeelui, vliegeniers en chauffeurs, die zagen wat van de wereld. Varen en vliegen was voor hem uitgesloten, maar de autobahn lag open. Dat vrije leven van een chauffeur in een gezellige cabine van een *Scania Vabis*, de mooiste wagen die hij zich kon voorstellen, had hem van kind af aangetrokken. Hij zat van jongs af liever in een garage dan in een warenhuis met tomaten of komkommers.

Rijden, rijden, door heel Europa, kilometers vreten! Geen baas die op je handen keek!

Eerst laat in de middag kwam hij thuis, gooide zijn boekentas in een hoek van zijn kamertje nadat hij er een pakje had uitgehaald waarvan hij driftig het vloeipapier scheurde. Hij stapte op zijn divanbed en lichtte de stoffige fluwelen tekst *Hij zorgt voor u* van de muur. Hoe lang dat ding hier al hing? Het dateerde nog uit de tijd van opa, die hier, een halve eeuw geleden in de Rusthoek op de geestgronden in Waldeck zijn plekje gevonden had. Opa was al lang dood. Huib hield de nieuwe spreuk die hij in Naaldwijk had gekocht voor zich uit: *Doe wat je wilt, gekletst wordt er toch!*

Hij was net met het ophangen klaar toen Bea binnenkwam en zwijgend toekeek. Zij was maar een jaar ouder. Bea en Huib. Huib en Bea. Van jongsaf bondgenoten, zich afzettend tegen de heerszuchtige Bert en beschermd door hun oudste broer Kees. Zonder Bea zou het stiekeme contact met Ria van Bree ook niet mogelijk zijn.

Ze hadden van kind af met Ria, enig kind van *de gelukkige tuinder* Dirk van Bree, gespeeld in de gangetjes tussen de opeengestapelde eenruiters, samen op een geïmproviseerde schuit geploeterd tot ze triomfantelijk bij de veiling waren aangekomen.

Tot die ene keer, toen Bea al naar huis was gegaan, dat

beslissende moment, waarin zij in hun nalopertjesspel elkaar onthutst in de armen waren gevallen.

Nee - dat had toen nog maar niet moeten gebeuren. Ze waren nog kinderen maar toch al geen kinderen meer. Die eerste bewuste lichamelijke aanraking was maar verwarrend geweest. Twee buurkinderen, beiden in de oorlogsdagen van mei 1940 geboren. Huib drie weken te vroeg ‘omdat hij er bij wilde zijn’. Ria keurig op tijd, wat al niet anders kon als kind van een moeder die op de klok werkte.

Bea las de spreuk en Huib reikte haar nonchalant de verwijderde oude fluwelen tekst die ze niet aannam.

- Heb je je huiswerk al af?

- Van mij bedankt... Ik ben weggelopen. Dat gekwar over knol, spint en aaltjes ben ik al lang zat. Ik kan het niet in mijn hersens krijgen.

- Wat wou je dan, dwarskop?

- Dat weet je wel.

- Wat je nou wil, daar kan je later spijt van krijgen.

- En tòch wil ik niet op de tuin. Ik kots er van... Ik wil wat van de wereld zien.

- Dacht je dat dat zó maar ging?

- Moet je de verhalen horen van die chauffeurs bij Flinterman!

- En wat zou Ria daar van denken?

- Weet ik niet.

Hij stond nog op het bed, een hoog opgeschoten knaap, met een nors gezicht onder zijn mooie zwarte haardos. Door het kleine venster kon hij de in aanbouw zijnde torenflats zien. De aanval van de stenen stad op de glazen stad die opa een halve eeuw al had voorspeld, was nu eerst goed begonnen. De eeuwige nachtmerrie van vader.

- Je hoeft heus niet op de medewerking van Ria's vader te rekenen. Van Bree zal zijn enig kind niet met een chauffeur laten trouwen, zei Bea.

Huib stapte van het bed en gooide de oude tekst in een hoek.

- Is dat soms een minderwaardig vak? Het Westland is groot geworden door de export. Die jongens verdienen een hoog loon. En nog rittengeld extra.

- En hun vrouwen? Hoe vinden die het om altijd alleen

te zijn en voor alles op te draaien? Als die mannen een of twee keer per week thuis slapen is het veel.

- En de vrouwen van de zeelui en de vliegeniers dan?
- Ik zou nooit met een zeeman willen trouwen, zei Bea.

Ze maakte aanstalten om weer naar beneden te gaan.

- Dirk van Bree heeft geen zoon die hem kan opvolgen. Hij zal daar gek zijn om Ria met jou te laten trouwen. Ik wou je wijzer hebben!
- Wie praat er over trouwen? Altijd die meiden!
- En wie willen er altijd maar vrijen? Altijd die jongens!

Huib had een scherp weerwoord, maar hield het in.

Van beneden riep moeder schel: Eten!

Diezelfde morgen was ir. Streefland de tuin van Job Stein opgelopen. Stein was bezig met het knuppelen van de tomaten. Ze hadden daar ook al machientjes voor, maar hij hield het bij flink tikken tegen de draden, zodat de planten goed schudden voor de zelfbevruchting.

Hij zag Streefland wel, maar maakte eerst de rij af waarmee hij bezig was. Job vond Streefland geen kwaaie vent, hij was in elk geval beter dan zijn voorganger die als stedebouwkundige de tuinders het bloed van onder de nagels had gehaald.

De stenen stad tegen de glazen stad! Het eeuwige touwtrekken dat nu al meer dan vijf en twintig jaar had geduurd. Altijd maar weer plannen die tenslotte door de tijd werden achterhaald. Dan maar weer nieuwe plannen, afgekeurde plannen, gewijzigde plannen. De stad, de tuinders, de provincie. Vechten maar! Wat een vak!

Grootvader was in de Warmoeziersstraat begonnen en nu al een eeuw lang was de familie Stein opgejaagd door stadsuitbreiding. Hier in de Rusthoek was het goed wonen en goed tuinen geweest. Beste opdrachtige afgegeeste grond. Maar na de oorlog was het weer misgegaan. De stad kroop als een stenen monster naderbij. Zolang er geen definitieve beslissing was gevallen hadden de tuinders alleen maar voor eigen risico kassen mogen bouwen. Buurman Dirk van Bree had zich daar niks van aangetrokken maar Job Stein had voor dat risico bedankt.

Hij wist wel hoe de jongeren over zijn tuin dachten. Hij las het ook in de ogen van ir. Streefland toen ze samen de tuin waren opgelopen. Een *verouderd* bedrijf!

- Ik heb goed nieuws voor je, Stein. De knoop is eindelijk doorgehakt. De helft van Waldeck mag tuingebied blijven. Daar ligt ook de Rusthoek in.

Job Stein gaf niet direct antwoord. De laatste jaren had hij niet goed meer geweten wat hij het liefst wou, vooral nu de jongens hun eigen weg gingen en hij last had gekregen van reumatiek. Hij had hier, waar hij geboren was en getogen, altijd willen blijven, maar de gedachte tegen een flinke prijs uitgekocht te kunnen worden was als een knagende worm geweest. Hij zat hier op eigen grond en de landhonger van de stad was onverzadigbaar.

- En voor hoelang zal dat zijn? vroeg hij. - Is het maar weer een zoethouwertje?

- Voor dertig jaar, zei ir. Streefland. - Dat is nog een mooie tijd en je hebt drie flinke zoons, Stein. Ik zou zeggen gooi het net nu maar eens uit aan de andere kant van het schip.

- En de jongens hun gang laten gaan zeker! Dat betekent dat ik naar ‘meneertje’ zal moeten. Met m'n pet in de hand naar de Bank. M'n kop in een strop steken. Geen baas meer in eigen huis zijn. Je wordt van mijn bedankt. Ze lopen der eigen wel dood! Eénmaal in mijn leven heb ik na vaders dood om eigenaar te worden een hypotheekje moeten nemen en dat heb ik met guldentjes afgelost. Met *guldentjes* als je begrijpt wat ik bedoel. En dacht je dat ik me op m'n ouwe dag nou nog aan de Bank zou verkopen? Eerst verdienen en dan uitgeven, zei m'n vader altijd. Ik heb gewerkt van 's morgens vier tot donker. Ik had een welgesteld man kennen zijn als ze me de laatste twintig jaar niet in onzekerheid hadden gehouwe of ik hier kon blijve zitte... Je praat over de jongens. M'n vader zei: Je krijgt niks voor niks op de tuin behalve spit en je mot 't met je gezin doen. Maar die tijd is voorbij. Kees, m'n oudste jongen gaat trouwen met de dochter van een exporteur in Delft. Dan weet je het wel. En de jongste, die snotaap, maakt het helemaal mooi. Die wil chauffeur worden en zit tegelijk achter de enige dochter van mijn buurman aan. Nou vraag ik je...

- En Bert? Over Bert hoor ik niet dan goeds, zei Streefland. - Die jongen heeft een tuindershart en daar zit een kop op. Als ze dat op de Proeftuin zeggen zal het wel waar zijn.

- Ja, Bert... dat is zo. Maar ik twijfel er aan of Bert wil wat zijn vader wil...

Het was koffietijd.

Leentje van Geest had de mannen binnen genood.

Ir. Streefland prees in het voorbijgaan haar witte leghorns en keek met welgevallen naar haar kleine volière en het overschot van de vroegere boomgaard. Heel vroeger had hier nog een oude druivenmuur gestaan.

- Dus as ik goed begrijp kennen we hier blijve zitte?

Ze keek beurtelings naar haar man en naar ir. Streefland. Ze mocht die man wel. Hij knikte bemoedigend.

- Daar kan ik de Here God voor danken, zei Leentje, aangedaan. Ze had het antwoord van Job niet afgewacht want die zou toch wel weer leeuwen en beren op de weg zien.

2

Of het zo moest zijn kon Kees, die op weg was naar het ouderlijk huis dat hij na zijn trouwen als oudste zoon elke vrijdag even bezocht, onderweg zijn broer Bert een lift geven. Bert in zijn militaire pakje een paar dagen met verlof, en Kees een meneer met een boord om. Twee jaar geleden werkten ze nog samen op vaders tuin. Hoewel de vakbladen vol stonden over mechanisering en automatisering in het tuindersbedrijf, was er op de tuin van Job Stein sinds zijn bezoek aan ir. Streefland, nu al weer twee jaar geleden, weinig veranderd. Job Stein tuinde maar en tuinde maar, net zoals zijn vader het gedaan had.

Op enige afstand van het oude huis met de gebroken kap, waarin zij beiden geboren waren, remde Kees af.

Zwijgend keken ze naar de figuur van hun vader, zoals hij daar, wat moeilijk lopend, met een oude windbuks onder de arm geklemd en in iedere hand een pannedeksel rond het stuk open land liep om de vinken te verjagen die het pas uitgestrooide en opkomende radijszaad wegpikten en vernielden. - Een tuinder gokt op het leven, hè? zei Kees.

Job Stein had een oude verkleurde regenjas aan die over zijn zware buik spande. Zijn pet zouden ze uit duizenden herkennen.

- Moet je zien, schudde Kees het hoofd. - Haast zonder hulp en toch maar halsstarrig aan zijn oude manier van tuinen willen vasthouden.

- Nou ja, zei Bert... jij was ook de eerste die vader in de steek liet...

- In de steek laten? Ik? Je kan ook zeggen dat vader òns in de steek liet. Jaren lang heb ik me rot gesjouwd voor een grijpstuiver. Denk alleen maar es aan die kolen. Van de schuit naar het gammele ketelhuisje... elke avond scheppen en de berg kolen voor de ketel omdraaien. Zevenhonderd kilo en

een natte rug. Hoe vaak heb ik niet gevraagd de kolen meteen op de ketel te rijden en dan je kruiwagen leegstorten in de ketel. Waarom moesten we die eerst van de kolenvloer halen en dan de kelder inrijden? Omdat die gek van een installateur vader had wijsgemaakt de kolen door het kijkdeurtje te gooien in plaats door het vuldeksel.

Van me eigen geld heb ik de timmerman een gang laten maken. Elke dag een uur minder werk. Weet je wat het is, Bert? Vader rekent eigenlijk nog met een arbeidsloon van negen gulden in de week. Hij heeft altijd goed getuind, maar raakt nou toch hopeloos achterop. Je praat over weglopen... maar wat een moeite heb ik niet gehad met die draineerkokers voor het veenhoekie. Het spul lag al op de tuin, maar wat zei vader: *Het beurt niet.* Hij verkocht alles aan Van Bree.

- Van Bree ‘precies op snee’, ja... die weet 't wel, knikte Bert.
- Later heb ik een klein stukkie geprobeerd van me eigen geld.
- Toen gaf vader je toch gelijk?
- Ja, later... altijd later. Maar ondertussen verouderde het bedrijf met de dag en zit hij nou met een heleboel rottigheid. Verzakte warenhuizen, veel te kleine ouwe kolenketels, vierduizend platglasramen die straks geen cent meer waard zijn... gieten met de hand in plaats van regenleiding, steekijzers in plaats van automatische beluchting... ga zo maar door. Je zal heel wat hebben op te knappen als je uit dienst komt. Jij komt toch zeker op de tuin?

Bert gaf niet direct antwoord. Hij wist nog veel beter dan Kees hoe het er hier voor stond, maar kon het nooit goed hebben als Kees het zei. Een meneer met een boord om, die zijn handen niet meer vuil hoefde maken.

- We zelle wel zien als 't zover is, zei Bert, die nooit het achterste van zijn tong liet zien. Dat had hij van vader, maar Kees was er van overtuigd dat er straks wat zwaaien zou. Bert was ook niet gek.

Terwijl ze naar huis opliepen zei Kees nog: Weet je wat vader moest doen? De hele boel opruimen en alleen sla, komkommers en tomaten telen. De toekomst is aan die grote drie, let op mijn woorden. Er komt meer welvaart in Europa,

dat merken wíj wel. Ze kopen maar. Ik voel me daar kiplekker in de export.

- Niks voor mij, die zenuwslopende Telex, zei Bert nog.

In de verte zagen ze Huib lopen. - Die z'n handen staan zó, hè? Kees hield beide handpalmen naar buiten. - Een goeie knul, maar geen tuinder.

- En nog altijd in de weer met dat grietje van Van Bree?

- Dat grietje wordt al een hele jongedame. Ze is straks gediplomeerd verpleegster.

- Ze zou beter een goeie partij voor jou zijn, Bert. Van Bree zit te springen om een schoonzoon die hem kan helpen.

- Dank je voor de tip, grijnsde Bert.

Kees had gelijk al spijt van zijn woorden. Meer dan eens had hij Huib al moeten verdedigen tegen vader. Want zo was het bij vader altijd geweest: Je mag worden wat je wil, maar als je niet op de tuin komt sla ik je dood.

Ze gingen door de achterdeur naar binnen, waar vader al in zijn leunstoel zat.

- Dorsten jullie niet verder te komme? zei hij, argwanend.

- Nog zaken gedaan, vader? vroeg Bert.

- De radijs uit het warenhuis heeft goed geld opgebracht. Er was weinig an de mart. Geen teelt meer voor jonge mensen, hè? Teveel werk! Toen de radijs er uit was heb ik eerst laten gassen. Nou staan de komkommers er in.

- En nou nog radijs in de volle grond?

- Van dat stukkie heb ik verleje jaar nog aardig wat afgehaald. Denk maar niet dat glas alles is. Hoe het met de stooktomaten zal gaan, weet ik niet. Der komme er teveel op de mart.

Zwijgend dronken ze hun koffie. Huib en Bea hadden hun mond niet open gedaan.

- Als Bert uit dienst komt zal je es wat zien, vader, zei Kees.

- Afwachten maar.

- Als we toen onteigend waren hadden we een hoop centen gekregen, zei Huib.

- Hou jij je daar buiten, snauwde Stein, wiens dagelijkse ergernis over Huibs nonchalance onverhoeds een uitweg zocht. Leentje keek bezorgd naar haar man. Niemand van de kinderen wist hoe het met zijn reumatiek gesteld was.

- En dat gekwar met die meid van hiernaast mot ook uitweze, begrijp je? donderde Job.

- Ria is geen meid, vader, stoof Bea op. Ze is mijn beste vriendin.

- Meid of geen meid... ik zeg je dat ik geen herrie wil hebbe met Van Bree.

- De gelukkige tuinder..., zei Bert.

Job voelde achter de spot de jaloezie.

Narrig pakte hij zijn pet en maakte aanstalten naar buiten te gaan.

Het ontging niemand dat hij zich moest oprichten aan de tafel. De onweerswolk was niet verdwenen. Het huilen stond Leentje nader dan het lachen.

- Kinderen... zei ze. - Ik heb zorg over jullie vader...

3

De koude maand april was gunstig voor de sla geweest. Die was maar langzaam afgekomen al bleef het een zenuwenboel, ook voor Dirk van Bree. Tegelijk met de losse ploeg die hij had aangenomen was hij elke morgen om vier uur op zijn post om de sla te snijden.

Hij had een goede prijs gemaakt en de komkommers stonden er al best bij.

Zodra de sla weg was had hij tomaten gepoot. Het was bekend dat Van Bree de grond amper rust gunde.

Nu de sla weg was kon hij een uur later opstaan, maar de dagen waren lang. De wetenschap stond niet stil. Ze wisten al weer heel wat meer dan een jaar of tien geleden. Grond, bemesting, vruchtzetting en ziektenbestrijding... alles stond veel meer op scherp dan vroeger.

Toen hij tegen theetijd naar binnen ging vond hij Co niet in het achterhuis. Op zijn kousevoeten liep hij naar de mooie kamer waar hij gebak op tafel zag.

- Wat is hier aan de hand?
- Ria doet examen, was je dat vergeten?
- Is dat een reden om nou al feest te vieren?
- Je zegt toch altijd we hebben maar één dochter?
- Je weet heel goed wat ik daarmee bedoel.
- Dat ze een zoon had moeten zijn. Daar moet je nou maar es mee ophouwen...
- En wat hebben jullie bekokstoofd als ze slaagt?
- Ze wil het huis uit.
- Als ze dan maar een heel eind weg gaat... onder het oog van die snotaap vandaan. Uit het oog uit het hart, zeg ik maar.
- Ik hou ze liever hier in de buurt... zei Co geschrokken.
- Ze moete mekaar vergete... hoe eer hoe liever. Die jonge van Job heeft geen droppel tuindersbloed in zijn lijf.

Mijn dochter met een chauffeur trouwe... ik schop hem nog es van de tuin af.

Co keek naar de gebakjes. De fleur was er voor haar al weer af. In een zwakke poging om nog iets te redden zei ze: - Ik zag ook liever dat ze met Bert ging... maar wat wil je... liefde komt altijd ongevraagd...

- Praat me niet van liefde... Een gewoon scharreltje is het en voor dat Ria haar hoofd in een strop steekt moet ze dan maar een poos de deur uit. Ik zeg je nogmaals: het is een deugniet, een slampamper, een kruis voor zijn vader en een gevaar voor ons. Nou weet je 't.

- Je doet net of ìk die twee aan mekaar koppel... wat mijn betreft mag de jongen morge gaan emigrere... maar ik wou je alleen dit zeggen, dat ik mijn dochter niet wil missen.

- Mens... daar gaat het nou juist om. Dacht je dat ìk dat wou? Ik praat voor haar bestwil.

- Stil nou maar... daar komt ze an.

- Breng je gebak maar naar achteren... ik ga hier niet op visite bij me eige zitte...

Heb ik het weer verkeerd aangepakt? dacht Co van Spronsen. Doorgaans waren ze het wel eens, vooral als het de zaken betrof, maar zodra Ria op de proppen kwam was het mis. En dat allemaal om die snertjongen! Waarom moest Ria voor hem wijken? Als hij werkelijk op de autobahn terechtkwam zou het wel afzakken. Dan zagen ze mekaar haast niet meer. Vooral niet als Ria naar Arnhem zou gaan.

Ze kwam tegelijk binnen met Bea.

- Hallo... vader... moeder... het zit er op, hoor!

- Geslaagd? vroeg Co.

- Wat dacht u anders van uw knappe dochter, riep Bea.

- Gefeliciteerd, Rietje...

Van Bree stond op en gaf Ria een zoen. - Nou... nou, zei Ria. Maar ze moest toch iets wegslikken.

- Vaders hartlappie, hè, zei Bea.

- En nou jìj nog kind. Hoe sta je er voor? vroeg Co.

- O... ik ben niet zo'n bolleboos als Ria hoor. We schelen maar anderhalf jaar en ze is me drie jaar voor! Maar als ik dat Mulodiploma haal, hè, Ria...?

- Wat gaan jullie dan uitspoken?

- Fijn op de fiets... een trektocht...!

- Goed voor je lijn, dikkerd! zei Van Bree, die toekeek hoe Bea van een gebakje met slagroom genoot. Ria at alleen vruchtengebak.

Van Bree mocht Bea wel. Ze zag er nooit tegenop in een overall de tomatenkas van haar vader in te kruipen. Vergeleken bij haar was Ria een dametje.

Dat ze samen gingen fietsen stelde hem gerust.

- Niet gek bekeke..., zei hij nog. - Kom, ik ga de komkommers nog effe een luchie geve...

- Ga je nog even mee, Ria? vroeg Bea.

Zo ging het altijd. Bea maakte keer op keer de weg vrij voor Ria en Huib. Het leek zo argeloos, maar Ria's moeder had het wel door. Ze kon er niet tegen op en moest het ter wille van de lieve vrede wel door de vingers zien.

- Denk er om, niet te laat op het eten, hoor!

Ria gaf er niet eens antwoord op. Ze namen de kortste weg over de schuit die dwars over de sloot lag.

- Meid... ik zou maar niet al te lang blijve... het is weer mis met vader en Huib.

- Kijk jij even of de weg vrij is?

Bea zette haar fiets tegen de schuur en wenkte even later o.k.

- Hallo Huib...

Hij keek verrast op. - Vuil goedje hoor, pas op! zei hij, wijzend op het kastje met bestrijdingsmiddelen. Hij had woorden gehad met vader. Te veel parathion gebruikt.

- Zwaar gehad?

Ze lachte dat geheimzinnige lachje waarmee ze hem altijd in vuur kon zetten.

- Gefeliciteerd, Ria.

- Pas een beetje op hoor, zei Ria toen hij haar omknelde.

- Wat ben je lang weggebleven, zei hij.

- Je weet toch hoe de zaken staan? Hard werken, jongetje.

- Ik zal blij zijn als Bert uit dienst komt. In de ogen van mijn vader doe ik nou eenmaal niks goed. Ik laat de tuin graag aan Bert over.

- En jij dan? Wat wil je gaan doen?

Ze vroeg naar de bekende weg en schuwde zijn ogen, bang voor verwijdering.

- Later met jou trouwen...

O, die ogen, dacht ze. En die heerlijke kop met zwart haar. En alles, àlles! Als ze hem in drie dagen niet had gezien had ze al weer honger naar hem.

Het was alsof ze het een ander hoorde vragen: - Niet willen leren en toch willen trouwen?

- Wie zegt je dat ik niet wil leren? - Hier... (hij greep naar een paar boekjes die boven op het vergiftkastje lagen)... asjeblieft.

Auto's en machines.

Ria wist wel waar zijn hart naar uitging.

- Is dat een vak of wil je alleen maar chauffeur worden?

Dat ‘alleen maar’ stak hem fel. Er trok een schaduw over zijn gezicht.

- Dat zullen we nog wel zien... zei hij, aarzelend. - De techniek is het vak van de toekomst. En zonder chauffeurs die de groenten wegbrengen zou heel het Westland wel kunnen opdoeken. De export heeft het Westland groot gemaakt.

Hij wist dat hij met deze woorden zijn broer Kees napraatte, maar eigenlijk sprak hij niet tegen Ria, maar tegen haar vader.

- En jij..., wat ga jij doen?

- Eerst een week fietsen met Bea. Dan zal ik wel verder zien. Misschien ga ik de deur wel uit...

- De deur uit? Op kamers of zo?

- Ik denk aan Arnhem.

- Hoe moet dat dan verder met ons? Jij in dat ziekenhuis in Arnhem en ik op de weg? We wachten toch op mekaar, Ria?

Haar volwassenheid verwarde hem plotseling.

- Je weet dat ik over een paar dagen al weer hartstikke naar je zal verlangen.

- Dacht je dat ik altijd maar om huis zou willen blijven hangen? Er is al vaak genoeg herrie om mij. Veel te vaak. Ik wil óók wel es wat meer zelfstandig zijn en niet zo op m'n vingers gekeken worden.

Ze haalde haar vingers door zijn haar.

- Ga nog effe door... lekker is dat...

Ze deed het niet doch gaf hem een speels duwtje. Hij pakte haar opnieuw voor een zoen.

- Nog bedankt voor de foto, zei ze.

- Bea wist er van, hè!

- Bea houdt haar mond wel... dat heeft ze altijd gedaan. Mag je wel in haar waarderen, jôh... En ik zal dat portret heus niet thuis laten slingeren... neem ik lekker mee naar Arnhem.

- Ja, stel je voor dat je vader het vond! Hij wou ons al lang uit mekaar hebben en nou krijgt-ie z'n zin ook nog.

- Weet je geen leuker onderwerp? De wereld is anders maar klein, hoor! Jôh... doe niet zo melig...

Ze duwde hem opnieuw weg met een: tìk, jij bent 'em!

Het was als vroeger. Ze renden elkaar achterna tot hij haar hijgend ving.

- Weet je nog hoe we hier tussen de eenruiters en stroobalen speelden? Toen kwam jij in volle vaart de hoek om, zei hij.

- En toen viel ik voor 't eerst in jouw armen, hè?

Er klonk iets van spot in haar stem.

- En daar heb je nou spijt van..., sneerde hij.

- Zeg, wat mankeert jou ineens? Is dat nou een manier van afscheid nemen?

- Kan ik het helpen dat ik de damp in heb? Straks gaat het nog mis tussen ons, mokte hij.

- Dus jij vertrouwt me niet, zei ze koel.

- Nee... dat is het niet... maar jij bent de laatste tijd zo anders... zo volwassen... En waar is het voor nodig dat je zo ver weg gaat? Ik kom toch elke week een paar keer thuis als ik op de autobahn ga rije?

- Stel je niet zo aan, jaloerse vrijer! Jij gaat toch óók je eigen gang?

- Jij vindt chauffeur maar een rotvak, hè?

- Heb ik dat ooit beweerd?

- Nee... maar ik voel dat je 't denkt. En anders je vader wel. Toch is het een mooi vak en het betaalt goed. Ik zal iedere cent sparen voor een eigen huis en een auto, net als de jongens die ik ken.

- Toch begin ik hoe langer hoe meer te geloven dat het

goed voor ons zal zijn een poosje uit elkaar te gaan, zei ze, langs hem heenkijkend.
- Dus je wil het uitmaken?
Ze aarzelde. - Nee... dat niet.
- Blijft het dan zoals het was tussen ons?
- Ja... Op een beetje meer afstand.
- Denk maar niet dat ik brieven ga schrijven.
Op dat moment tikte Bea op de ruit.
- 't Is twaalf uur! Je moeder heeft het eten al op tafel! Ze heeft al drie keer geroepen!
- Nou...? vroeg Huib. Hij keek haar strak aan.
Ze liep op hem toe en gaf hem een zoen.
- Je lippen zijn koud...
Naar de deur lopend knikte ze ontkennend.
Huib bleef achter in onzekerheid.

4

De zomer vloog om eer je het wist. Eenmaal over de langste dag heen begon 't gewas langzamer te groeien. Dan moest je aan je winst zien te komen.

Tot verwondering van Job Stein had Huib zich de laatste maanden geducht geweerd in de tuin. Hij had lange dagen gemaakt, van vier, vijf uur in de morgen tot de avond. Komkommers vroegen veel zorg; luchten, gieten, bij scherpe zon het glas krijten, tomaten plukken, bloemkool hakken, opnieuw sla en prei poten. Maar alles met een nors gezicht.

Huibs moeder wist wel wat er aan schortte, want Ria was na haar trektocht met Bea, die geslaagd was voor haar Mulo, met de noorderzon vertrokken naar Arnhem.

Ook Bea, die vaak gelijk opwerkte met Huib, nu vader minder uit de voeten kon, liet hem maar betijen. Ze was er heilig van overtuigd dat Huib, zodra Bert uit dienst kwam, het veld zou ruimen en zijn eigen weg gaan.

Bea had op de trektocht kennis gemaakt met een onderwijzer uit Poeldijk. Het was haar eerste scharreltje niet. Als ze een nieuw vriendje had stak ze het niet onder stoelen of banken dat het maar vrijblijvend was. Zo voor de gezelligheid. Piet Voskamp had verstand van volksdansen en in de jeugdherberg op Texel had ze lekker met hem rondgezwierd.

Ria was wel eens jaloers op haar. Dat vrijblijvende trok haar wel, maar ze was nu eenmaal verslaafd aan haar jeugdliefde. Soms dacht ze: ik maak het uit.

Zo leek haar plotseling vertrek naar Arnhem op een vlucht, maar zelf beschouwde ze het als een proeftijd.

Huib kon er een paar dagen tussen uit en maakte voor het eerst een rit mee naar Stockholm. Hij voelde zich kiplekker in de gezellige cabine van de Scania Vabis. Het wegrijden van het veilingterrein gaf hem het gevoel van een ruimtevlucht. Toen ze in Wildeshausen aanlegden in een bekende

Raststätte waar altijd Hollandse chauffeurs te vinden waren, kwam hij in gesprek met een jonge Duitser, Karl Kaufmann, die hem vertelde dat de camping Ockenburgh in Loosduinen hem niet onbekend was. Hij kwam daar als jeugdleider van de Christlicher Verein Junger Männer.

Huib had dat tentenkamp wel eens in de verte gezien maar meer ook niet. Wat je ver haalt is pas lekker, dacht hij. Maar die Karl was een geschikte jongen. Hij noteerde de datum waarop hij, eind augustus, samen met zijn zusters opnieuw Ockenburgh zou bezoeken. Misschien zouden ze elkaar nog eens weerzien.

Na die eerste tocht naar Stockholm wist Huib nu zeker dat hij de tuin voorgoed vaarwel zou zeggen. Als vrij man, onder het oog van de baas vandaan, voor eigen verantwoordelijkheid door Europa rijden, van rustpunt tot rustpunt, dat was het leven waarnaar hij al jaren had gehaakt. Niets en niemand zou hem er nog van kunnen afhouden. Zelfs Ria niet. Had zij hem zelf al niet half en half in de steek gelaten?

Toen hij van Bea hoorde dat Ria een paar dagen met verlof zou komen, voelde hij zich koud en warm tegelijk worden.

Het was opeens, na een paar natte augustusweken, nog prachtig zomerweer geworden.

Bea had haar plannetje klaar. Ze belde Piet Voskamp op en gaf Huib te kennen dat ze gevieren naar het strand zouden kunnen. Ze verzweeg dat Ria er op had gezinspeeld. Geen slapende honden wakker maken.

Ria snakte naar de zee. Dat ze ook verlangde naar Huib zou ze niemand willen bekennen. Zelfs aan Bea niet, hoewel ze er toch op had gezinspeeld. ‘Met een clubje of met z'n vieren bijvoorbeeld’. Bea moest er wat om lachen. Ze wou Huib ook wel weer eens wat vrolijker zien.

Het mooie weer wou niet wijken. Bea en Ria hadden hun luchtigste zomerjaponnetjes aan en ook hun zwempak meegenomen.

Huib kon zijn ogen niet van Ria afhouden. Zo nu en dan raakten hun handen elkaar en stroomde er een verrukkelijke warmte door zijn lichaam. Die hand, die kleine lieve hand. Ze keken elkaar nog wat schuw in de ogen na die lange vastentijd.

Piet Voskamp legde zijn arm om Bea, maar kreeg al gauw te horen: niet kleven hoor!

Op voorstel van Huib zouden ze via de camping naar het strand gaan.

- Düsseldorf aan zee, grijnsde Piet Voskamp, die zich lekker kon ergeren aan de in Loosduinen voorkomende bordjes *Zimmer frei.* Als je het goed bekeek, zei hij, hadden die Duitsers de oorlog toch gewonnen.

Langs de Wijndaelerweg snorden hen vele Duitse auto's voorbij.

Huib ging eerst een bezoekerspasje halen in het kantoor waar werkstudenten het nog druk hadden.

De meisjes keken hun ogen uit naar de goed voorziene kampwinkel. Het was hier een compleet dorp met goede autowegen en richtingsborden. - Zo dicht bij huis, en nog nooit gezien, zei Ria. Ze passeerden een grote tent van de Evangelische Jeugd uit Westfalen. Er werd ook Frans en Engels gesproken.

De aanblik van dit gezellige bonte leven van vakantiegangers in shorts - het aanhoren van flarden gesprekken in de bekende europese talen, de stralende zon en het vooruitzicht op een duik in zee stemden Ria en Bea overmoedig.

Dat het de Duitsers weer goed ging kon je wel zien aan de luxe caravans en hun tenten, zo groot als een bungalow.

Piet Voskamp stak er de gek mee. Alsof die Duitsers uit het Ruhrgebied op minder grote afstand niet even goed in eigen land ‘reine Luft’ konden opsnuiven. Ze hadden het risico van het vaak koude en buiige weer aan de Hollandse kust er blijkbaar voor over. Hoe hoger golven hoe mooier.

Huib liep met een plattegrond in de hand naar het vak waar de caravans stonden.

- Die lui zijn natuurlijk aan het strand, zei Piet, die al gauw begon te informeren naar de familie Kaufmann uit Wildeshausen, want Huib was niet zo best in zijn talen. Hij kreeg gelijk, maar het deerde niet. Op hun gemak slenterden ze door het kamp in de richting van de zee.

Daar wriemelde een krioelende mensenmassa dooreen. Ria zag al gauw dat het verder op in de richting van Ter Heyde, heel wat rustiger was.

- We gaan niet zoeken hoor, zei Bea.

Maar Huib had geluk. Hij kreeg een plasticbal tegen zijn hoofd en kopte terug.

Ze hadden opeens de Kaufmanns gevonden.

- Das ist ja wunderbar...

Er kwam een stralende jonge Duitser op hen af. Karl Kaufmann, een jonge gebruinde en gespierde kerel zonder overtollig vet. - Mein holländischer Freund...

Hij schudde handen. Even boven zijn zwembroekje, dat iets was gezakt, zag je een reepje blank vlees. Karl had het druk met voorstellen. Bea en Ria monsterden de meisjes Martchen en Frida, zusters van Karl. Martchen was, evenals Ria, slank, maar Frida wedijverde met Bea in molligheid.

Het ceremonieel duurde maar kort, want al gauw ging de bal weer omhoog.

Terwijl Huib en Karl nog even aan de praat waren, stortten Ria, Bea en Piet zich in het spel, waaraan een grote groep meedeed.

Het duurde niet lang.

- We zien elkaar nog wel... wuifde Huib naar Karls zusters.

Ria en Bea hadden het warm gekregen en snakten er naar hun kleren uit te gooien.

- Niet hier, tussen al die moffen hoor, zei Ria wat snibbig.

In de houten consumptietent stond alles alleen in het Duits aangegeven.

- Je hoeft niet te vragen, zei Piet Voskamp, die nog maar kort geleden in de hoogste klas had verteld van de Duitse overval op Ockenburgh in de meidagen van '40. Twintig jaar geleden als parachutisten. Vandaag hun kinderen als campingbezoekers. Het kan verkeren!

- Ik denk, zei Huib, dat de meesten van deze jongens en meisjes toen nog niet eens waren geboren.

- Alles goed en wel, repliceerde Piet, maar zouden hun ouders en onderwijzers de waarheid over de oorlog hebben verteld?

- De ouders van Karl in elk geval wèl, zei Huib. Dat heb ik heel goed aan hem kunnen merken. Wat gebeurd is, is gebeurd. Als het jongere geslacht mekaar nou ook weer in de haren vliegt dan wordt het een mooie boel in Europa...

- Bea heeft me verteld dat jullie vaders hier in de meidagen tegen de parachutisten hebben gevochten. Die eerste dag was het vliegveld al weer op de moffen heroverd.

- Dat verhaal ken ik van buiten, zei Huib. - Maar het mooiste vind ik dat Ria en ik in dezelfde week geboren werden. Hij sloeg zijn arm om haar heen. ‘Slinger-apen’ zei Job Stein altijd als hij zo'n verliefd stel voorbij zag gaan.

Toen ze een eindje langs de zee waren opgelopen en uit de kluwen kampeerders waren geraakt, zei Huib: - Jongens... hoe laat spreken we af? Om acht uur bij de uitgang van het kamp?

- Wat een haast om weg te komen, zei Bea met iets van afkeuring in haar stem. Maar ja, Huib wilde blijkbaar geen minuut missen van Ria's gezelschap.

- Laten wij maar hier blijven, zei Bea tegen haar onderwijzer. Die paar Duitsers doen me niks. Ik heb geen zin om nog verder te sjouwen. Tot kijk dan, en heer blijven hoor, riep Bea haar broer achterna.

Ria stak lachend een spits tongetje tegen haar uit.

- Bea en Piet Voskamp op het vrijerspad... meesmuilde Huib. - Een nette knul... maar een echte schoolfrik...

- Bea is niet zo vasthoudend...

- Zoals wij? vroeg Huib begerig.

- Ik hoop dat er geen kwallen zijn, leidde Ria hem af. Ze had thuis haar badpak al aangetrokken. Huib had langer werk. Toen ze tegenover elkaar stonden, nu niet meer als kinderen zoals vroeger, keken ze elkaar maar even aan en renden toen naar zee. Huib stortte zich in de golven. Ria moest eerst even wennen. Zo was het altijd geweest. Wat later kwam hij naar haar toe en trok hij haar mee. Ze hielden elkaars handen stevig vast en doken als er een golf kwam. - O... riep Ria, wat heb ik daar tussen al die bomen naar verlangd.

Ze was toch niet zo mager als ze er uitzag, dacht Huib. Alleen maar fijn gebouwd. Alles goed van proportie. De badmuts spande om haar hoofd. Haar ogen logen er niet om dat ze gelukkig was weer bij hem te zijn.

- Laat me drijven, Huib... vroeg ze.

Meer in het diepe strekte ze onbevreesd haar lichaam op het water. Hij schoof zijn armen beschermend onder

haar. Ze sloot de ogen. Het was een machtig gevoel voor hem dat ze zich aan hem toevertrouwde.

Toen ze, moe van het spelen, teruggingen, trok Ria behendig haar zonnepakje aan. De zon stond nog hoog aan de hemel. Huib verkleedde zich niet. Dat broekje droogt wel, vond hij.

Door haar oogharen keek ze naar zijn behaarde borst. Een echte Ezau, dacht ze. Pieter van Bea zou wel een Jacobje zijn met een dun velletje. Ze wilde niet vertellen waarom ze lachte.

- Weet je wel dat je me maar één keer geschreven hebt? zei ze.

- Een brievenschrijver ben ik niet, Ria. Het papier is me te koud... ik wil je in levende lijve hebben.

- Dat merk ik... hé... hé... niet zo wild hoor.

- Jij zal het daar in Arnhem wel weer druk hebben met het vertroetelen van aardige jongens...

- Daar kun je van op aan.

- Zeg, Ria...

- Ja...?

- Het leven zal voor jou ook niet veel geheimen meer hebben...

- Allemaal surrogaat hoor. Je dienst doen en hard werken is de boodschap.

- Ben ik ook surrogaat?

Ze zocht zijn ogen en trok zijn hoofd naar haar mond. Hij maakte een halve slag opzij. Eindelijk werd het verlangen dat haar te groot was geworden vervuld. En hoe hij haar had ontbeerd voelde ze wel.

- Je smoort me...

- Nou ben je gevangen tussen twee ijzeren tangen.

5

- Kijk eens op je horloge? Kleed je aan, Huib... je wordt koud.

Haar warme hand gleed over zijn koele rug. Ze voelde dat hij rilde.

- Ik wou dat we zó naar 't secretarie konden...

Het was nu laag water geworden. Ze liepen langs de vloedlijn terug, de armen om elkaar heengeslagen.

- Wanneer zie ik je weer, Ria?

- Ik weet het niet, Huib. Als ik verlof krijg hoor je het wel van Bea. Tanden op mekaar jochie, dat moet ik toch ook doen?

- Moeten? Moet jij dat?

- Laat mij maar werken dat ik 's avonds als een blok in bed val.

Ze keek hem aan. - We kunnen er nu toch weer een poosje tegen?

- Ik heb me vol gedronken en nog heb ik dorst, zei hij.

- Maar er geen drama van, Huibertje. Dat is toch nergens voor nodig?

- Ja maar... ik kan zo hartstikke naar je verlangen... En als je nou straks es verliefd wordt op een patiënt? Misschien wel op een jonge dokter... Tjee, Ria... je wordt hoe langer hoe mooier... ik hou m'n hart vast.

Hij lachte om zich zelf.

- Je hebt geen hart meer.

- Wat bedoel je?

- Dat heb je toch aan mij gegeven? zei ze eenvoudig.

Ze stonden stil. Dichtbij was nu weer het strand van de camping waar het nu lang niet meer zo vol was als vanmiddag. Opnieuw kusten ze elkaar. Er zat al iets in van de smaak van het afscheid. Het was eigenlijk afschuwelijk dat er aan zo'n stralende dag een eind moest komen.

- Eens komt de tijd, Ria.

- Hoe dan ook, zullen we maar denken.

Het klonk nog al nuchter. Soms had ze iets van dat harde van haar vader, dacht hij.

- Ik hoop dat vader niet in de gaten heeft dat ik later thuiskom dan Bea.

- Had je vader maar een zoon.

Die zoon zou jij kunnen zijn als je een echte tuinder was, dacht ze, maar ze zou liever haar lippen stuk bijten dan het tegen hem te zeggen. Ook hij had iets onverzettelijks.

- Dat heb ik meer gehoord... Hij heeft alleen maar een onwillige dochter...

- Een schat van een kind...

Nog voor ze in de camping waren teruggekeerd was de zon schuil gegaan achter een dik wolkendek. Het bleef broeiend warm en iedereen zat buiten de tent of caravan. Er werd gezellig aan tafel gegeten. Lampen werden ontstoken en de kleine kinderen dartelden nog buiten. Het was een van die schaarse zomeravonden die na een dag van zonnewarmte nog een verrassing in petto hielden van een zware bui met lauwe regendroppels.

Niemand haastte zich, ook Huib en Ria niet. Vader kon nooit lang boos op haar blijven. Ze was zijn afgodje en ze wist dat ze het was. Het was heerlijk mee terug te drentelen in de trage stroom van late strandbezoekers. Nog was het een komen en gaan. Huib zei dat hij later ook een tent wilde kopen en samen met haar wilde luisteren naar het tikken van de regendroppels.

Ze zei niets, maar klemde haar arm steviger om zijn middel.

Bij een groepje mensen waar een Duitse vrouw een stortvloed van woorden uitstortte over het hoofd van een ietwat kale man die zijn auto had geparkeerd en zorgvuldig bezig was zijn tent uit te rollen, bleven ze staan.

- Hier geen tent neerzetten, bitte. Wij stonden hier vanmorgen al. U beneemt mij het uitzicht...

De kale man die zich het zweet van het voorhoofd wiste gaf geen krimp.

- Het spijt me, mevrouw, maar alles is vol. Dit vak is

mij aangewezen door de kampleider. Wij willen ook graag onder dak voor de nacht.

- U zoekt maar een andere plek. Wij willen niet gestoord worden. Mensen die het laatst komen krijgen altijd de beste plaatsen!

- Pardon mevrouw... wij zijn zakenmensen en konden niet eerder hier zijn.

Uit de auto keken een paar kindersnuitjes nieuwsgierig toe. Er stapte een vrouw uit, die geen acht sloeg op de mopperende Duitse.

Op dat moment zag Huib plotseling Karl naar voren komen. Hij plaatste zich tussen zijn kijvende landgenote en de Hollandse laatkomer.

- Bitte, valt u deze Hollander niet lastig, anders moet ik de kampleiding waarschuwen. Wij, Duitsers, zijn hier *gasten*, wilt u dat niet vergeten?

- Als mijn man straks komt zal je er meer van horen. Bemoei je met je eigen zaken jongeman. Ik kan zelf mijn boontjes wel doppen!

- Dat lijkt wel zo, zei Karl. Hij vermeed de ruzietoon, maar sprak toch duidelijk genoeg dat alle omstanders hem konden horen. - Mag ik u vragen niet te vergeten wat wij de Hollanders in de oorlog hebben aangedaan? Hier op ditzelfde veld zijn wij zonder geldige redenen uit de lucht komen vallen op 10 mei 1940.

- Jij bent zeker communist, hè? Bevel is bevel, begrijp je dat? Jouw vader is zeker geen soldaat geweest, hè? Maar mijn eerste man is in de oorlog gesneuveld. Oorlog is oorlog, zo was het toen.

- Ja... zo was het toen, zei Karl kalm. - Toen waren wij vijanden. Het zou toch goed zijn als u daar op dit ogenblik aan wilde denken. Nu zijn wij gasten en willen in vriendschap leven met alle nationaliteiten.

Laat mij u helpen, mijnheer. Kom Frida, kom Martchen...

Van alle kanten schoten nu helpende handen toe en het deed Huib goed te bemerken dat het meest jonge Duitsers waren die begrip toonden voor wat hier aan de hand was.

- Laten we gaan..., zei Ria die Huib aan zijn mouw trok.

- Nou... wat zeg je van mijn Duitse vriend? Een kerel hè? Als er ooit woorden over de oorlog vallen is het altijd

onder de ouderen. De jongeren willen er niets meer van horen.

- Die hebben het ook niet meegemaakt, zei Ria. - Jouw vader en mijn vader hebben hun leven lang altijd goede zaken met de Duitsers gedaan, maar als je over de oorlog begint...

- Ik weet het, zei Huib. - Zand er over. Wij leven in een andere tijd.

Dicht bij de uitgang stonden in een grote kring zeker wel meer dan duizend kampeerders. In het midden werd, in het licht van Bengaals vuur, gedanst.

Het bleek een groepje jonge Fransen te zijn uit de buurt van Grenoble.

Ze hadden zich verkleed in de kleurige dracht van hun streek en zongen volksliedjes. Na een paar nummers werd door de microfoon in drie talen een extra nummer aangekondigd. Achtung! Achtung! Wij willen nu iets geheel anders voor u zingen. Het is een liedje, gemaakt door de gevangenen van Buchenwald.

Het stemmengemompel verstilde. Was het een stunt? Huib wist het niet, maar tijdens het zingen van het eentonige liedje met het driemaal weerkerende refrein bleef het opmerkelijk stil.

Ver in het oneindige de groot moerassige velden
Geen enkele vogel zingt in de dorre holle bomen

O land van droefenis waarin wij zonder ophouden zwoegen, zwoegen!

Geluid van ketenen, geluid van wapenen, schildwachten, dag en nacht.

Kreten, geschrei van tranen en de dood voor hem die vlucht.

O land van droefenis waarin wij zonder ophouden moeten zwoegen, zwoegen!

Maar eenmaal in ons leven zal de lente weer bloeien, dan zal ik o
mijn vaderland in vrijheid zeggen: Gij zijt van mij!

O land van vreugde waarin wij zonder ophouden kunnen beminnen, beminnen!

Ook na het zingen bleef het nog enige ogenblikken stil. Daarna klaterde een applaus op. Het was een vreemd intermezzo. Ria had alleen maar de laatste regels van het wisselend refrein verstaan. Land van zwoegen. En aan het slot: Land van vreugde waarin wij zonder ophouden kunnen beminnen, beminnen. Aimer. Aimer!

Ze vertelde er iets van aan Huib, die er scherp op had gelet of de Duitsers mee applaudisseerden. Dat hadden ze gedaan. Uit beleefdheid? Hij wist het niet, maar de titel *Buchenwald* was duidelijk aangekondigd. Ria twijfelde er sterk aan of de Duitsers iets van de inhoud hadden gesnapt.

- Karl heeft me verteld dat een van zijn ooms die predikant was al vóór de oorlog in een concentratiekamp heeft gezeten, zei Huib. - En dat was toch een Duitser.

Het was een vreemd slot van hun samenzijn en het was nu snel donker geworden. Achter de tomatenkas van Job Stein stonden ze nog een poos. Hun lichamen dicht tegen elkaar. Het was voorbij, voorbij. Wat had Ria ook al weer gezegd? Zonder ophouden beminnen, beminnen. Nooit, nooit zal ik haar opgeven, dacht hij.

Toen Ria de huiskamer binnenkwam zag ze de donderwolk al op vaders gezicht. Ze voelde zich schuldig en gelukkig tegelijk. Ja, deze man was haar vader. Als hij haar nu zou slaan zou het een echt drama zijn, zoals je in de krant las. Dat je elkaar kon wonden zonder te slaan was eigenlijk erger. Ze dacht: ik heb het gehad.

6

- Zo ben je daar eindelijk? Kon er geen uurtje voor ons meer op over schieten?

Dirk van Bree had zich op zitten winden, waardoor ook Co uit haar humeur was geraakt. Hij is weer eens jaloers, dacht ze. Augustus was doorgaans niet de zwaarste maand in de tuinderij. Kassen wat opverven en meer van die klusjes.

- Het was zo mooi aan 't strand...
- Bea is anders al een uur thuis. Met wie ben jij aan de zwier geweest?
- Kom man... laten we nou niet direct weer gaan kibbelen.

Hoe waren ze zelf geweest, vroeger?

- Kíbbelen... kíbbelen...? Mag ik als vader soms niet vragen waar mijn minderjarige dochter heeft uitgehangen? Nou nog mooier!

Vreemd... bij dat woord ‘minderjarige’ had Ria de situatie thuis plotseling weer scherp gezien. Het vertrouwde milieu, dat ze sinds kort had verlaten, waar ze het te benauwd had gekregen. De zware fauteuils, de in goud gevatte schilderijen met bosgezichten en de paardenmarkt, de sterk vergrote foto van het veilingbestuur, het nieuwe tv toestel en de grote koffiepot op het lichtje. Allemaal zo anders dan in Arnhem in het ziekenhuis met zijn koele en toch fleurige meubelen. Ze dacht aan de kamer van de directrice met die sierlijke Deense meubeltjes. Een zelfstandige vrouw. Ja, ze was nu nog minderjarig. Maar dat zou gauw veranderen, dan had ze de handen geheel vrij.

- Nog een kopje koffie, Ria?
- Alstublieft moeder, zei ze toonloos. - Dan ga ik vast mijn koffertje pakken.
- Dat heb ik al voor je gedaan, kind... Laten we nou

nog even gezellig bij mekaar zitten. Vader zal je naar 't station brengen. Makkelijk hè?, nou we zelf een wagentje hebben. Weet je wat? Ik ga effe mee...

- Nee... ik breng Ria alleen weg, besliste Dirk van Bree.

Aan de manier waarop hij dat zei merkte Co wel dat er niet over viel te praten.

- Ik zou ook wel willen leren rijden, zei Ria, toen ze naast hem zat en hij al op de Laan van Meerdervoort was.

- Dat ken toch? Als je dienst het toelaat, doe je het maar.

De onweersbui brak nog los voor ze aan het Valkenbosplein waren. Van Bree minderde vaart. Ria voelde haar boosheid zakken. Zo, naast hem zittend in de auto die hij zich tenslotte toch maar had aangeschaft, voelde ze zich aan hem verbonden. Ze hadden dezelfde karakters, daarom botste het zo vaak, maar daarom begreep ze hem soms zo goed.

- Ik zou ook wel willen paardrijden, zei ze roekeloos.

- Toe maar... Hij lachte al weer op de manier zoals Dirk van Bree lachen kon, verwonderd, dat alles hem zo was meegelopen in het leven, wonder boven wonder. Hij ging er niet prat op, maar was het toch wel als iets vanzelfsprekends gaan vinden. In zijn bijnaam ‘de gelukkige tuinder’ zat, voor wie het in zijn naaste omgeving opmerkte, toch wel een tikkeltje nauwelijks verholen afgunst en spot.

- Ben je weer met die jongen van Stein meegegaan? vroeg hij op een bijna goedmoedige toon.

- U bedoelt zeker Huib? (nou oppassen, dacht Ria, die al weer wat voelde kriebelen).

- Ja... als 't nou Bèrt nog was...

- Hè bah, vader...

- Ja... als je jong bent loop je vaak met oogkleppen voor. Bert zou een goeie partij voor je zijn. Een prachtjongen, als je 't mij vraagt.

- Misschien voor de tuin en voor u, maar niet voor mij.

- Je zal nog wel es aan mijn woorden denken, meisje... Het berouw komt meestal te laat. Je gaat met die jongen je ongeluk tegemoet.

Opnieuw stonden ze voor op rood springende stoplichten. Daar moest Van Bree nog aan wennen. Als het groen was lag dat meer in zijn lijn.

- Wat zou je het goed kunnen hebben met een jongen als Bert. Denk je maar es in... Hij zal z'n vader nog wel weten om te praten om de tuin van Job Stein naar eigen idee te moderniseren. Er is nog wel plaats voor een bungalow ook... Wij vlak naast mekaar wonen in goeie harmonie... Ik zou er de goeie God voor danken. Ik vraag me af waar je verstand zit...

- Het is geen kwestie van verstand, vader.

- Nee... van ònverstand, zeg dat liever. Maar wie weet... het verstand komt soms met de jaren. Als die knaap straks op de autobaan zwerft zal hij wel meegezogen worden door dat slag van volk...

Ria haalde diep adem. Nou niks meer terugzeggen, dacht ze. Diep in haar hart knaagde een soort verdriet om alles. Toch wist ze dat ze Huib nooit en nooit zou loslaten.

Dirk van Bree parkeerde zijn wagen en haalde Ria's koffer uit de achterbak.

Ze stak haar hand uit.

- Nee... ik ga mee...

Ze wilde een kaartje kopen doch hij was haar al voor. - Wat dacht je wel?

Er gleed een lachje over zijn verweerde gezicht dat haar ontroerde.

- Fijn, dat je weer thuis geweest ben, meid. Je ben toch een fijne dochter van me... onthou dat maar goed. Hij bleef nog een eindje meelopen.

Ze keerde zich bij de controle nog even om. - Maar ik had een jòngen moeten zijn, hè vader? Ze zei het zacht zodat hij alleen het kon horen.

Ondanks alles was er iets kameraadschappelijks in het afscheid. Geen van beiden zou het onder woorden kunnen brengen. Het was maar goed dat moeder niet was meegegaan.

Ria werd al gauw opgenomen in het treinverkeer.

Dirk van Bree reed eenzaam terug naar het omstreden gebied Waldeck, waar hij de plannen van de planologen een kwarteeuw op goed geluk had getrotseerd. Zoals zijn dochter hem nu trotseerde, ook op goed geluk.

7

Toen Bert uit dienst kwam en hij fluitend (‘en dan zegt de foerier geef je rommeltje maar hier’) de kamer binnenkwam waar zijn vader en moeder zwijgend tegenover elkaar zaten, zag hij voor de pendule op de schoorsteen de envelop van de Proeftuin.

Hij wist wat er in de brief stond en kon zijn ongeduld bedwingen.

In de trein had hij wel een opgelucht gevoel gekregen. Het zat er op. Maar hier, in de bekende kamer, terug in het ouderlijk huis, voelden hij zowel als zijn ouders, dat zij op een keerpunt waren aangekomen.

Job Stein gaf een wedergroet. Leentje van Geest legde haar handen op Berts schouders en keek hem trots aan. Eindelijk was het dan zover. Uiterlijk was ze zoals altijd opgewekt, maar innerlijk voelde ze zich moe van het altijd tussen de klippen door te moeten zeilen. Het was een moeilijke zomer geweest. Job, door de toenemende reuma humeurig en ondanks Huibs opmerkelijke goedwillendheid, altijd vitterig op de jongen. Voor het enige lichtpuntje had Bea gezorgd die, zonder er veel woorden over vuil te maken elke morgen de overall had aangetrokken. Bea was vlug van begrip, ze kon goed uit haar bed komen en had maar een half woord van vader nodig om te weten wat zij doen moest.

- Ga je nog effe mee? vroeg Job.

Bert dorst niet te weigeren. Hij volgde zijn vader.

- Een bar ongalige tijd..., begon Job. - Het is maar goed dat Huib van de tuin verdwijnt.

- Hij heeft u toch knap geholpen, samen met Bea?

- Nou ja... wat je helpen noemt. Ketels schoonmaken maar de schuif open laten staan... niet letten op de hoekies als hij met de slang aan het gieten is... bij het luchten

ramen laten vallen... vergeten matten dicht te rollen... Nee, het zit er niet in bij die jongen. Gaan we op een middag naar oom Piet in Monster en komme we thuis dan staan de kasdeuren te klapperen. Alle warmte er uit. Kranen open laten staan zodat alles verzuipt... Als tuinder mot je aan honderd dinge tegelijk denke... En Bea heeft ook al andere planne... Het is maar goed dat jij terug ben...

Bert krabde zich op het hoofd. Hij had zijn vader laten spuien.

- Gaat Huib nog naar de autoschool?

- Ken je net denke... hij snuffelt wel wat in die boekies maar die jonge wil alleen maar rije... Voorlopig natuurlijk op het binnenland en als 't zover is de autobaan op.

- Kees zegt dat-ie eerst maar es onder vreemde ogen mot beginne...

Terwijl Bert naar de slaplantjes in de kweekkas keek, voelde hij met zijn rechterhand naar de brief die hij in zijn colbertzak had gestoken.

- De helft niet opgekomme... heb plant bij motte kope.

- Toch veel gemakkelijker, vader.

- Gemakkelijk... gemakkelijk... dat ligt in jullie mond bestorve. Ik heb altoos zelf gezaaid en dat blijf ik doen. Je weet nooit wat voor goed ze je in je handen spelen.

- Ze moeten straks meer licht hebben, zei Bert.

- Niks niet nodig. Kost allemaal geld. Ik heb altoos op moeders verjaardag de eerste sla geveild en zo zal het nou ook wel weer gaan.

- Ik heb je nog wat te vertellen, vader.

- Als het dan maar wat goeds is. 't Gaat zeker over die brief van de Proeftuin?

Bert haalde de brief tevoorschijn. Job Stein keek naar zijn zoon zoals hij daar stond. Vlees van zijn vlees en been van zijn been. Een echte tuinder zou Bert worden. Gezegend met een goed verstand. Die jongen daar zat een kop op. Van sla wist hij alles, tot de nieuwste soorten toe.

Toch bekroop hem opnieuw de vrees dat hem iets boven het hoofd hing met Bert.

- Ik zal 't maar direct zeggen, vader... Ik kan bij de Proeftuin komen. Een betrekking met goeie vooruitzichten.

- Dat ze daar an je zitte te trekke dat was me bekend. Maar je zel toch zeker niet zo gek zijn? Geen cent schuld op deze tuin... ik heb hier altoos een goeie boterham verdiend.

- Hebt u wel eens vakantie gehad, vader?

- Vakantie? Waar is dat goed voor? Ik zou niet wete wat ik in de vakantie mos doen. Op een bedrijf als het onze is er geen vakantie bij, dat weet je ook wel.

- Hoeveel loon betaalde u toen u die kolenketeltjes liet zetten?

- Negen gulden de week, dacht ik.

- En nou?

- Wou je me op de kast jage? Ik weet heus wel dat er tegenwoordig arbeiders zijn die meer verdienen dan de baas.

Ze keken nu beiden door de ramen naar de overkant waar de jongens van Marrewijk achter elkaar het padje afliepen.

- Vader... ziet u die jongens daar? Als die knapen die voor dag en dauw opstaan nog es in de gaten krijgen dat hun ouwe schoolkameraden een vijfdaagse werkweek hebben, en geen sikkepitje zorg, dan zullen ze tot de ontdekking komen dat ze eigenlijk maar slaven zijn.

- O... en dacht jij soms dat ze in de fabriek geen slaven zijn? Ga daar maar es kijke...

- Toch hebben ze een menswaardig bestaan, vader. En dat willen de jonge tuinders en hun arbeiders ook. Hard werken is niet erg, maar ook nog es wat anders... Niet helemaal opgeslorpen worden door de tuin...

Job Stein keek zijn zoon aan of hij zijn zoon niet was. Diens woorden klonken hem zo vreemd in de oren. Wat was er met Bert. Bedorven in dienst?

- As ik nog es gebore werd zou ik weer tuinder worde, zei Job Stein.

Hij leunde met de ene hand op de inpaktafel, waar nog wat snijgroen lag.

- Goed, zei Bert. - En zo zijn er meer. De ouwe Marrewijk is al versleten, maar toch komt hij nog op de tuin van Arie om een beetje te schoffelen en te dieven. Die ouwen willen niet anders. Maar het jongere geslacht wil dat niet

meer. Dat moest u nou es begrijpen, vader. Wij denken anders dan u.

Daar had je het weer, dat hatelijke: wij denken anders dan u. Zou hij dat ooit tegen zijn eigen vader hebben durven zeggen? Je zou zo'n jongen!

- Zo... zei hij met onverholen afkeuring. - En tot dat geslacht horen mijn zoons. De oudste loopt met een witte boord om en de jongste zal de dag zegenen als hij op een truck zit. En jij... wat ze jou op de Proeftuin wijsgemaakt hebbe weet ik niet. Maar ik zie wel an je gezicht dat je het hier tegenwoordig maar een armoedig zootje vindt...

- Het is een andere tijd, vader. - Er gaan nog veel meer grenzen open. Als wij niet bij de tijd blijven raken we achterop. Hoe lang ben u al niet van de tuin afgeweest. Alleen zondags even naar de kerk. U moest es zien wat er gebouwd wordt.

- Heb ik daar tijd voor? Ik kom hier hande tekort. Dat zal je wel merke morge...

- Vader... laten we open kaart spelen. U hebt het uwe gezegd. En nou ik het mijne.

Job Stein voelde Berts woorden als vlijmende dolkpunten op zijn borst. Je eige vlees en bloed. En dan Bert, Bèrt...

- Als u mij hier op de tuin wil hebben dan zal er heel wat moeten veranderen. Heel wat. Meer dan u lief is, vader. Maar u zal toch moeten kiezen, want zoals de zaken hier staan zullen er geen twee gezinnen van kunnen leven.

- Wou je gaan trouwe?

- Nog niet. Maar wat niet is ken komen...

- Maak je daar niet druk om jonge... Keulen en Aken zijn niet op een dag gebouwd. Hier, deze tuin, zal eenmaal jouw tuin zijn als ik er niet meer ben. Het is de tuin waar mijn vader meer dan een halve eeuw geleje de eerste schop in de grond zette. Jij ben een echte tuinder, Bert. Je zel er genoege aan beleve...

- Nee, vader, dat zal ik niet. Ik heb teveel gezien van de vooruitgang. Al wat u hier doet is te arbeidsintensief als je er met een of twee man voor staat.

- Arbeidsintensief... la me niet lache... wat een woord! Als je heel je leven om vier uur opgestaan ben...

Job Stein voelde zich opeens driftig worden. Het was nu

genoeg. Hij wist van Bert dat hij een harde kop had. Als kind al. Goed - zijn vader had ook een harde kop.

- Nou... je doet maar wat je niet late ken... ik val hier liever dood dan dat ik me laat opjage door de moderne tijd. Je mot aan je trek blijve... alles ken niet in eens...

- Over een week moet ik beslissen, vader.

- Wat beslisse?

- Of ik die betrekking op de Proeftuin wil aannemen.

Job Stein gaf geen antwoord. Hij staarde naar buiten en Bert liep langzaam de trekkas uit. Ik heb het gezegd, dacht hij. Voor zijn besef had hij het zacht gezegd en nog rekening gehouden met vaders toestand. Wat had ir. Glashouwer ook al weer gezegd? Goeie tuinders zijn dikwijls slechte zakenmensen. Ja - het was hier een armoedig zootje geworden door de jaren, door vaders afkeer geld uit te geven en wat nieuws te proberen. Het moest dan maar buigen of barsten worden.

Voor etenstijd liep hij nog over de schuit naar de tuin van Dirk van Bree. Hij vond hem in het gloed-nieuwe ketelhuis, waar de schotse ketel stond te brullen. Er was een koude nacht voorspeld.

- Hallo buurman.

- Kijk, daar hebben we Bert. Zit het er op?

- Ja... ik kom es effe kijken naar al dat nieuwe spul.

- Nou we zekerheid hebbe, mot je niet achterankomme, hè?

- Daar had u toch al geen last van, Van Bree. De brutalen hebben de halve wereld. U hebt maar goed gegokt met dat bouwen voor eigen risico...

- Ach jonge... ik heb zo gedacht... we zitte hier tussen een paar heel grote tuinders. Nou... die pakke ze zo gauw niet an, hè? Dat loopt teveel in de papiere. Je vader en ik zaten hier tamelijk veilig, maar ja, het is een risico geweest, dat moet ik je toegeve. Als ze ons onteigend hadden had ik niks vergoed gekrege. Je vader was van andere mening. Maar zo vaak as-tie zee: Dààr komt de stad! zei ik: ach man... as je naar die stad blijft kijke dan ben je arm voor dat de stad er is...

Bert ging er niet op in. Tegenover de zelfverzekerde Van

Bree viel het hem moeilijk zijn vader af te vallen.

- Lekker zeker met die nieuwe ketel en die automatische regenleiding?

- Half automatisch, Bert. Ook het luchtwerk. Je mot alleen de temperatuur wat in de gate houwe. Maar wat mot je anders? Werkvolk is er vandaag de dag niet te krijge... ik zit met één jonge en de rest heb ik uitbesteed aan losse ploege...

- Kost merakels veel, zeker. En zwart?

- Ja, maar dat komt er wel uit. Ze werken best. Kneusjes zitten er niet onder. Die liggen er zo uit bij de ploegbaas. Wie nog vast werkvolk heeft zit doorgaans met zieken. De beste werkers zitten in de losse ploege...

En wat ga jij nou doen, Bert?

- Ik weet niet hoe het met vader moet. Vader wil niks van me aannemen. Hij zit al jaren lang zijn eigen bedrijf op te vreten... Wie niet waagt wint ook niet.

- Er is geld genoeg, Bert. De banken weten er geen raad mee. Kijk maar es naar de industrie. Wie werkt er vandaag de dag nog met eige kapitaal? Ik heb een huurtuin, maar jullie zitte op eige grond. Wat wil je nog meer? Een vent als jij kan makkelijk krediet krijge... Je vader mag dan niet al gezond zijn, hij heeft tenminste een opvolger. Ik kan nog best mee, maar soms vraag ik me af, waar doe ìk het voor! Ria had een zoon motte zijn. Ik wil geen kwaad spreke van die broer van jou... maar je ken zeker wel op je vingers natelle dat ik wat anders voor me enig kind in gedachte had. Ik hoop dat het nog afzakt tussen die twee.

- Ja, dat zou het beste zijn voor alle partijen, zei Bert nuchter.

- Zeg dat wel jonge... voor àlle partije... stekeblind is dat kind.

Bert bekeek de nieuwe petroleumvergassers en hoorde weer eens de lof zingen van die CO_2 waar iedereen de mond vol over had. Toch maar een reuze uitvinding, vooral voor de sla. Wie er het eerst mee begonnen was wist niemand precies. Het was een tuinder uit 's-Gravenzande. En nou zag je overal die kacheltjes die voor het vruchtbare koolzuurgas zorgden. Je moest er mee leren omgaan, dat wel. En de meningen waren, zoals altijd in het Westland, sterk verdeeld. In het

najaar, bij hoge luchtvochtigheid en weinig zon had je er niks aan. Het was weer een van die nieuwigheden waarover Berts vader zijn hoofd schudde. Allemaal onzin, vond hij. Alleen de fabrikanten werden er rijk van. Maar Dirk van Bree probeerde graag wat nieuws en Bert was nuchter genoeg om alleen naar de resultaten te kijken. Daar ging hij voor opzij. Dikkere en hardere bladeren en je was er doorgaans een week vroeger mee.

8

Job Stein hoorde met misnoegen het afremmen van de doktersauto. Hij had nog een versleten homoeopathisch handboek waarmee hij zich heel zijn leven had beholpen. De meeste kwaaltjes gingen toch van zelf over. Dokters waren niet alleen duur, maar ze speelden de baas over je of je een kind was.

Maar nu hij al weken zijn nachtrust had moeten missen, gekweld door venijnige reumatische pijnen, had Leentje verontrust door zijn kreunen en woelen, haar wil doorgezet. Ze waren nu drie en dertig jaar getrouwd en veel meer dan haar huishouden beredderen en voor de kinderen zorgen was er voor Leentje van Geest niet bijgeweest.

Job had haar uit het *breje durp** weggehaald toen ze nog een lief aanhalig meisje was.

's-Gravenzande en Loosduinen waren twee werelden, want Loosduinen werd niet tot het Westland gerekend. En de Loosduiners keken van ouds wat op de westlanders neer die zo grof in de mond waren. Ogenschijnlijk zou Job beter voor een westlander hebben kunnen doorgaan.

Ze had zich er niet druk over gemaakt al was de sfeer van het dorp Loosduinen, vooral na de annexatie door Den Haag, haar lang vreemd gebleven.

Eerst toen er kinderen kwamen was ze langzamerhand met de bevolking vergroeid. Je kon aan veel dingen merken dat Loosduinen dicht bij de stad lag.

Als ze nog eens thuis kwam herademde ze wanneer ze Monster door was. Dan keek ze haar ogen uit naar al het bekende. Haar vader, Leen van Geest, had haar vaak geplaagd als hij vroeg of ze dit jaar nog veel *getailleerde* komkommers hadden.

* 's-Gravenzande

In het Westland spraken ze van een *flessenhals*, maar ja, als je ook zo dicht bij Den Haag woonde...!

Drie en dertig jaar. Job Stein was door de tegenslagen in de crisis en oorlogsjaren en daarna door vrees voor onteigening door de stad, een tobberig man geworden. Een ijverig man, die zonder morren om vier uur uit bed stapte en ongeacht de omstandigheden maar tuinde en tuinde zoals zijn vader het had gedaan. Zijn horizon bleef beperkt tot de anderhalve hectare waarvan hij na de dood van zijn vader eigenaar was geworden, nadat de andere kinderen waren uitgekocht.

Dat waren Piet in Monster die het hardnekkig bij zijn druiven hield en Saar, die op Poeldijk woonde en met een blauwkont getrouwd was. Een man die een stem had in het organisatieleven, waarvan Job zich altijd wat afzijdig had gehouden. Iedereen wist dat die dreigende onteigening van Waldeck Jobs leven de laatste jaren eigenlijk had vergald.

Leentje, van nature opgewekt, had de grootste moeite gehad zich te handhaven tegenover de steeds toenemende depressies van haar man. Zo vaak hij, de gewoonte getrouw, na het middagmaal een kapittel uit de Schrift las en hij eens in de drie jaar aan het moeilijke boek Job toekwam, had zij altijd met een kloppertje geluisterd naar de vreselijke woorden van Jobs vrouw ‘Zegen God en sterf!’ Ja, er waren ook nu nog zulke vrouwen... misschien konden ze er zelf weinig aan doen. Ze kende genoeg harde naturen uit de streek waar ze vandaan kwam. Maar zo vaak ze zich Jobs vrouw voor ogen stelde en die arme tobber die zich op de puinhopen van zijn aards geluk met een potscherf moest krabben, was haar het schietgebedje ontsnapt, dat ze daarvoor bewaard mocht blijven.

Leentje van Geest had een bijna onuitputtelijk geduld met haar Job. De grote zucht waarmee hij zich elke avond, nu al drie en dertig jaar, naast haar in bed had gevlijd, zonder woorden de warmte zoekend die niet alleen van haar natuur maar ook van haar lichaam uitstraalde, had haar de genoegdoening geschonken die zij had verwacht. Hij had haar zonder veel omwegen, op die Hemelvaartsdag in 1927 na een bondsdag naar huis gebracht, achter op zijn fiets. Ze had hem toen wel stevig vast moeten houden en zeker wel kreukels in zijn jasje gemaakt, want haar armen om hem heenslaan dorst ze toen nog niet.

Toch had zijn zwaartillendheid haar wel schade gedaan. Ze was stiller geworden en soms wel wat moe van het altijd maar moeten opbeuren.

- Job... de dokter...

Dr. Mensonides keek de kamer eens rond en zag toen wel voor wie hij geroepen was.

Job wees op zijn knie.

- Die benen willen niet meer zo best... Ik denk dat het een kou is.

De dokter zei niets. Hij kneep maar eens en probeerde uit te vinden of Jobs benen nog goed reageerden.

- Een tuindersknie, hè? Zeker nooit knielappen gebruikt?

- Nee... dat was geen gewoonte in mijn tijd.

- Heb je hulp, Stein?

Leentje schonk koffie. Bert had nog niet beslist voor de Proeftuin al was de termijn al lang overschreden. Of had hij wèl beslist? Ze wisten het niet. Het waren spannende dagen.

- Mijn zoons daar heb ik niks an. De oudste zit in een exportbedrijf, de jongste in het autovak (het woord chauffeur wilde hem niet over de lippen komen) en Bert, de enige die tuindersbloed heeft, zou mijn hele tuin waarop geen cent schuld rust willen verinneweren als ik hem zijn gang liet gaan. Alles tegen de vlakte. Platglas weg, ouwe warenhuizen en kolenketeltjes weg en dan met centen van de Bank zes duizend meter Venlokas opzetten met oliestook. En alle nieuwigheden waarmee het jonge geslacht zich in de schuld steekt.

De dokter ging er gemakkelijk bij zitten.

Hij liet de patiënt stoom afblazen.

- Fabrikant worden van de grote drie: tomaten, sla en komkommers... En dat noemen ze dan nog tuinder zijn... Die snotjongens met hun schoolse wijsheid zelle 't ons wel es vertelle hoe het mot. En die Banken zijn gek geworden als je 't mijn vraagt. Een ton lenen? Asjeblieft! Nog twintig duzend voor het inzaaien? Dat ken! Wat een tijd! Het end zal de lasten dragen, dokter.

Dokter Mensonides dronk met welbehagen zijn koffie. Het was hier geen prut. Bij het binnenkomen had hij de opwekkende geur al ingesnoven. Vaak was de geur beter dan de smaak, maar hier was het in orde. Nog een gave vrouw

had die Job. Die man kon tevreden zijn wat het vlees betrof. Maar het leek hem toe dat Stein meer oog had voor een komkommer zonder bladvuur en een tomaat zonder meeldauw.

- Ja... zei hij, een beetje raillerend als antwoord op Jobs jeremiade: - Het is curieus... ze zeggen nou al dat je de mooiste tuinen vindt bij mensen die het minste centen hebben. Jij zit hier toch op eigen grond, Stein?

Job knikte. Wat de dokter zei beviel hem niet.

- Het is hier de beste tuingrond van heel de wereld, zei hij.

- Nou... nou... de hele wereld... dat is nog al wat. Maar ik weet dat het hier beste grond is.

- Afgegeest duin... nooit te droog en nooit te nat... weinig nachtvorst zo vlak an zee...

- Jullie hebben lang genoeg gevochten tegen de landhonger van de stad. Geen wonder dat jullie zelf zijn gaan geloven in al die argumenten om je gat te redden, lachte Mensonides. - Maar nou wat anders, Stein... We zullen er maar geen doekjes om winden. Jij hebt je beste jaren gehad, man. Voor jouw kwaal is nog geen kruid gewassen. Het enige wat je te doen staat is: kalmer aan. Zo'n beetje rentenieren, hè?

- Rentenieren? Makkelijk gezegd... bitste Job.

- Praat het uit met je zoons, Stein. Je kunt toch zelf een vinger in de pap houden? Ik heb gehoord dat die Bert van jou goed staat aangeschreven.

Leentje keek bezorgd naar haar man, het was of hij nog meer was ingeschrompeld dan toen ze hem vanmorgen in bed overeind moest helpen. De slag kwam zwaar aan. O Here God, dacht ze. Nog geen zestig jaar. Dat hem dat nou mot overkomme...

In een snel opkomend verdriet drukte ze haar zakdoek tegen de ogen.

- Is er nou helegaar geen remedie tegen rimmetiek, dokter?

Mensonides stond op. Hij was hier al langer opgehouden dan hij had verwacht en zette zich nog even voor het schrijven van een recept. Dat was niet helemaal meer een doekje voor het bloeden, zoals vroeger. De wetenschap ging vooruit.

- We doen wat we kunnen, hè? Maar hou er rekening mee, Stein, dat je je tijd gehad hebt wat werken betreft.

Die nacht viel de beslissing. Job kon het in bed niet uithouden en stond voor het raam. Vroeger was hier alles stikke donker, maar nu de stad haar worgende poliep om Waldeck heenstrengelde, baadde heel de omgeving in overdadig lantarenlicht. Hij dacht er aan, hoe hij als jongen aan de overkant van de Laan van Meerdervoort in de duinen had gespeeld en konijnen had gestrikt. Hoe hij met zijn vader 's nachts vuurtjes had gestookt om de aardappels voor vorst te beschermen en in de vijver van Meer en Bos stiekem een hengel had uitgezet. Hij voelde nog de schop onder zijn gat.

Een jeugd zo onbezorgd om er in een ongeluksnacht met weemoed aan terug te denken. De stad was toen nog ver.

Toen hij Leentje rustig hoorde ademen was hij voorzichtig uit bed gekropen omdat zijn benen zo allemenselijk trokken.

Hij schrok van haar stem toen ze plotseling vroeg: - En heb Bert nou al beslist over die betrekking?

- Mens... ik schrik van je.

Hij was niet gewend dat Leentje zich met de zaken bemoeide.

- Het wil er bij mijn niet in dat ik afgedaan heb.

Hij zei het zonder zelfbeklag, alleen maar met dat oude onverzettelijke dat ze zo goed van hem kende.

- Waarom zal je Bert de kans niet geve? vroeg ze zacht. - En wie weet wat je zelf nog ken doen. Net zoals de dokter zegt: je ken toch een vinger in de pap houwe?

- En zeker mijn hele tuin in onderpand geve... geen baas meer in eigen huis...

Hij zuchtte diep en kroop weer naast haar. De nachten begonnen al koud te worden.

Door een kier van het gordijn scheen het alsof het al licht werd. Maar het waren de grote lantaarns die hem herinnerden aan zijn jarenlang volgehouden onheilsprofetie: dáár komt de stad! Nu was de stad er. En hij kon blijven zitten waar hij zat. En straks werkeloos toezien hoe die jongen van hem, die doordrijver met zijn heldere kop maar met gemis aan ervaring, alles in de waagschaal zou gooien. Alles, maar dan ook *alles!*

9

- Langer dan morgen kan ik niet wachten met de Proeftuin, zei Bert de volgende morgen. Hij wist van het doktersbezoek al had zijn moeder hem bezworen er over te zwijgen.

Hoe is het mogelijk dat je eigen vlees en bloed zo hard tegen je kan zijn, dacht Job. Dat onverzettelijke, bijna hooghartige moest die jongen wel van zijn grootvader hebben. Die had in zijn tijd ook zo'n *air* gehad. In diens nabijheid had Job zich als zoon altijd heel klein en nietig gevoeld, want zijn vader wist alles beter. Eerst na zijn dood was hij meer zich zelf geworden. ‘Al tobbende weg’ had Leentje zich eens laten ontvallen.

- Je zel wel gehoord hebbe hoe 't er met mijn voorstaat... zei Job stuurs. - Een vreemde op mijn tuin belief ik niet. Wat beure mot, mot dan maar beure...

Bert wist op dat ogenblik niet of het hem moest spijten dat vader door de knieën ging. De tuin trok hem. Hier zou hij eigen baas zijn. Een niet al te groot maar modern geperfectioneerd bedrijf stond hem voor ogen. Primeurs brengen!

Ja, de tuin trok hem. De Proeftuin ook, doch in mindere mate want daar zou hij nog carrière moeten maken en de eerste jaren toch knechtje van de kopstukken zijn.

Maar thuis zouden de stekende ogen van zijn vader al zijn doen argwanend nagaan. Hoe en in welke mate vader zich nog zou laten gelden bleef voorlopig de vraag. Als de reorganisatie doorging, zou de Bank ook een stem in het kapittel hebben en zou vader toch tweede viool moeten spelen. Bovendien zou hij kunnen profiteren van vaders ervaring, al zou het dan wel eens botsen.

Nog diezelfde middag reed hij naar de Proeftuin in Naaldwijk. Daar hoorden de heren hem welwillend aan en toen hij naar huis reed was hij blij met het besluit dat hij had genomen. Zijn handen jeukten om aan de slag te gaan. Het was

ook hoog tijd, want hij wou vroeg zijn met zijn komkommers. De eerste klap was een daalder waard. Hij zou vaders gezicht willen zien als hij voor de eerste komkommers twee gulden kreeg.

Op de terugweg trof hij Koos Klok, voorzitter van de Bank. Koos Klok was voor de oudere generatie Koos Klok. Hij was zelf ook tuinder. Maar als bankman was hij ‘meneertje’. Dat was nog als in de dagen van ouds.

De volgende ochtend werd de tuin en alles wat er op stond, inclusief het woonhuis, op waarde geschat. Tijdens dat bezoek bleef Job Stein binnen. De heren hadden al koffie gedronken. Dat kwam goed uit, want Bert wilde een twistgesprek voorkomen. Hoofdzaak was dat vader op korte termijn zijn handtekening zou zetten voor de krediet-aanvrage.

Toen Bert zijn broer Kees op de hoogte had gesteld bood deze aan hen in zijn wagen naar de Bank te brengen. Huib en Bea werden nauwelijks geraadpleegd.

Koos Klok, die van doorzetten hield, kwam op korte termijn klaar met de schatting en de nodige papieren.

Job had pijnstillende pillen ingenomen. Met opzet liet hij zijn stok thuis toen Kees voorreed. Wel had hij zich op z'n zondags gekleed, met hoed en al. Hij was tenslotte de eigenaar van een onbezwaarde tuin. Hij kwam niet als bedelaar naar ‘meneertje’. Gemakshalve zat hij naast Kees. Het was een mooie heldere herfstdag. Met opzet was Kees vroeg gekomen omdat hij vader nog wat wilde rondrijden. Zo had hij het met Bert afgesproken en Job keek, zoals ze hadden verwacht, met zijn kleine oogjes goed rond. Bij elke nieuw gebouwde kas minderde Kees vaart. Het was een voorbedachte inleiding op de operatie in het kantoor van meneertje.

- Ja vader... dat had opa ook niet kunnen dromen toen hij zelf nog met de hittekar naar de markt reed. U zelf ging al weer een hele stap verder toen u lid werd van de veiling en ging stoken. Dat was toen ook nog een nieuwigheid.

- Die kolenketeltjes hebben het best gedaan, zei Job.

- En nou, na de oorlog gaat het op een holletje... Door de europese samenwerking gaan de tuinders anders denken en anders telen. Tegenwoordig weten we veel meer af van

grondsoorten en ziektenbestrijding. En vergeet de welvaart niet. Vandaag staan we voor een afzetgebied van 160 miljoen verbruikers... Het wordt een massaproduktie.

Bert luisterde gespannen. Hij wist maar al te goed van de meningsverschillen tussen Kees en vader. Het was geen wonder geweest dat Kees met een zucht van verlichting het zinkende schip had verlaten.

Job Stein had al gauw door waarom Kees een eindje was omgereden.

- Ik heb dr. Kuyper es hore zegge dat de zending niet zenuwachtig mot worde omdat er nog zoveel heidene zijn... zei hij laconiek. - Je praat of al die 160 miljoen mensen op jou en Bert zitte te wachte... Maar je zel wel wete dat ze in het buitenland ook niet stil zitten. Der zijn meer kapers op de kust. En dan die concurrentie van de Gurnsie-eilanden en het zuie van Europa...

- Een reden temeer vader, om bij te blijven. Holland staat nog altijd bekend om z'n kwaliteitsprodukten. Daar moeten we het in zoeken. In het welvarende Europa met z'n duizenden supermarkts worden de mensen veeleisend. Wij hebben een mooi export-apparaat. Onze tuinders mogen niet achterblijven. Een goeie tuinder en exporteur heeft vandaag de dag alles te maken met veranderde omstandigheden, veranderde eetgewoonten en gestegen welvaart.

- Ja... iedereen heeft geld tegenwoordig...

Het klonk uit Jobs mond bijna als een verwijt. De arbeiders reden op dure bromfietsen en zijn eigen zoon zat in een auto.

Het was lang geleden dat hij zelf naar Naaldwijk fietste omdat daar de sigaren twee cent goedkoper waren.

De directiekamer was gelijkvloers.

- Ga zitten, heren... Zo... is de exporteur ook meegekomen?

Koos Klok schoof een kistje dure sigaren en een paar pakjes sigaretten bij.

- Alleen om te rijden... u weet dat het plan mijn volle instemming heeft.

Toen Kees zijn vader zag aarzelen, tastte hij zelf toe en stak er met welbehagen de brand in. Bert nam een sigaret.

Eerst toen de voorzitter het kistje wat dichter bij Job

schoof bezweek hij en nam hij ook een sigaar, aangelokt door de pittige geur en toch wat onder de indruk van het plechtige ogenblik.

- Mijn instemming heeft het niet... zei hij ronduit.

- Zo heb ik er meer horen praten van onze leeftijd, Job. We kennen mekaar langer dan vandaag.

- Ja, maar niet in deze kamer.

- Op de veiling ben ik Koos Klok en hier ben ik *meneertje*, dat bedoel je zeker. Er trok een lachje over het geploegde gezicht van de man die niet alleen in tomaten maar ook in geld handelde. Dat hij behalve bankier ook nog tuinder was verzoende veel voor wie als tuinder de gang naar Canossa moest maken.

- Ik praat liever met Koos Klok dan met meneertje... zei Stein. - Ik heb altoos gehoord dat een bank heel gewillig is om je een paraplu te lenen, maar als het gaat regenen vraagt-ie hem gauw terug.

Het klonk niet eens kwaadaardig. Iedereen lachte om het mopje met een baard.

De klok wees drie uur.

- Om tot zaken te komen...

Klok haalde een map uit een ladenkastje. - Ik heb hier het rapport. Anderhalve ha grond, 4000 ramen platglas, 2000 ramen warenhuis met twee kolenketeltjes...

- Ketels, corrigeerde Stein.

Klok knikte bevestigend. - In jouw tijd een hele stap, Stein. Maar de tijd hou je niet tegen. Er gaat heel wat veranderen op je tuin.

- As die rimmetiek me niet had overvalle, zat ik hier niet... dat ken ik je wel vertelle...

- Nee, maar dan was je zoon naar de Proeftuin gegaan. De zaken zijn nou anders gelopen. Ik geloof dat je een goed besluit genomen hebt, Job.

- En ondertusse waag ik me hele bezit er an. Op m'n ouwe dag steek ik me hoofd in een strop, zogezegd.

Bert keek beurtelings naar Kees en Klok. Zijn ogen verrieden een onbewogenheid die iedereen wel moest opvallen. Dat gezeur van vader ging bij hem het ene oor in en het andere uit.

- Nou Bert... als je 6000 meter Venlo op wil zetten zoals

je gedacht had, dat kost zeker twee ton... Een ketelhuis met installatie en opslagolietanks komt op veertig mille. Zelf steek je er achtduzend spaarcenten in.

De platglasramen ken je verkopen voor wat je der voor krijgt en je vader geeft de tuin en het huis als onderpand. Om de boel in het zaad te zetten heb je twintig mille nodig. Om kort te gaan... De Bank wil jullie 140 mille lenen.

- En de rente?

Job Stein had zijn sigaar uit laten gaan en Koos Klok haastte zich met zijn aansteker. - Echt iets voor jou, Stein... Wil je wel geloven dat heel wat jonge tuinders niet eens naar de rente vragen?

- En als de zaak dan tegenloopt? De natuur heb je niet in de hand al is de wetenschap nog zo vooruitgegaan. De rentelast blijft, maar de lonen stijgen.

- Er zijn altoos goeie en minder goeie jaren geweest, maar met de tegenwoordige wetenschap en het steeds grotere afzetgebied zijn we de laatste jaren toch voor grote rampen gespaard.

- De Bank is ook niet gek, vader..., zei Kees.

- Je zou je tuin ook aan Bert kunnen verkopen. Dan zou je eerst de andere kinderen moeten uitkopen. Maar van de rente zou je dan niet kunnen leven. Je zou er meer voor moeten vragen dan hij kan geven, zei Klok. - Dat is het moeilijke met al die verouderde tuinen.

De uitdrukking ‘verouderde tuin’ was weer net iets teveel voor Job Stein.

- Ik blijf op de tuin en ik wijk voor niemand. Wie zegt je dat ik er uit wil? Job trok driftig aan zijn sigaar, die scheef brandde.

- Dat is toch afgesproken, vader? zei Kees.

Bert knikte instemmend.

- Wat heeft de dokter je geraden?

De toon waarop Koos Klok de vraag stelde was die van een oude kameraad.

- Voor mijn kwaal is geen kruid gewasse... je ken er wel oud mee worde... maar werke zoas ik heel me leve gedaan heb... Hij schudde het hoofd. Het pleit was beslecht. Job Stein had opnieuw zijn verlies genomen, maar had het gevoel dat hij zich inscheepte op een ongewisse toekomst.

- Zullen we het mekaar dan maar niet moeilijker maken dan het is? Je kan geen mooier regeling treffen. Bert wordt bedrijfsleider en uit de opbrengst krijg jij genoeg om met je vrouw van te leven. Man... straks zullen er tuinders zijn die jaloers naar je bedrijf opkijken. Ieder zal nog een opvolger hebben zoals jij. En Bert kan nog heel wat van jouw ervaring leren. We zitten hier niet om mekaar wat wijs te maken of mekaar stroop om de mond te smeren. Maar het is net zoals je zoon Kees zegt: De Bank kijkt wel degelijk zijn mensen aan.

- Afwachte Koos... afwachte... zonder de zege van bove...

- Nou... dáár zijn we het wel over eens, dacht ik.

Klok schoof de stukken naar Job die in gedachten verzonken scheen.

Bert keek de voorzitter aan.

- En wanneer denkt u dat ik kan beginnen?

- Jouw handen jeuken zeker, hè? Zo gaat dat meestal hier. Ze komen vandaag krediet vragen dat ze gisteren al gehad moesten hebben. Maar ik beloof je dat ik spoed achter de aanvrage zal zetten. Als de hele zaak nog es secuur is bekeken moeten we alleen nog even naar de notaris om de akte te laten passeren en dan is het voor mekaar.

- Vader... dit mot je tekenen... zei Kees, die hem voorzichtig op de schouder tikte. Met zorg doopte Job Stein de pen in het inktpotje en tekende *J. Stein Jr.*

Klok zag dat *Jr.* wel doch zei er niets van. Zo ging het hier van geslacht op geslacht.

10

- Zo Leen... kom jij hier ook al? Makkelijk, hè, zo dicht bij huis, zei Co van Bree.

Ze liepen allebei met een stalen mandje in het nieuwe Waldeck waar nu ook al een supermarkt was geopend.

- Ja... het begroot me wel es... ik hou m'n eigen kruidenier ook nog aan hoor, maar ja... het is verleidelijk. De tijd van de puntzak is voorbij... Wat een veranderingen anders, hè Co?

- Hou er van op. Maar al die huizen en winkels is voor mij het ergste niet...

- Ja, ik begrijp het... Waren de kinderen nog maar klein, hè?

- Wat hadden we het toen gezellig...

- En Ria helemaal naar Arnhem... leefde Leentje mee.

- Ik had ze graag in de buurt gehouwe nou ze klaar is. Maar Dirk vindt het best zo.

- En Ria zelf, waarom wou ze zo ver weg? vorste Leentje.

- Ik wou dat ik het wist. Wat weet je van je eigen kind af?

- Het is bij ons al niet veel beter. M'n hoofd is suf en Job is helemaal van de kook.

- Hoe is het nou met z'n been?

- Hij kan niet meer zoals vroeger, en daar wil hij niet aan.

- Geen wonder... Job is altijd zo'n werkezel geweest. 't Is ook wel zielig voor hem.

- Zwaartillend is hij al z'n leven geweest, dat is zijn natuur. Jouw man heeft het wel op tijd zien aankomen wat hier allemaal gebeuren zou. Ze noemen hem niet voor niets de gelukkige tuinder.

- Ach... gelukkige tuinder... een groot woord, hè? Dirk had er net zo goed naast kunnen zitten met die onteigening...

- We zien mekaar weinig meer de laatste tijd..., zei Co,

die weifelend haar blikken liet gaan over de goed gevulde rekken met levensmiddelen.

- Job heeft er last genoeg van dat je man onze deur voorbij loopt.

- Nou ja... dat heeft z'n reden...

- *Wij* hebben Huib nooit aangemoedigd, hoor. Het is een kruis voor z'n vader dat hij niet op de tuin wou blijven.

- Chauffeur is dan ook wel het minste, hè?

- Het minste? vroeg Leentje. Het gaf haar toch een schokje, zo'n woord van Co.

- Nou ja... het is jouw zoon en dat je de jongen niet graag afvalt kan ik best begrijpen. Maar je weet hoe Dirk is en Ria heeft al net zo'n stijve nek als haar vader...

- Ik dacht dat die twee zo gek op mekaar waren!

- Mens... dat is het hem juist. 't Spreekwoord zegt niet voor niks: wie je 't meest liefhebt doe je 't meeste pijn. En als moeder zit je daar maar tussen.

- Dat spreekwoord ken ik niet...

- Nou, dan heb ik dat zeker uitgevonden na al wat ik achter de rug heb.

Co van Bree liet nog een paar blikjes zalm in haar mandje glijden.

- Hoe is 't mogelijk... wat moet dat nog worden met die twee kinderen.

- Dirk praat maar over kalverliefde. Hij hoopt dat het wel zal afzakken nou ze uit mekaar zijn.

- Wij vergeten wel eens dat we zelf ook jong zijn geweest...

- Dat zeg ik ook zo vaak tegen Dirk... Ben je klaar hier? Je ken je wel arm kopen in zo'n zaak.

- Het is goed uitkijken, want de verleiding is groot. Die jonge vrouwtjes... je staat er van te kijken. Dat koopt maar en alles voor d'r gemak.

- Rij je zover mee, Leentje? Je hebt zo'n vracht.

- Nee... dank je, Co... ik ben op de fiets... Wie had gedacht dat jij nog es auto zou leren rijden!

- Wacht maar, zei Co. - Straks heeft Bert ook een wagen. Die jongen speelt het wel klaar. Ik wou dat ik zo'n zoon had.

Leentje glimlacht. Co bleef Co. Rijk en nog niet tevreden.

- Nou gedag hoor... en sterkte dan maar.

- Dat mag ik jou ook wel toewensen. 't Zal wel een drukke boel worden bij jullie. Bert pakt het flink aan met die lening bij ‘meneertje’.

- Maar aan mijn huìs komen ze niet hoor, zei Leentje. - Daar zorg ik wel voor.

- Zeg je man gedag... Nou die twee weg zijn stuur ik Dirk wel es langs...

- Daar zal je goed aan doen... dáág...

Wat was het nog rommelig in het nieuwe Waldeck. Ze keek naar de hoge huizen, naar de verlokkende winkels en naar de nog braak liggende gronden.

Aan de overzijde van de weg lagen hun tuinen. Hun eigen wereldje, waar ze zich thuis voelde.

Co van Bree was al weg met haar wagen...

Met de fiets aan de hand drentelde Leentje nog wat langs de etalages.

Het kon vreemd lopen in het leven. Chauffeur dat was dan ook wel het minste, had Co gezegd.

Dat bleef haken. Ze zou het zeker niet tegen Job zeggen.

11

Nadat Huib eerst in het binnenland de nodige ervaring had opgedaan met het rijden van een vrachtwagen, had Flinterman, de exporteur, hem als bijrijder toevertrouwd aan Sjors Meulenbelt, een oude rot op de autobahn. Huib had zich voorlopig maar te schikken. Sjors was lastig bij het opladen. Hij deed het doorgaans bloksgewijs, iedere eenheid en soort in volgorde van de cliënten. De sla met twee klappen er tussen en de deksels van de kratjes tegen mekaar. Elke ruimte er tussen moest vermeden worden want anders kon je het zaakje onderweg wel naar een jamfabriek brengen.

- Denk er om, Huib... geen ruimte laten tegen het voorschot van de henger, want de aanhangwagen wèrkt altijd.

Maar vandaag was het wel bar. Er moest in het zeil gewerkt worden zodat het strak stond met een bult er op.

Het was de laatste wagen die bij Flinterman uitreed. De loodjes waren aangebracht, de papieren voor de grens zaten in de tas van Sjors, en ze konden nog vóór negen uur in Kranenborg zijn.

Zodra ze buiten de stad waren viel er een last van hun schouders. Tenslotte was je op je wagen schipper naast God, zei Sjors, die vroeger op een onderzeeër had gevaren en ook nog een paar jaar machinist was geweest op het jacht van een miljonair. Wat Huib precies aan Sjors had, wist hij nog niet. Zo nu en dan liet hij eens een brok van zijn levensverhaal los.

Voor Huib was het hoofdzaak dat zijn ideaal nu eindelijk was vervuld. Huib kende de ongeschreven wet dat je het met je maat beter moest kunnen vinden dan met je vrouw. Het was een oud mopje onder de chauffeurs, maar wáár was het, dat had hij al ondervonden sinds hij nu drie maanden op de autobahn zat.

Na München, Frankfurt, het Ruhrgebied en een keer

Berlijn, was de route naar Zweden, die hij steeds vaker reed, al een bekende weg voor hem geworden.

Dat hij als tweede bij Sjors op de wagen was gekomen kon niet beter. Huib had al lang begrepen dat Sjors net zoals hij een uitschieter uit een degelijke familie was. Zo lollig was dat ook niet. Hij had heel wat gezanik achter de rug en Sjors waarschijnlijk nog veel meer.

- Ga jij nou eerst maar legge, zei Sjors. - Na de grens ga ik wel.

Huib kroop op het onderste bed van de ruime cabine in de Scania Vabis. Op het bovenste bed legden ze hun overtollige kleren en hun tassen.

Hij nam zich voor bij Arnhem nog even uit te kijken, maar er was toch niks te zien. Alleen de wetenschap dat Ria daar werkte zou hem wakker kunnen houden, maar wakker blijven voor een chauffeur als hij de kans kreeg te gaan liggen was er niet bij. Elk uur slaap was meegenomen. Slaap, de grootste vijand op de lange trajecten.

In Kranenborg kwam hij er uit. Het grote stationsemplacement lag verlaten in de avond. Extra controle was er vandaag niet bij. De jongens die als steekproef voor de controle een kruis kregen probeerden het wel af te kopen met wat drinkgeld of met natura. Sjors en Huib bleven met de henger* samen net onder de twintig ton. Naar Zweden was het transitoverkeer. Daar kwamen niet veel formaliteiten aan te pas bij het rijden door Duitsland.

In het restaurant nam Sjors een biefstukje. Huib had thuis nog warm gegeten.

Daarna volgde de tocht door Noord-Duitsland. In Wildeshausen hadden alle Hollandse jongens hun vaste Raststätte. Toen ze er aankwamen stonden er al heel wat wagens kameraadschappelijk in een kring. Het was al ver na middernacht, maar in het restaurant, dat dag en nacht open was, werd Sjors van alle kanten begroet.

Huib had nu wel weer trek. Hij nam een paar broodjes en een glas melk. Er was nu een andere kelner, want de dikke Heinrich was ontslagen. Maar Heinrich, misnoegd over de manier waarop hij behandeld was, kwam nu elke

* Aanhangwagen.

avond als gast. Als Heinrich flink wat bier naar binnen had, begon hij bij de gasten te klagen over zijn vroegere baas. Was dat nu nodig geweest? Had hij niet altijd goed bediend?

Sjors, die de dikke niet mocht, gaf hem te kennen dat hij wel wat op zijn kerfstok zou hebben.

- Scheisz! zei Heinrich, die uit een verfrommeld zakje nog een verkreukte sigaret opdiepte. Het was een 'verdammter' Hollander die hem een klap in zijn gezicht had gegeven toen hij over zijn goede jaren in Holland was begonnen.

De goede jaren in Holland! Zich zat vreten terwijl de bevolking hongerde! Ja, maar zijn broer was al in de eerste dagen van de oorlog boven Amsterdam neergeschoten.

- Wat deed die broer van jou boven Amsterdam? Hij had daar niets te maken!

- Krieg ist Krieg...

- Zeg maar, Heinrich, op welke wang heb je toen die klap gekregen?

De dikke Heinrich wees zijn linkerwang aan.

Sjors stond op, hij had zelf een broer in Duitsland verloren, zijn jongste broer, die zo gek was geweest zich te melden voor de arbeidsinzet.

- Dan moet je gauw weg wezen anders krijg je er van mij een op de andere kant.

Op dit moment kwam de nieuwe kelner tussenbeide, die Heinrich resoluut de deur uitwerkte.

De wegen waren hier vrij smal. Het zou nog wel even duren eer ze op de autobahn waren. Het felle licht van de koplampen scheen op de roerloze bomen met jong groen. Zo nu en dan passeerden ze een dorp met nette winkels, alles nieuw of verbouwd. Het ging de Duitsers weer goed.

In de Raststätte hadden de jongens het terloops over de astronaut gehad die eenzaam in zijn cabine rondjes om de aarde maakte.

Sjors kwam op het grote nieuws terug. Over het incidentje met de dikke Heinrich sprak hij al niet meer.

- Voor we in Puttgarden zijn is die astronaut al weer twee keer rond de aarde geslingerd. Dat is nog wat anders dan tweemaal in de week naar Stockholm...

- Geef mij de Scania Vabis maar, zei Huib.

- Het is de vooruitgang, hè? Niet tegen te houwe, jonge. Wat wij de laatste twintig jaar zien, nou daar deden ze vroeger eeuwen over. Trekschuit, trein, vliegtuig, ruimteraket... Alles moet vlugger, vlugger. Bij ons ook al. Wij jagen naar de grens, van de grens naar de pont, van de pont naar Zweden en dan dat lange end naar Stockholm... Je mag al blij zijn als er geen telexbericht ligt dat je zo gauw mogelijk terug moet komen of een retourvrachtje moet halen in Hamburg of Jutland... alles gauw... gauw... terug naar huis om tweemaal per week een rittengeld binnen te halen... Wat schieten we er mee op? Een koelkast, een auto, een TV... maar het produkt dat we mens noemen verandert niet.

- Hoe zo?

- Het kwaad, jong... Dat gaat er niet uit bij de mens. Niemand weet waar het vandaan komt... In de oorlog ben je op weg naar de vrede en in de vrede op weg naar de oorlog... Zedelijk is de mens nog niet veel verder dan toen Kaïn Abel met een knuppel doodsloeg.

- Dat zegt me vader ook... die zoekt het bij de zware broeders.

- Je hoeft geen kerkrat te zijn om oog te hebben voor het kwaad. Kijk maar naar de natuur... Fijn nestje bouwe, dacht ik vroeger, als ik naar de vogeltjes keek. Maar die worde ook opgevrete. Geen wreder wereld dan de dierenwereld. Een poosje zingen in de schemer en wachten op een vrouwtje, dat is misschien de mooiste tijd nog. Al gauw hebben ze een nest vol jongen en dan vliegen de ouwers zich het lazerus om al die bekkies vol te proppe tot ze uit het nest gegooid worden. Zoek het nou zelf maar uit.

- Dat is de natuurwet, zei Huib die zich er wel voor wachtte met bijbelteksten aan te komen. - Een mens en een dier zijn niet geschapen om alleen te zijn...

- Nou... denk maar niet dat je met z'n tweeën niet alleen kan zijn. Een op de duizend die het goed treft. Mekaar aanvulle noemen ze dat. Niks aan te vulle... Straks komt de aap uit de mouw. Ieder blijft die hij is. Een dagelijkse ergernis voor de ander... Let er maar es op hoe vaak ouwe mensen ruzie hebben. Je zou zegge, dat ze nou toch wel

aan mekaar gewend moeste zijn... Niks hoor... stiekum peste... je eige zin doen. Dat zal jij nog wel es ondervinde als je in zee gaat met dat moffinnetje...

- Zeg ouwe... wil je me van dat meissie afhouwe?

- Om de dooie dood niet... Mijn zegen heb je. Het gaat toch zoals het gaat. In ons vak heb je tenminste het voordeel dat je niet elke avond met mekaar opgescheept zit. Een- of tweemaal per week bij mekaar slape is net genoeg...

- Jij ben toch niet getrouwd? vroeg Huib bruusk.

- Waarachtig wel. Maar die van mijn heeft de bene genome in de tijd toen ik op zee was en ik wel es een jaar wegbleef. Nou... de vent met wie ze weggelope is zal wel gemerkt hebbe wat voor vlees hij in de kuip heeft. Ze kan me gestole worde... Vrouwen? Een noodzakelijk kwaad. Het best kan je ze per uur hebbe... nou ja behalve dan als je er een uit duizend krijgt. Maar die krijg je niet. Ze kenne je leven verpeste door hun kure. De een is sacherijnig... de ander bazig, de derde een slons, de vierde heeft een gat in haar hand, de vijfde kijkt je voetstappe na... man... praat me der niet van. De aardigste vrouwen zijn meestal niet getrouwd. Het is of ze 't er op anlegge je als jonge jongen in der nette te vangen en dan ben je de sigaar.

- Dus jij heb de ware nog niet gevonde, Sjors?

- De ware? Wie is de ware? Dat weet je pas as je vijf of tien jaar in de boot zit. Terwijl de man mot jage en sjouwe zit mevrouw met een moorkop bij een pot koffie met de buurvrouw te konkelefoeze.... Vrouwen zijn eigen baas, Huib. Daar zorgen ze wel voor. En de mannen blijven hun leven lang slaven van hun werk en van hun gezin. Maar dat zeg ik niet om je van jouw Martchen af te houwe. As iedere man er net zo over dacht as ik was het ook niks gedaan. Zeelui, vliegeniers en chauffeurs zijn een apart slag mense. Die motte eigenlijk zo'n zelfstandige vrouw trouwe... zo'n type dat der eige kan vermake en er tegen kan om alleen te slape...

- Ga nou maar es legge... ouwe... je heb je slaap nodig... die vrouwe houwe je maar wakker, grijnsde Huib. Zo openhartig als vannacht was Sjors nog nooit geweest.

Het moest hem toch wel hoog zitten dat zijn vrouw toen weggelopen was.

- Nog effe een trekkie...

Sjors rolde de zoveelste sigaret. Hij liet zich niet door een jong maatje naar bed sturen als hij een enkele keer op zijn praatstoel zat.

- Ik hoor je vader al als jij met een Duitse griet aankomt...

- Mijn vader heeft nog nooit wat goeds van me gezegd.

- Zo was het bij mij thuis ook. Me ene broer is ingenieur en de andere dokter. Maar met mij wou het niet, hè? Ik kom wat je noemt uit een heel nette familie. Opzitte en pootjes geve... allemaal nogal geleerde mense... nee... niks voor mij. Ik heb al vroeg cente van me moeder afgetroggeld. Dan ging ik naar de Hallen in Parijs, naar Algiers, naar Londen, Berlijn.... Overal een hap en een snap. Wat doe je der an as dat in je bloed zit. Mijn broers zijn om zo te zegge steunpilare van kerk en maatschappij... en ik maar borde wasse en sjouwe aan de havens. Heel de oorlog zat ik op een onderzeeër. Een fijne tijd, jong. Nergens een mooiere opleiding als bij de Marine. We waren met z'n zestigen één grote familie, geloof dat maar. Na de oorlog getrouwd en ik in dienst bij de miljonair. Een fijne man maar erg op de cente. Gek genoeg, hè? Nee, dan zijn jonge vrouw! Die had een rugkwaaltje en smeet met geld. Als ze der zin niet kreeg hoefde ze haar hand maar in haar heup te legge en een benauwd gezicht te trekke... Daar was-ie as de dood voor want hij was erg zuinig op dat mooie vrouwtje zie je... Twintig jaar jonger... as je begrijpt wat ik bedoel... Ik had nòg op die luizige boot gezete, maar een cruise van veertien maanden was voor mijn vrouw teveel. Misschien had ze wel gelijk ook.

En zo gaat het met heel wat chauffeursvrouwe. Die kenne der maar moeilijk tege dat der man niet elke avond thuis komt. Het end van het liedje is dan op 't binnenland rijden of klusjesman worden op de veiling... soms terecht komme op een bulldozer en dan lekker op tijd thuis, pantoffels an, bakkie koffie, en dan vroeg onder de wol.

- Ben je tevreden met je vrijheid? vroeg Huib.

- Tevreden... een mens is nooit tevreden... Als chauf-

feur op de autobahn sta je met je ene been in de gevangenis en met het andere been in het graf.

Ik ben nou vijf en veertig... misschien hou ik het nog vijf jaar vol, want het is en blijft maar jage... jage...

- Nou ja, zei Huib, die zich kiplekker voelde, zo is het toch eigenlijk met alle mensen? Mijn vader heeft zich krom gewerkt op de tuin. Dat was maar werken en nog es werken en nooit es een dagje vrij. Een slavenleven, hoor! Mijn broer Kees kan als exporteur nooit naar huis voor de laatste wagen is uitgereden. Zijn vrouw zet de aardappels pas op als hij thuis komt. Zo tegen half acht, meestal. Je moet niet vragen wat hij dan al achter de rug heeft met de Telex. Elke dag is een avontuur voor hem wat de centen betreft. En je moet es kijke naar al die smoelwerke op de veiling als de klok draait. Zenuwen hoor, allemaal zenuwen.

Huib remt krachtig af voor een rood zwaailicht. Er lag een autowrak aan de kant van de weg.

Doorrijden maar, gebaarde de politie.

- Zie zo... nou is het welletjes. Ik ga onder zeil. Maar nog één ding. Had je in Loosduinen niet een vriendinnetje?

- Haar vader zou me de nek wel om kenne draaie... Enig kind van een tuinder met cente...

- Wat zou dat? Bezorg hem een kleinzoon en alles is o.k. Of wil ze je niet meer?

Dat was een gewetensvraag. Dat had Sjors maar niet moeten vragen.

- Ik weet het niet... ze zegge dat ze het met een doktersassistent anlegt in Arnhem. De jonge dame is verpleegster en leert paardrijden. Kan je doen als je een rijke vader hebt en je thuis niks hoeft af te geven. We kenne mekaar van kind af maar toen we ginge vrije was de boot an.

- Ook zo'n vurig raspaardje als Martchen? Jij gaat je schadeloos stelle... Gelijk heb je. Nou... ik maf al, hoor.

Huib zette de radio aan en had genoeg om over na te denken eer hij bij de pont was. Hij zat nu toch in de lang verbeide Scania Vabis. Heel Europa lag voor hem open. Hij was mee opgenomen in dat grote leger van Hollandse vrachtrijders, de chinezen van Europa, zeiden ze. Het kon hem wat schelen. In vroeger eeuwen hadden de Hollanders

op alle wereldzeeën gevaren. Nu reden ze langs de autobahnen.

Hij kende de diensters in elke Raststätte waar ze aanlegden en ze als kameraden hun belevenissen uitwisselden. Verhalen over autobahnratjes, die soms maanden van de ene cabine in de andere onder dak waren. Maar dat waren meest verhalen van kort na de oorlog toen je met een pond boter heel wat gedaan kon krijgen. Sjors nam zelden een liftster mee. Hij had zijn eigen adresjes wel.

Huib voelde zich jong en sterk. Bevrijd van de benauwde wereld waarin hij de laatste jaren had moeten leven. Het was nooit helemaal uitgeraakt tussen hem en Ria. Ze bleef een raadsel voor hem. Zo vaak hij haar ontmoette glansde er, hoe kort ook, toch iets van dat oude vertrouwde tussen hen dat er geweest was, van kind af aan.

Maar Dirk van Bree stond als een muur tussen hen. Huib trotseerde de gramschap en minachting van de geslaagde tuinder. Nu hij zijn doel had bereikt had hij maling aan die man, hoewel die er toch in geslaagd was iets in hem te vermoorden. Het zou wel nooit wat worden tussen hem en Ria, die zelf nu ook in een heel andere wereld leefde. Van herinneringen kon je niet leven. Martchen was er. In levende lijve. En dat zij hem mocht had hij wel begrepen, al drong zij zich niet op. Ze kwam uit een goed, degelijk nest, al had ook zìj haar willetje doorgezet toen ze, tegen de wil van haar ouders, dat baantje had aangenomen op de grote pont tussen Duitsland en Denemarken, toen het zitten achter een loket op het postkantoor haar te benauwd was geworden. Dat baantje had ze aan haar mollige zuster Frida overgedaan.

Martchen. Martchen.

De Norddeutsche Rundfunk had weer een mieters nachtprogramma. *Liebe ist so einfach nicht.* Liefde is zo eenvoudig niet. Dat mocht waar zijn (en hij wist het uit ervaring), maar heel zijn wezen, zijn bloed, zijn verlangen ging op dit ogenblik uit naar dat verrukkelijke meisje met haar ernstige gezichtje waarop plotseling de zon kon doorbreken als ze lachte.

Het gezoem van de motor klonk hem ook als muziek. Hij was naar haar op weg.

12

Het gebeurde maar zelden dat Huib en Ria tegelijk thuis waren. En wanneer dat een enkele maal voorkwam waren er zoveel barrières te nemen dat er van een zelfs maar vluchtige ontmoeting vaak niet veel terecht kwam. Bea was niet langer meer de postillon d'amour. Die tijd was voorbij. Toch merkte Huib gauw genoeg of Ria thuis was.

Bea had zich, na de rigoureuze reorganisatie van de tuin die vlugger dan iemand had kunnen verwachten voltooid was, vrij snel teruggetrokken.

Per slot van rekening had ze vader jaren lang geholpen met het dieven en plukken van komkommers en tomaten. Dat het anders in het honderd was gelopen begreep iedereen. Elke tuin in het westland was vanouds een familiebedrijf. Het werd eenvoudig van je verwacht en je deed het.

Zelfs toen vader destijds de druivenkassen (in de ogen van Kees en Bert onrendabel geworden) had opgeruimd, was Bea nog vaak naar oom Piet in Monster geroepen om te helpen krenten. Dat had haar meer opgeleverd dan werken op vaders tuin. Maar nu het roer in handen van Bert was, wist ze wat haar te doen stond. Het zou tussen haar en Bert nooit goed gaan. Met Huib had ze weinig last gehad dank zij haar overwicht. Niemand had zo goed met Huib kunnen optrekken als zij. Maar dat superioriteitsgevoel van Bert kon ze niet uitstaan. Hij moest het zelf maar uitzoeken.

Het liefst was ze net als Ria in de verpleging gegaan, maar ze werd weerhouden door vrees voor slaafse navolging. Totdat Kees steen en been klaagde over gebrek aan goed personeel achter de Telex.

Het was een hele overgang geweest, maar ze had het gered.

De spanning van het exportbedrijf waar elke dag anders verliep dan de vorige onderging ze als een sauna-bad. Het

ging zoals Kees van zijn pientere zus had verwacht. Het *Hello Lady* was niet van de lucht. Ze vond altijd wel gelegenheid om tussen de prijzen van cumcumbers, Gurken en Salat, als het zo te pas kwam, een paar persoonlijke woordjes toe te voegen. De ene keer over een op handen zijnde vrije feestdag, de andere keer over koude voeten. Daar had mr. Sven in Zweden vaak last van. Fine, Fine... bibi... Till again. Ze had haar vaste Telexvriend in Hälsingborg.

Toen Huib eens op onderzoek uitging bleek hij een oude magere vrijgezel te zijn die haar eens uitnodigde naar het tegenover gelegen Deense Helsingør te komen, waar Shakespeare in het slot Kronborg zijn Hamlet had gesitueerd. Huib was al vaak langs het kasteel dat vlak bij de pont tussen Denemarken en Zweden lag gereden, maar had nauwelijks geweten over wie de magere Zweed het had. Maar Bea wel. Ze had een leraar gehad die het *to be or not to be* in de examentijd tot vervelens toe in zijn mond had gehad. *Te zijn of niet te zijn*, dat was de kwestie, zei ze tegen Huib.

Maar daar had Huib Shakespeare niet voor nodig. Hij had van jongsaf zijn eigen boontjes gedopt.

Van een tochtje naar Helsingør kwam voorlopig niets. Bea hield het maar bij Sven's *Hej Hej Lady* en liet haar Sir zitten met zijn koude voeten. Ouwe vrijers waren er altijd nog wel te krijgen. En niet alles wat je ver weg haalde was lekker, zei ze terloops tegen Huib. Dat kon hij in zijn zak steken. Haar vriendschap met die onderwijzer, Piet Voskamp, was ook al langzaam verkoeld. Bea liet zich niet zo gauw vangen.

Huib gaf zich er nauwelijks rekenschap van waarom hij dat flesje parfum voor Ria had gekocht en dan nog wel bij Martchen op de boot. Martchen wist dat hij een vriendin had. Dat geheim had ze hem met een lieve list ontfutseld. Ze moest hem toen aan het strand van Ockenburgh steelsgewijs het gezelschap hebben zien ontvluchten met Ria. Dat was al weer zo lang geleden, maar vrouwen vergeten niet veel als het liefdesaangelegenheden betreft. Dat wist hij van Sjors, die ouwe boemelaar.

Hij liep naar zijn kamertje, zijn jongenskamer met die uitdagende spreuk.

Het winkelcentrum Waldeck groeide als bloemkool in een warme junimaand. Hier, te midden van de tuinen die nu langzamerhand allemaal waren ontsloten en waar de auto de schuit had verdrongen, was het nog stil. Het zou er nog wel jaren stil blijven al verrezen rondom de flatgebouwen en woonkazernes als een vreemd hoog opschietend gewas in een hof van Eden. Zelfs bij een gure noordenwind, als de ketels stonden te brullen, was het in de kassen broeiwarm.

Uit het raam van de dakkapel zag hij plotseling Ria. Hij floot het bekende melodietje uit de tijd van hun eerste liefde, maar ze keek niet op, want de zwarte figuur die haar naderde moest Dirk van Bree zijn.

Even later, toen ze alleen was, floot hij nog eens. De lokroep van een mannetjesmerel. Terwijl ze zoekend rond zich heen keek holde hij naar beneden, het pakje in zijn zak.

In de Venlokas stond Bert tomaten te dieven maar van Ria was niets meer te zien.

De volgende avond trof hij het beter. Ze liepen ieder aan een kant van de sloot die de tuinen van hun vaders scheidde. Het was zaterdagavond. Huib had een van zijn schaarse vrije zondagen, maar Ria liep al weer in verpleegsterscostuum, gereed voor de aftocht naar Arnhem.

Huib stak zijn hand op en viel met de deur in huis: - Zeg, heb je me gisteren niet horen fluiten?

- Ja dat wel, zei Ria. - Maar ik kon niet weg. Ze zei het niet onvriendelijk, maar wel beslist. Ze had iets over zich gekregen dat hij niet direct kon thuisbrengen. Arnhem zou daar wel niet vreemd aan zijn.

- Waar een wil is, is een weg. Maar jij ontloopt me, hè? Ik had nogal wat voor je meegebracht.

Hij hield zijn linkerhand in de zak van zijn colbertjasje, wachtend op haar reactie. Ze stonden nu tegenover elkaar. Gescheiden door de sloot. Verder op lag de schuit.

- Uit Zweden? vroeg ze. Het klonk nogal ongeïnteresseerd.

- Ik kocht iets op de pont tussen Puttgarden en Rødby. Je zal nooit raden van wie ik het kocht.

- Hoe zou ik het weten?

- Van dat Duitse meisje dat toen met haar broer op Ockenburgh was.

(Ja, die middag, dacht ze. Toen ze allebei nog dronken waren geweest van verliefdheid).

- Die blonde of die zwarte?

- Wat een geheugen, zeg! De zwarte als je 't precies weten wil...

- Gezellig voor je, zo'n tussenstationnetje...

Huib voelde dat er iets mis ging. Hij had zeker zijn mond moeten houden over Martchen. Toch was hij niet van plan haar zonder haar pijn te doen los te laten.

- Ik vroeg haar welke parfum ze me kon aanbevelen voor mijn vriendin. Is het nou goed?

Ria weifelde of zij maar direct zou doorlopen. Wat bezielde Huib? Ze zag dat hij meer man was geworden al had hij in zijn optreden iets van dat onbezorgde jongensachtige behouden. Wat bedoelde hij? Haar hart kneep opeens samen toen ze voelde dat ze nog niet los van hem was.

- En wat zei ze? vroeg ze bijna automatisch. Ze keek schichtig om. In de verte naderde haar vader. Ze hoopte dat hij het warenhuis zou ingaan.

- Ze zei dat een man zelf de parfum moet kiezen die hij aan zijn vriendin wil geven. De parfum die bij haar past en waarvan hij zelf houdt.

In een ondeelbaar ogenblik peilden ze op dit moment elkaars bedoelingen en verhouding.

- Anders zou hij zelf het lijdend voorwerp kunnen worden, zei ze.

Huib haalde het pakje uit zijn zak en bekeek het. Ria zei niets. Ze stond daar voor Huibs ogen als een ongenaakbare schoonheid. Het vergramde hem.

- Ja... toen ik gekozen had (hij zei het langzaam)... toen bleek het haar eigen lievelingsmerk te zijn...

Hij zag Ria's gezicht verstrakken maar ze trok zich nog niet terug. - Wat een succes voor je. En waarom vertel je me dat allemaal?

(Kom nou maar es voor de dag, vlegel, dacht ze woedend).

- Je vroeg er toch naar?

- Daar komt vader aan, zei ze.

- De grote boeman voor Huib de chauffeur.

Ria gaf geen antwoord doch begon langzaam langs de slootkant in de richting van haar huis te lopen. Evenwijdig, aan de overzijde, liep Huib mee, zwijgend.

Nou doorzetten, dacht hij. Er moest eens een eind komen aan die onzekerheid.

- Is het waar, Ria, dat jij met een jonge dokter paard rijdt?

- En wat dan nog?

- Niks natuurlijk... Ik gun jou ook wel wat.

Ze waren nu dicht bij huis.

- Vang je? riep hij en gooide al lopende het pakje over de sloot.

Impulsief maakte ze een aarzelend vanggebaar. Het pakje viel in de sloot.

Dit was dan ook wel het einde. Ze bleef even staan, sloeg de handen voor de ogen en liep toen op een drafje naar huis.

Huib keek haar na en haalde de schouders op. Lief loeder... ik ben je kwijt, dacht hij.

Dirk van Bree moest het gezien hebben. Hij was nu op ongeveer gelijke hoogte aan de overkant van de sloot aangekomen. De beide mannen groetten elkaar nauwelijks.

Huib sloeg een zijpad in.

13

- Ga je rijden, Ria?

Een paar jonge zusjes keken haar na en staken de hoofden bij elkaar. Een nieuwkomertje deed wat ongelovig maar de anderen lachten. De conversatie kabbelde door.

- Ze kent hem nog niet... laat ze maar oppassen.
- Het zal nou toch wel afgelopen zijn.
- Voorlopig natuurlijk wel, maar je kent zijn opvatting: een man is van nature een polygaam wezen...
- Zeg... hebben jullie ‘Kind geen bezwaar’ al gelezen?
- Is het wat?
- Nou ja... geen boek voor je moeder zal ik maar zeggen.
- Geef mij Sanne van Havelte maar. We zien hier al narigheid genoeg, zei het nieuwe zusje voor wie het ‘praten met de patiënten’ de hoogste voldoening was.

De theepauze was weer afgelopen. Ieder haastte zich naar haar afdeling. In de gangen dropen de bezoekers af. Ria liep tegen de stroom op. Ze moest zich haasten. Toch werd ze nog aangehouden door de man van het levenslustige jonge vrouwtje dat er onkundig van was dat zij ten dode was opgeschreven.

- Zeg het haar niet, zuster Van Bree. U zegt het haar toch niet, hè?
- Nee... we zeggen het haar niet. U kunt er gerust op zijn, zei Ria.

Van hun drie kleuters had hij er twee bij zich. Die huppelden al weer.

Ria was voor de meeste collega's het rijke meisje uit het Westland. Een eigen wagentje, een kamer in de stad (mede dank zij het feit dat het zusterhuis te klein werd), paardrijden met de co-assistent dokter Penninx... Je kon wel zien

dat zij enig kind was. Toch mochten ze haar wel, want Ria deed nooit dik. Mijn vader werkt harder dan wij hoor, zei ze soms. Dat ze veel aftrek had bij de mannen kon ieder begrijpen. Ze was knap, al kwam dat haar humeur niet altijd ten goede. Soms ging er iets koels en ongenaakbaars van haar uit al kon je haar niet hoogmoedig noemen.

Dat ze regelmatig met de co-assistent Penninx ging paardrijden wist iedereen. Niemand die er aanmerkingen op zou kunnen maken. Wie dat wel zou kunnen hield de mond dicht. Dat waren de meisjes die de assistent beter kenden en hun ervaringen met hem maar liever voor zich hielden.

Maar hoe zou Ria, die toch geregeld met hem uitging op het grote nieuws reageren? Er zat een zekere spanning in de lucht onder de jongere zusjes. Het was maar goed, dat er tegenwoordig ook getrouwde oud-verpleegsters halve dagen kwamen werken. Zij brachten een heel andere sfeer mee, die de jongeren verwarmde en de leeftijdgenoten milder stemden omdat ze veel werk uit de hand namen en meer verantwoordelijkheidsbesef hadden.

Bij de ruiterschool De Wildhoef mocht Ria gebruik maken van een kleedkamer, waar haar attributen in een kast hingen. Ze was goed bevriend met de eigenaar Wildschut wiens vrouw ze een keer langdurig had verpleegd. Er was geen beginnen aan bij oud-patiënten op bezoek te gaan. Een hoogst enkele keer ontstond er een spontane vriendschap, maar doorgaans was het: uit het oog uit het hart. Altijd weer nieuwe gezichten, nieuwe drama's. Geduldige mannen met wie je een praatje kon maken en een grapje, sex-kereltjes die je op een afstand moest houden, vrouwen die naar huis verlangden en soms ook wel vrouwen die eens heerlijk kwamen uitrusten. Het ‘praten met de patiënten’ was meer iets voor Bea, die het toch niet had kunnen uithouden achter de Telex en ook naar Arnhem was gekomen, als eerste jaars. Ria was haar drie jaar voor, maar dat deerde Bea niet. Ze sloot gemakkelijk aan.

Voor Ria was het geval met mevrouw Wildschut een uitzondering geworden. De echtgenoot van mevrouw Wildschut noemde ze in gedachten altijd de paardeman. Hij was het die tijdens de bezoekuren Ria's belangstelling had

gewekt voor de ruiterschool, vooral nadat zijn vrouw, die op een eenpersoonskamer lag, iets had vermoed van een depressie bij zuster Van Bree. Het was toch al een wonder dat dit knappe zustertje nog niet aan de man was.

Ria was, na het afscheid van een geheel genezen mevrouw Wildschut, niet aan een bezoek ontkomen. Het kwam net op tijd, want nu haar ter ore was gekomen dat Huib nauwere connecties had aangeknoopt met dat Duitse meisje op de veerpont, was de gedachte dat er een geheel nieuwe wereld voor haar zou opengaan een uitkomst. Na het kopje thee in de huiskamer had Wildschut haar zelf rondgeleid en had zij voor het eerst de bekoring ondergaan van het rijpaard. Als kind had ze vaak genoeg die rijke lui in galop langs het Kijkduinse strand zien draven, maar die hele wereld stond zo ver van haar af dat het niet meer dan een plaatje voor haar was geweest. Een typisch Engels plaatje. Alleen als ze ook kinderen van haar leeftijd zelfbewust de teugel had zien leiden, was er wel eens iets van een tikje jaloezie geweest. De wereld van haar eigen huis en van die deftig uitgedoste amazones en paardrijders lag zo ver uiteen dat het geen probleem was geweest er afstand van te blijven nemen.

Zo vaak ze een groepje van een buitenrit zag terugkomen langs het strand of op de ruiterpaden in de duinen was ze, als iedereen, blijven stilstaan, genietend van een origineel gebeuren, een mooi gezicht in een tijd waarin de auto en de bromfiets de stilte kapot maakten.

Bij het binnenkomen van de renstal met boxen spitsten de merries hun oren. Ze kenden de stem van de meester.

- Die ogen, hè, zei Ria.

Wildschut knikte instemmend. - De arabier zegt niet voor niets van mooie vrouwenogen dat ze als paardeogen zijn. Wildschut was in zijn lange praktijk niet alleen paardenmaar ook vrouwenkenner geworden. Merries en vrouwen hadden vaak dezelfde soort kuren. Hij kon zo'n opmerking wel aan Ria kwijt en had soms het gevoel dat hij het meest glibberige onderwerp onbevangen met haar zou kunnen bespreken. Ria wist van wanten in dat ziekenhuis.

Er was zo ontzettend veel te leren over paarden. Nee... het was geen cursus. Je kwam nooit uitgeleerd en nooit uit-

gekeken op een paard. Hij wees haar de verschillende witte vlekken op de paardehoofden. Een snep, een witneus, een ster, een kol.

- Je stem... denk daar altijd aan. Je moet met de kuiten werken en niet met de sporen. En voorzichtig met het bit. Een paard heeft een gevoelige mond. Het moet je gehoorzamen omdat het voelt dat je de baas bent. Veel paarden worden steegs door ongeduld van de berijder.

- Steegs?

- Steegs betekent stug. Onwilligheid. Soms zie je dat een paard een boos gezicht trekt als je binnenkomt.

Die eerste keer het Wildschut haar ook de manege zien waar een jonge, sierlijk uitgedoste rijder in zijn eentje figuur reed.

- Is het gepermitteerd, dokter Penninx?

- In zulk gezelschap altijd, meneer Wildschut.

Ria had tijdens dat eerste bezoek een fleurige sportieve jurk aan. Geen bloemen. Het was haar lievelingsjurk met moderne metieven in bruin.

Ze had onn ddellijk de co-assistent herkend. Hij zat kaarsrecht, maar had toch moeite zijn paard te laten doen wat hij wilde.

Toen hij haar voor de derde maal passeerde herkende hij Ria. Nog nooit had hij hier een zustertje uit het ziekenhuis ontmoet. Daar had hij andere plekjes voor. Verrast sprong hij met een sierlijke beweging met beide voeten tegelijk op de grond.

- Ik geloof dat we elkaar kennen? Hij nam zijn cap af, trok zijn handschoen uit en begroette Ria als een knappe jonge dame die hij onlangs (glas in de hand) op een cocktailparty had ontmoet in plaats van met een goed gevulde ondersteek.

Van dat ogenblik waren ze bevriend geraakt, doch Henry Penninx had er slag van zaken en liefde te scheiden. Dat was Ria naar de zin.

Wel had ze gauw door dat hij alleen maar kwalen zag en geen mensen, behalve als het mooie jonge vrouwen waren. Zoals zuster Ria van Bree. Maar ook voor haar had hij tijdens zijn werk nauwelijks aandacht. Wat een verschil met

Huib, die onder alle denkbare omstandigheden de verliefde jongen was gebleven. *Was gebleven*, wàs, wàs!

Er was trouwens niets wat Penninx en Huib met elkaar gemeen hadden en dat was maar goed ook.

Tijdens de langdurige lessen waarin haar lichaam werd losgetraind was er wel meer dan eens een moment geweest dat zij het hele paardrijden er aan had willen geven. Maar toen ze zelf had leren zadelen en Wildschut er zoveel mogelijk voor zorgde dat ze over Mariëska kon beschikken, een merrie met een ster die prettig in de hand lag, begon ze er steeds meer plezier in te krijgen.

Ze slaagde er in haar knieën onbeweeglijk tegen het zadel te leggen en zowel haar eigen lichaam als dat van Mariëska bijna moeiteloos in bedwang te houden.

Het bezorgde haar een pluim van Wildschut die overigens karig was met zijn lof. Het was Penninx die haar keer op keer aanmoedigde. Zijn enthousiasme werkte aanstekelijk. Toen het zover was dat ze geregeld in clubverband buitenritten mocht maken, merkte ze al gauw dat hij haar gezelschap zocht.

Soraya, zijn bruinschimmel met dat fijne snoekshoofd (waarmee ze wel uit een glas zou kunnen drinken zoals hij pochte), zou haar keus niet zijn. Ze vond het doorgaans een zuur paard dat onwillig was vergeleken bij haar vriendelijke roodvos Mariëska. Het enige bezwaar dat Ria tegen Mariëska had was dat ze graag *kleefde* en maar moeilijk bij een ander paard vandaan wilde, wat door Penninx met geraffineerde, in vaktermen verhulde spot bijna pesterig werd uitgebuit.

Hij wist het altijd wel zo te regelen dat ze wat achterbleven en ongestoord hun eigen weg konden vinden. Dat kon hij zich permitteren tegenover Wildschut, die een goede klant aan hem had, maar die met lede ogen aanzag dat Ria voor hem begon te bezwijken. Dat had hij niet van haar gedacht, maar verwonderen deed hem eigenlijk niets meer als er sex in het spel kwam.

Het ritje door het Schelmse bos was Henry al gauw gaan vervelen. Toen hij over een lange rit op zondag begon had Ria geaarzeld. Dat betekende niet naar huis en niet naar de

kerk. Het eerste was misschien erger dan het laatste. Ze wilde haar ouders niet graag teleurstellen, maar die zondagen thuis (als ze eens een weekend vrij was) hadden ook vaak iets deprimerends. Ze was niet meer de kleine volgzame Ria die aan vaders hand mee naar de kerk ging. Om niet door alle bekenden te worden aangegaapt haalde ze haar vader soms over haar naar een kerk in de stad te rijden nu ze toch een auto hadden. Dat waren heerlijke uren voor Dirk van Bree, vooral als zijn vrouw thuisbleef.

Op zondag paardrijden en ergens aanleggen was wel een hele breuk met haar opvoeding. Toch kwam het er van. Ze was tenslotte geen dochter van Job Stein die overal zonde in zag en die het op zijn beurt toch ook maar moest aanzien dat zijn kinderen hem ontgroeiden en eigen wegen gingen.

Het liefst trok Penninx naar de Carolinahoeve. Het was drie uur heen en drie uur terug. Maar dan smaakten de pannekoeken dubbel heerlijk. Als het mooi weer was werden Mariëska en Soraya aan de bomen gezet of anders in de stallen.

Ria leerde het genot van de bossen kennen. Er was altijd iets verrassends te beleven, in alle jaargetijden. De soepele gang van Mariëska en haar goede zit vermoeiden haar nauwelijks. Als ze wat minder tijd hadden werd het meestal Hotel Rozendaal, maar ook daar ging nog gauw een uur of vier mee heen, de koffiestop inbegrepen.

Slechts één keer waren ze in de onzalige bossen zo goed als verdwaald. Het was die keer dat Henry zoveel dwaasheid tegen haar had uitgekraamd dat ze geen van beiden op de weg hadden gelet. Ria was die dag alles, alles vergeten. Het ziekenhuis, de patiënten, de nieuwsgierige zusjes, het ouderlijk huis in Waldeck en ook Huib.

Ze had zich na verloop van tijd een tamelijk kostbaar rijkostuum aangeschaft in het Haagse Jagershuis. Ze hield het bij een groen kort jasje, een groene cap en een witte rijbroek.

Onder haar cap kroesde altijd wel wat haar naar buiten.

Henry Penninx had zich bedronken aan haar lange wimpers, haar gave huid en haar natuurlijke conversatie. Ze was in zijn ogen een dochter van het land - iets geheel anders dan de overgecultiveerde meisjes waarmee zijn moeder hem keer op keer in aanraking trachtte te brengen.

Hij was opgegroeid in societykringen waar rijke moeders uitkeken naar een partner voor hun ouder wordende dochters. Vooral nu het er hoe langer hoe meer op aankwam spoedig voor een vaste verbintenis te zorgen, want dat het hek bij de jongelui van de dam was wisten ze maar al te goed. Zelfs die zogenaamde onschuldige schoolfuifjes hadden al heel wat ongelukken opgeleverd.

Haar grootste angst was dat Henry aan een of ander volkskind zou blijven hangen. Het zou hem weinig moeite kosten zich een dure praktijk cadeau te laten doen door zijn moeder, die na de dood van zijn vader een veel te groot buiten in het Gooi aanhield. In zijn kringen kende hij genoeg meisjes met wie hij een keer zou kunnen slapen. Hij had in zijn puberteitsjaren maar weinig blauwtjes gelopen door zijn hartveroverende manieren. Altijd weer verbaasde hij zich erover hoe gemakkelijk hij zijn zin kreeg. Dat alleen was al reden genoeg om het met Ria wat kalmer aan te doen. Tussen de bedrijven door kon hij zich toch wel genoegdoening verschaffen. Ria te veroveren leek hem een sport waarvoor je goed moest trainen.

Niet om met haar te trouwen natuurlijk. Hij moest er niet aan denken wanneer ze hem van thuis vertelde. Dat verrukkelijke hoogmoedige en zelfverzekerde mooie krengetje in een zwak ogenblik, als ze haar beau jour had, er onder te krijgen, daar zat iets in wat hem de moeite waard leek.

Hij moest er toch zo langzamerhand mee opschieten want het stond in de sterren geschreven dat hij zou trouwen met zijn schoolvriendinnetje Hilda van Suchtelen, al was er nooit een trouwbelofte gegeven. Hilda kon wachten, dat wist hij. Een vrouw uit zijn eigen stand, volgzaam en rijk. Dat was zijn toekomst.

14

Op een zondagochtend in augustus brak vroeg in de morgen voor het eerst na lange tijd de zon weer eens door. Henry had, alle slechte weerberichten ten spijt, de afspraak voor vandaag niet willen afzeggen. Ria verademde bij het zien van de zon. Ook onder de patiënten had de stemming geleden onder het praten over het aanhoudend slechte weer. Ria's hospita was een weekend uit. Ze maakte snel haar bed op en reed opgewekt naar De Wildhoef, onder het gelui van kerkklokken. *De kerk roept.* Ze dacht er nauwelijks aan. Ze had in haar leven al zoveel preken gehoord die haar niets hadden gedaan dat ze geen kloppertje meer voelde, zoals vroeger, wanneer ze met opzet een kerkdienst verzuimde. Toch realiseerde ze zich dat op dit moment vader zijn wagen voorreed en moeder, gekleed op z'n zondags, voorzien van tas, kerkboekje en rol pepermunt, klaar stond voor de kerkgang. Misschien zouden ze met een enkel woord over haar praten. Waarschijnlijk niet, en dat was maar beter ook.

Nog voor ze bij De Wildhoef was aangekomen betrok de lucht weer.

Henry was er al, doch meende te moeten afzien van een dagrit. Hij stelde Warnsborn voor. Zie vond het direct goed. Als het een beetje meeliep zouden ze er kunnen lunchen, want ook Henry's hospita was uitstedig.

Ria had maar weinig tijd nodig zich te verkleden.

Henry bedacht zich dat zij in haar verpleegsters- en rijkostuum er altijd heel wat meer weerbaar uitzag dan in burger. Als verpleegster en amazone was ze meer gepantserd. O la la!

Met het weer werd het niets die dag. Toen ze Mariëska en Soraya na de lunch in Warnsborn (waar het desondanks toch heel gezellig was geweest) druipnat bij Wildschut

afleverden en Ria zich haastte met het verkleden, wilde ze naar haar eigen wagen gaan. Henry hield het portier van zijn Fiat al open. Ga maar achterin, dan blijf je droog, zei hij, wijzend op zijn doorweekte rijkostuum. Ze had overwogen terug te gaan naar haar kamer maar was toch ingestapt voor ze het wist. Een lange saaie zondagmiddag was geen lokkend uitzicht. Zwijgend reed hij naar Velp. Nog nooit had hij haar uitgenodigd mee te gaan naar zijn kamer. Ook haar eigen kamer was tot nu toe onbetreden gebied voor hem geweest. Er waren grenzen.

Nu ze in een gordijn van regen voor de Velpse villa 'Au revoir' stonden werd er niet over gesproken.

Er overviel Ria een vreemde stilte toen zij binnentrad en hij haar regenjas aannam. Het was haar liever geweest verwelkomd te worden door een praatgrage kamerverhuurster. Maar dit huis was heel anders dan het hare op de Statenlaan, waar ze een eenvoudige zit-slaapkamer had en uitkeek op het Gymnasium. Dit was geen beroepspension. Henry had hier *appartementen.*

Ze betrad de kamers met een zekere nieuwsgierigheid maar bedwong zich. De stilte benauwde haar.

Toen Henry zich verontschuldigde en haar even alleen moest laten zette hij, voor hij de zitkamer verliet, de radio voor haar aan.

Moderne Deense meubels, een pompeuze boekenkast, met allerlei bekende voor-oorlogse boeken van de hospita en een verrukkelijk uitzicht. Het kon minder.

Ria begon met het ordenen van de op de ouderwetse divan slingerende tijdschriften en kranten. Ze drukte de volle asbak omlaag, stak een sigaret op en opende een zijraam.

Een mannenkamer. First class, maar niet compleet. Ze wist wel wat er aan ontbrak maar zou zich wel wachten er op te zinspelen. Met de top van haar vinger voelde ze terloops of de planten niet te droog stonden.

Na een kwartier kwam Henry, gekleed in een tweedjasje en blauwe pantalon fluitend de kamer binnen.

Toen het nog harder begon te regenen sloot hij het bovenraam. - Het is hier kil, hè? Tegelijk ontstak hij een elektrische heteluchtverwarmer. Het werd nu zo donker dat er wel een lichtje bij aan kon.

- Zie zo... en nou eerst wat drinken. - Wat zal het zijn, Ria?

Hij somde minstens twaalf dranken op. Ria vond het nog te vroeg voor whisky en nam cola met een tic. Ze was toch huiverig geworden. Henry dronk zijn whisky puur.

Toen ze een aantal platen hadden gedraaid zei hij: - We kunnen ergens gaan eten in de stad. Of zie jij kans zelf wat klaar te maken? Er staat genoeg in de koelkast.

- Een held in koken ben ik niet. Laat maar es zien wat je hebt, zei Ria.

- Weet je wat? We doen het samen!

Ze liepen elkaar in het piepkleine keukentje in de weg, maar dat mocht niet hinderen. Ria kreeg een dunne kamerjas. Ze begonnen nu echt vrolijk te worden nadat ze eerst uitvoerig hadden geborreld.

Na een uur zaten ze aan tafel.

Ossenstaartsoep, hors d'oeuvre, omelet met champignons, ijs en mokka met likeur tot slot.

Bij elk gerecht had Henry een andere wijnsoort.

- Een feestelijke zondag, Ria! Hij kon niet nalaten toch weer wat ziekenhuismoppen te tappen. Het lolligst vond hij altijd de reacties van de jonge zusjes als ze na hun korte vooropleiding, waarin weinig of niets verzwegen was van wat hen te wachten stond, een vragenuurtje hadden. Er was een zusje geweest dat zich hevig had beklaagd over een patiënt die, terwijl ze samen met een collega een bed opmaakte, had gekieteld. Ze was niet van plan ooit nog weer in die kamer te komen zo lang die man daar lag. Een getrouwde vent nogal.

- Kind... stel je niet zo aan... had haar collega gezegd. - Je bent toch niet aangerand?

Ria lachte. Ze wist drommels goed met mannenpatiënten om te gaan. Wie een grapje kon hebben en wie niet - Met vrouwen kon je vrijer omgaan.

- Ach... sommige jongens krijgen het ook wel moeilijk vooral als ze opknappen en goed gevoed worden. Het moet je maar overkomen genoegen te nemen met het aankijken van al dat lieve jonge goed.

- De doktoren staan daar boven, hè? zei Ria. Het klonk nogal uitdagend.

- In mijn werk heb ik er nooit last van, bekende Henry.

- Jij toch ook niet, Ria?

- Gelukkig niet, zei Ria. Ze gooide haar jasje uit want ze had het nu toch warm gekregen. Ik had niet zoveel moeten drinken, wist ze. Het was dan wel geen zonnige zondag maar zondig toch wel. Of maar een beetje?

Waarom ben ik zoals ik ben? dacht ze voor de zoveelste maal.

Toen ze samen de tafel afruimden en in het keukentje weer tegen elkaar op liepen, zette hij haastig een paar borden neer. - Kom es hier... vleide hij.

Ze deed het niet want ze was dicht genoeg bij hem. De vlammen sloegen haar uit toen hij haar plotseling begon te zoenen. Haar lippen waren net zo warm als hij had gehoopt. Ze sloot de ogen en zoende terug. Vooruit dan maar, het liep toch op een eind met zijn studie. Het was ook al weer zo lang geleden dat ze in de armen van een man had gelegen. Van Huib, die toen nog maar een jongen was. Dit was anders. Er kwam nauwelijks liefde aan te pas, dat wist ze wel, hoezeer ze heimelijk naar dit ogenblik had verlangd als ze eens wakker lag. Ze had nooit willen geloven dat Henry zo'n rokkenjager was. Hij was altijd heer gebleven. Zoenen is geen zonde zongen de jongens vroeger in Loosduinen als er Oranjefeest was. Toen ze klaar waren met opruimen voelde Ria dat ze door de kamer zweefde. Lekker dronken ben ik, dacht ze. Voor het eerst van mijn leven. Nu moest ze zo in haar bed kunnen stappen en haar roes uitslapen.

- Heb je ook zo'n slaap? vroeg Henry lachend.

Hij troonde haar mee naar zijn geliefde plekje en kroop zelf in het hoekje tegen de muur. Ria wist nog wel wat ze deed toen ze zich naast hem neerlegde. Slapen, heerlijk slapen, dacht ze. Wat een vreemd gevoel is dat om dronken te zijn. Misschien ben ik maar een beetje tipsy.

Henry bedwelmde zich aan de geur van haar lichaam.

Toen hij haar laat in de avond naar de Wildhoef reed (ze wilde er niet van weten haar wagen daar te laten staan) had ze hem in het gezicht willen slaan, maar ze deed het niet. Ze was er zelf bij geweest. Misschien had ze het wel gewild. In elk geval had ze het toegelaten.

Henry Penninx kon tevreden zijn, maar was toch verwonderd dat Ria zich zo gauw weer had hersteld. Sterke koffie en elkaar maar eens met een ironisch lachje aankijken.

Ze had zich goed gehouden. Niemand zou er ooit iets van weten wat hem betrof.

Vandaag had hij een passend slot beleefd van zijn wilde jaren.

Nog diezelfde avond schreef hij aan Hilda van Suchtelen een hef briefje. - Misschien kunnen we dit jaar nog wel trouwen, wat denk je daarvan?

15

Bij de zaterdagbeurt op Frankfurt reden de chauffeurs alleen. Ze hadden alle tijd om uit te slapen eer ze maandagochtend vroeg op de groothandelsmarkt moesten lossen.

Voor velen van hen was die zondag een vrijbuitersdag. Onder het oog van moeders vandaan. Ze reden als heren weg in hun zondagse kleren. Lekker eten en drinken en grietjes bij de vleet, al was het maar voor een gezellig praatje.

De Hollanders hadden trouwens toch de naam dat ze nog al voorzichtig waren, vooral de ouderen. Huib reed zaterdags niet verder dan Limburg aan de Lahn waar hij een puik adres had en Ellen, die grote blonde met haar expressieve theatergezicht, altijd even belangstellend was zonder de moeder te willen uithangen. Ze wist wat de jongens toekwam en stuurde meer dan eens een schotel naar de keuken terug. Die zaterdag in Limburg aan de Lahn was altijd toch anders dan andere dagen als je met z'n tweeën reed. Je was anders gekleed en nog meer dan anders zocht je mekaar op.

Aan de grens had Nol de Lange een ‘kruis’ gekregen. De man die in het douanekantoortje het stomme potlood hanteerde voor de verplichte steekproeven kon ook niet weten wie het ongeluk trof. Alle jongens hadden er de pest aan. Het gaf maar oponthoud als je een kwar van een vent trof die je de wagen liet uitladen, want niet altijd lukte het er met een drinkgeld af te komen hoezeer de zaterdag zich daarvoor leende.

Die Duitsers bleven bierdrinkers. Maar Nol, die wel eens te vlug was met zijn mond bleef achter. Zelfs de henger had hij moeten ontladen. Het kostte hem twee uur en zo was het al tegen middernacht toen hij bij Ellen aankwam. De anderen hadden al gegeten en waren aan hun zoveelste cola

met een tic toe. Zaterdags kon je lekker innemen als je niet verder hoefde.

Nol had dubbel de puist in, want hij had hier in het dorp een goed adresje waar hij zijn roes kon uitslapen. De meeste jongens bleven in de cabine slapen voor zover daar wat van kwam, want als om tien uur de dagploeg in de Raststätte werd afgelost en Machteld kwam opdagen, gebeurde het wel dat zij de jongens na twaalven meenam naar de huiskamer om nog wat na te kaarten.

Zolang ze over auto's praatten was Huib vol belangstelling en mengde hij zich onafgebroken in het heen en weer gepraat. Maar als er wat veel gedronken was liep het altijd toch weer uit over vrouwen.

- In Kopenhagen doen ze het anders, zei Frans Vink. Hebben die Denen me zelf verteld. Die vinden het maar gek dat we onze eigen vrouw niet meenemen, die eerste jaren. Geen huishuur en samen lekker sparen. Dubbel op! Hoef je niet aan te pappen met vreemden ook! lachte hij.

Machteld was dol op klaverjassen. Met een schuin oog hield ze het restaurant in het oog, want niet zelden viel er na middernacht nog een groep Amerikaanse soldaten binnen, op weg naar Holland of naar huis.

Zolang het nog zomer was bleven de jongens vaak op tot zonsopgang, maakten dan een wandeling naar het schilderachtige dorp beneden en doken, als het wat warmer werd, in het water waarna ze nog uren sliepen.

Wie naar de stad haakte kraste al weer tijdig op naar Frankfurt, maar wat was daar te beleven? Een dansmaniak als Nol de Lange kon zijn rittengeld kwijt in de Allerheiligenstraat. Maar beter kon je in het Wienerwald een malse kip eten en lekker bier drinken.

Huib had nooit leren dansen. Dat was er thuis niet bij, al kon hij wel zo'n beetje meeschuifelen als hij wat op had.

De ouderen vertelden vaak over de chaos na de oorlog, maar daar was nu weinig of niets meer van te zien.

Huib dwaalde die zondagmiddag toen hij al vroeg zijn wagen bij de markthallen langs de spoorbaan had neergezet wat doelloos door de modern opgebouwde binnenstad. Misschien had hij zijn beurt beter kunnen ruilen met Sjors, die graag een zondagse beurt in Frankfurt had. Echt iets

voor ouwe vrijgezellen. Maar deze keer had het hem zeker niet aangelokt een zondag thuis te zijn. Dat voorvalletje met Ria zat hem nog altijd dwars, want al stal hij wel eens een zoentje onderweg, veel verder ging hij niet. Hij luisterde altijd wel nieuwsgierig naar de opgeschroefde verhalen, maar zelf verlangde hij naar vaste verkering. Een ankerplaats om op terug te vallen na een vermoeiende rit. Hij was alles behalve een vrome jongen al had hij het geloof niet verloren, maar wat hij van huis uit had meegekregen weerhield hem toch in de Allerheiligenstraat zijn overtollige energie te spuien. Waarom deden die andere jongens dat wel? Misschien om een leegte op te vullen. Gewoon maar de dag kapot maken en je rittengeld kwijtraken aan een of andere opdringerige meid.

Zodra hij op het buitenland was gaan rijden had hij een spaarbankboekje genomen. Ergens stak het hem toch dat Kees en Bert er anders voorstonden dan hij. Het sparen liep aardig op als je wat zuinig aan deed onderweg. Hij keek niet op geld als het tijd was voor een warm maal. Maar al dat gezuip en dat dure broodjes eten vond hij niet nodig. Zijn moeder gaf hem altijd het nodige mee en een slok kouwe thee was ook lekker. Alleen aan rokerij gaf hij veel geld uit.

Tegen de avond ging hij naar de Bussmanns. Hij kende de man van de markt. Geen kwaaie vent. Maar zijn wijf was een gehaaide. Ze woonden in een oud pakhuis waarvan op de begane grond een aantal hokjes waren afgeschoten voor Italianen, Spanjaarden en Grieken. Die sliepen daar als dieren op stro. Ze waren er ook in de kost. Boven werd tot laat in de nacht gedobbeld.

Aan Bussmann wilde hij vragen hem morgenochtend zo vroeg mogelijk te helpen met uitladen want de vorige keer was het half twaalf geweest eer hij als laatste Hollander het terrein afreed. Als je veel commissiegoed bij je had hielpen ze steevast eerst de beste klanten.

Als Huib zijn vader in de kassen zag scharrelen dacht hij wel eens: daar weet je niks van, ouwe. Jij tuint maar en tuint maar. Van de zenuwen op de veiling en de dagelijkse spanning op het exportkantoor, het jagen langs de autobahn en het neerzetten op de grote markthallen of op tijd bezorgen

bij de supermarkts had vader geen notie. Die keek alleen maar naar zijn veilingbriefjes. Daar was altijd wel wat over te klagen.

Toen Huib de smalle houten trap opliep tikte hij driemaal op de deur.

Het was Frau Bussmann zelf die met loerende ogen tevoorschijn kwam, de deur maar op een kier geopend. - Ach so...

De kamer stond blauw van de rook. Bussmann begroette hem joviaal. De spelers keken nauwelijks op.

Huib bleef achter hen staan met de bedoeling weer gauw te vertrekken, maar het zien dobbelen kreeg hem te pakken. Hij deed niet mee want van Sjors had hij geleerd nooit met geld de stad in te gaan.

Jonas Krawatsky streek voor de derde maal bijna duizend mark op. Hij had zijn dag. Huib zag de tweestrijd op zijn gegroefd gezicht. De manier waarop hij zijn Schnaps met één teug naar binnen sloeg en met een snelle beweging zijn lippen aflikte wees er op dat hij ging vertrekken eer hem de buit weer zou ontgaan. Toen hij met de deurknop in de hand stond, tartten zijn medespelers hem nog eenmaal terug te komen. Hij deed het aarzelend. Opnieuw rolden de dobbelstenen over het plastic tafelkleed. Nogmaals won hij tweehonderd mark. Het was goddeloos, zo'n veine als die man had. Of er vals gespeeld was kon Huib niet uitmaken. Hij had zich wat achterafgehouden toen hij merkte dat de dobbelaars het terwille van hun gastheer maar nauwelijks duldden dat hij hen over de schouders keek.

De winnaar werd nu snel onder de arm genomen door een vlezige opgemaakte vrouw die in gezelschap was van baar man. Ze vertrokken met een taxi.

Op de terugweg roerde het zo in Huibs ingewanden dat hij een café inschoot. Hij bestelde koffie want de reuk van het verschaalde bier stond hem tegen.

Opgelucht verliet hij de zwijnenstal waar het laatste restje uit het loonzakje werd verzopen. Eigenlijk een rotstad, dacht hij. Maar was het niet overal zo waar de handel een internationaal trefpunt had gevonden? Hij verlangde terug naar Scandinavië. In hoe lange tijd had hij Martchen al niet gezien?

Hij ontsloot de cabine en liet zich op het bed vallen nadat hij zijn jasje over het stuur had gehangen. Hij sliep direct in tot, zoals afgesproken, Bussmann hem om vier uur wekte door het bonzen op de ruit van het portierraam.

Huib was direct klaar wakker en begon aanstonds de zeilen los te maken. Daarna waste hij zich met water uit de aan de wagen hangende tank. In de cantine, waar hij koffie dronk, was het op dit vroege morgenuur al vol. Niet te vergelijken met de cantines in het Westland. Twee oudere kelners liepen af en aan. Damesbediening was er hier niet bij. Een echte mannenbedoening. Hij slenterde wat door de reusachtige hal vol groenten en fruit. Een overdadige ruif om een verwende wereldstad te voorzien van de fijnste gewassen zowel uit Holland, Duitsland als de zuidelijke landen.

Soms moest hij opzijspringen voor de razend snel rijdende wagentjes.

Rustig, met pientere oogjes, liep in dat gewoel een oudere vrouw die haar eigen, lichtverende karretje voor zich uitduwde en stil bleef staan bij een uitstalling van de frisse tomaten en sla ‘aus Holland’. Nog een type van een tante Anna-winkeltje. Die stierven tegenwoordig een vrij snelle dood bij het onstuimig opkomen van de zelfbedieningszaken en supermarkts. De klanten in haar kelderwinkeltje zouden nog wel een praatje aan haar kwijt kunnen. Bij haar geen glanzende, koude vitrines, geen kassa, maar bij het weggaan alles lekker in een krant gerold.

Hoewel Bussmann hem terwille was zat Huib zich tot bij elven te verbijten eer hij leeg kon wegrijden. Dat had hij al verwacht met al dat commissiegoed. Wat besteld was ging natuurlijk weer voor. Hij duwde Bussmann een van zijn laatste Hollandse sigaren in de hand en wees veelbetekenend naar de klok. Maar Bussmann, op zijn beurt, wees hem op de voorbijschuivende Jonas Krawatsky wiens ogen zo goed als dichtgeslagen waren. Zo iets zag je hier meer op de maandagochtend. Al zijn centen weer kwijt! Lekkere boel hier!

Eerst op de autobahn zakte zijn wrevel over het lange wachten en toen hij op kantoor hoorde dat hij de volgende dag weer met Sjors naar Stockholm zou gaan kon hij niet nalaten te zeggen: dat zal tijd worden. Voorlopig had hij genoeg van Frankfurt.

16

- En... was je vriendin blij met je cadeau? vroeg Martchen.

Was dat nu het eerste waaraan zij moest denken nu ze elkaar in weken niet hadden gezien?

Haar fijne gezichtje stond op veranderlijk. Huib zag dat wel, maar het bracht hem niet in de war. Hij had in het waslokaal dat donkerblauwe shirt aangetrokken en zijn haar goed opgekamd.

- De doffer en het duifje, zei Sjors.

- Alweer jaloers, ouwe?

Sjors was gaan eten in het restaurant maar Huib had zich opgesteld in de wandelgangen bij de winkeltjes. Nu stond hij tegenover haar en hij zag wel dat ze hem opnieuw taxeerde. Ik draai er niet om heen, dacht hij. Dat was nergens voor nodig.

- We hebben ruzie gehad en het flesje is in de sloot terecht gekomen.

- In de sloot...?

- Ja... het water tussen ons was te diep, zei Huib, op zijn manier wijsgerig, maar op een manier die Martchen duidelijk moest maken dat hij al voldoende afstand had genomen om er met een sneer over te kunnen praten.

- Schade... zei ze. Haar ogen waren ondoorgrondelijk. Dacht ze nu aan Ria, aan haar zelf of aan hem?

- Haar vader mag mij niet. Ria is een verwend meisje en ik ben maar een arme chauffeur die nergens voor deugt, niet? Zij heeft in Arnhem al lang een andere vriend gevonden. Een jonge dokter...

- Chauffeurs zijn niet arm, vond Martchen. Ze wist dat bij ervaring.

- Ik heb wat voor je meegebracht...

- Voor mij? Uit Holland?

Hij haalde een klein doosje uit zijn zak. Er zaten oorbellen in, twee zilveren klompjes.

- Wunderbar...

Snel keerde ze zich om en ontdeed zich van haar eigen rose knoppen.

- Bitte... hou dat spiegeltje even vast, ja?

Huib maakte er een spelletje van. Hoger... te hoog... te laag... ja... zo was het goed.

Nadat ze een vluchtige blik op zich zelf had geslagen keek ze hem opeens stralend aan.

Hij had haar wel over de balustrade willen tillen, maar de klok waarschuwde hem. De Deense kust was al dichtbij.

- Martchen... zeg eens... heb je al een vaste vriend?

Ze keek hem aan met een raadselachtig lachje.

- Nog niet... maar je kunt nooit weten...

- Hoe bedoel je dat?

- Je kunt nooit weten, zei ze nogmaals. Ze wist al te goed dat ze een jong, mooi meisje was. Misschien iets te kieskeurig.

- Het is wel een wonder dat je nog niet verloofd bent, Martchen. Met hoeveel mannen en jongens kom je dagelijks in aanraking...

- Heel veel, zei ze, een tikje ironisch, met een hartveroverend spotlachje waarmee ze duidelijk genoeg demonstreerde dat ze in haar beroep afstand wist te bewaren.

Op dit moment keek Huib om. Hij voelde een paar ogen in zijn rug, maar toen hij zag dat het Sjors was die joviaal naar de klok wees, zei hij gerustgesteld maar tegelijk gehaast: - Martchen... ik heb nog drie dagen vakantie... volgende week. Ken je Kopenhagen?

- Het moet een mooie stad zijn...

- Zullen we er samen heen gaan?

Ze keek hem sprakeloos aan en moest even adem scheppen.

- Een mooie stad... Tivoli... de Kleine Zeemeermin... mooie winkels...

- Maar Haib... dat gaat toch niet?

- Waarom niet? Ik bedoel het serieus!

- Aber... aber... wacht een ogenblik, bitte?

Ze holde weg en kwam op het nippertje terug toen de boot al aanlag.

Hij vroeg niet: Wil je? maar alleen: Kan het?

Ze was buiten adem en knikte instemmend. Toen nog eens.

- Auf wiedersehen dan, Martchen... Volgende week dinsdag hier op de boot.

- Auf Wiedersehen..., zei ze, licht blozend.

Nog eenmaal keerde hij zich om. Ze zwaaide terug en daarna daalde hij met de laatste treinpassagiers het smalle ijzeren trapje af naar het onderste dek waar de trein al weer vol zat en de vrachtwagens klaar stonden voor de afrit.

Sjors zei niets. Er trok alleen maar een brede grijns over zijn goedmoedig gezicht. Eerst toen ze de pont af waren hoorde Huib hem zeggen: geluksvogel! Het verwonderde Huib wel want hij kende de mening van Sjors over vrouwen.

Nu was het Huib die afremde: - Afwachten, ouwe... afwachten...

Sjors wist beter. - Duitse meisjes houden niet van te lang wachten als ze beet hebben. Ze zijn anders dan de Hollandse. Let op mijn woorden...

Huib gaf geen commentaar. Hij rolde een sjekkie en stak er de brand in en voelde zich kiplekker in het vooruitzicht van een avontuurtje.

17

Ria wist wat er aan de hand was doch liet zich er niet door afschrikken. Penninx mocht dan met haar klaar zijn, maar zij nog niet met hem.

Ze was die middag vroeg. In de lift had Henry haar gevraagd of ze nog naar de manege ging. Het was een vraag zoals hij die vele malen op dezelfde manier had gesteld met even iets van vertrouwelijkheid gedurende de weinige seconden waarin de lift naar de begane grond zonk.

Ria was al vroeg bij De Wildhoef en kleedde zich zorgvuldig.

Mariëska hinnikte toen zij haar stem hoorde. Ze stond er op zelf te zadelen, lette secuur op de keelriem niet te strak aan te trekken zodat haar hand er nog tussen kon en controleerde zorgvuldig de gespen.

Toen zij klaar was stapte Henry Penninx op haar af om, naar gewoonte, hoffelijk te helpen bij het opstijgen.

Het was hoog tijd. De anderen wachtten al. Zoals gewoonlijk waren de merries nerveus even voor het uitrijden. Het was Ria ook nu weer opgevallen hoe dof Mariëska er in haar box uitzag en zich nu zienderogen mooi maakte in het vooruitzicht er tussen uit te trekken.

Ria deed geen moeite achteraan te blijven, maar Henry liet haar niet schieten. Soraya was vandaag weer bar ongezeggelijk en haar berijder had deze keer niet het geduld haar geheel naar zijn zin in bedwang te houden. Hij moest zelfs de teugels aantrekken.

- Pas op...! waarschuwde Ria, toen zij zag dat de merrie de oren in de nek legde. Henry spaarde de karwats niet. Zijn gezicht liep rood aan. Wat lelijk is hij nu, dacht ze. Een man die kwaad is op een humeurige merrie.

Sinds Bea haar - vóór ze het van anderen zou horen - tijdig had kunnen inlichten over Henry's verlovingsplannen

had ze snel de balans opgemaakt. Van het ogenblik af dat het flesje parfum van Huib in de sloot was terecht gekomen nadat hij haar moedwillig had gekrenkt of jaloers willen maken, was er iets gebarsten in haar. Misschien ook bij Huib. Dat moest wel haast. Ze waren ieder hun eigen weg gegaan en hadden nadien geen toenadering meer gezocht. Vader was opvallend vriendelijk. Ook dat deed pijn. Waarom deed hij niet gewoon? Het ging alles toch zoals het moest gaan. Net als Huib had ze gedaan wat ze wou. Gekletst werd er toch! Het enige lichtpuntje in deze dagen was dat Bea nu ook in Arnhem werkte.

Was ik maar zo als zij, dacht ze vaak. Het was geen gril van Bea toen ze besloot in de verpleging te gaan. Zomaar bezwijken voor een van die talloze advertenties waarin een beroep werd gedaan op je menslievendheid, nee... er waren er niet veel die daarvoor bezweken. Het moest al lang, misschien onbewust bij je leven, voor je wist dat je het doen moest.

- Wat is Soraya vandaag bokkig! Ze zag er al boos uit toen ik aankwam, zei ze tegen Henry. - Ik dacht eerst nogal dat ze zich zo mooi ging maken...

- Een merrie blijft een merrie en een vrouw een vrouw.

- Niet bepaald een nieuw gezichtspunt, zei ze, onvriendelijker dan ze wilde. Ze had nog wel meer opgespaard maar wilde niet alles tegelijk spuien.

Henry had nu toch kans gezien achteraan te komen. Hij deed moeite Soraya in stap te houden.

Toen ze buiten het hoor-bereik van hun voorgangers waren zei Ria: - Ik heb gehoord dat ik u mag feliciteren. Is dat zo?

Hij keerde zijn verzorgd gezicht naar haar toe. Ria zag opeens dat hij er in zijn rode jasje uitzag als een verwend kind.

- Daarom hoef je nog geen u tegen me te gaan zeggen, zei hij bijna pruilend.

- U kende haar al lang, heb ik gehoord.

- Een jeugdliefde noemen ze dat.

- Oude liefde roest niet, hè?

- Dat wist ik wel. Daarom heb ik me niet gehaast.

- Je hebt mensen die de kunst verstaan zich te vermaken ten koste van een ander.

- Dat liegt er niet om, Ria.

- Nee... dat is ook de bedoeling. Ik kom uit het Westland. Daar draaien ze niet om de zaken heen.

- Ik ben er eens doorgereden. Er moeten vroeger mooie buitenplaatsen hebben gestaan. Veel romantiek is er niet meer over met al die witgekalkte kassen en hoge schoorstenen.

- Nee... geen valse romantiek...

- Daar was jij toch ook niet mee te vangen, hè? lachte hij dubbelzinnig.

Ze voelde dat ze terrein ging verliezen. Ja, ze was door hem gevangen terwijl zijn jeugdliefde maar wachtte en wachtte.

- Ik heb het niet willen geloven, maar nu zie ik toch wel wie u bent.

Ze bleef hardnekkig u zeggen, zoals in het ziekenhuis.

- Zeer benieuwd...

- Een knappe, zelfzuchtige egoïst...

- Ik hoef toch geen medelijden met je te hebben, Ria? We hebben elkaar wat ontspanning bezorgd. Last van je opvoeding?

- Hou die er maar buiten. Daar bent u zelf ook een produkt van. Maar ik denk aan die jonge zusjes die u niet door hadden.

- Zoals jij, hè? plaagde hij met weer die treiterige klank in zijn stem.

Ze reden een eind zwijgend verder.

- En dat vriendje van jou? snauwde hij plotseling. - Dat was je zeker te min, hè?

Ze trok wit weg. Pestkop, dacht ze. Pestkop! Maar er kon geen woord meer over haar lippen komen. Het laatste woord was aan hem.

- Excuseer dat ik Soraya niet teleurstel... zij wil nog graag wat draven...

Hij ontzag zich niet de merrie tegelijk maar de sporen te geven en haar in een wolk van stof achter te laten.

Hij had de smoor in dat Ria zich zo liet kennen. Was ze dan toch van hem gaan houden? Het leek hem onmogelijk. Hij had er nooit iets van gemerkt. Maar ja, ze kon zich beheersen,

dat trotse krengetje. Dat was juist een van de redenen geweest om die steile burcht te veroveren. Hij wist het niet meer. Soeda. Het was bijna afgelopen in Arnhem. Mama zou al wel druk in de weer zijn voor de komende verloving. Dat was haar toevertrouwd.

Opeens begon hij te verlangen naar de sfeer thuis. Het domein waar hij vandaan kwam. Trouwen in je eigen stand - hij had nooit anders gewild. Dat daar een beetje spelen aan vooraf was gegaan, wie kon het hem kwalijk nemen?

Nee, Ria, zet dat maar uit je trotse hoofdje. Je hebt misgerekend. Ga jij maar terug naar het oude nest. Je hoeft het niemand aan de neus te hangen, dat avontuurtje tussen ons.

Toch had hij een nare smaak in de mond. Hij kon er niet tegen afgestraft te worden. Als kind al had hem dat gekrenkt.

Zodra hij thuis kwam zou hij zich zeker een stuk in de kraag drinken.

Maar hij kwam anders thuis dan hij gedacht had.

Toen hij het gezelschap waarmee ze waren uitgereden weer in het oog kreeg gaf hij Soraya opnieuw onverhoeds de sporen. Het paard hinnikte luid, schrok van een over het bospad snellend konijn en struikelde waarbij Henry Penninx over de kop vloog.

Ria had Mariëska met enige moeite laten keren en was stapvoets teruggereden. Ze verzette zich met alle macht tegen een aansluipend gevoel van zelfbeklag. Nee... dat gunde ze hem niet, die rokkenjager. Hij wist nu in elk geval hoe ze over hem dacht. Ze was er in gelopen als een onnozel gansje. Dat vergaf ze zich niet. Ze had zichzelf bedrogen. Dat was eens en nooit weer, maar ze voorvoelde dat er een vervelende tijd voor haar aanbrak waarin ze met zichzelf in het reine zou moeten komen.

Bij de manege aangekomen liet ze eerst Mariëska een paar teugjes drinken. Zelf had ze een onstelbare dorst gekregen maar ze gaf haar merrie de voorrang.

Toen ontdekte Wildschut haar. Hij wachtte zich wel haar vragen te stellen, maar dacht er het zijne van. Ook hij had gehoord van de plannen van Penninx.

- Gaat u nog mee naar binnen voor een kop koffie? vroeg

Wildschut. Hij had genoeg goede instructeurs om de zaak aan hen over te laten. En passant zette hij nog gauw even een jongmens op zijn nummer. Paarden waren een kostbaar bezit.

- Die knaap zal het nooit leren. Je hebt mensen die niet willen inzien dat je de grootste vergissing kunt maken als je niet wil inzien dat je je vergist hebt. Het was een van Wildschuts stokpaardjes als hij les gaf. Ria dacht er vandaag het hare van.

Ze keek op haar horloge en zag dat ze weinig tijd meer had. - Groet uw vrouw van me... ik ga me verkleden want ik heb over een uur al weer dienst. Graag een volgende keer. Wildschut zag haar na een kwartier starten. Een raspaardje dacht hij. Wat hij van Penninx moest denken wist hij niet. Hij had dat zelfingenomen verwende kereltje met zijn veroverende maniertjes eigenlijk nooit gemogen en kon alleen maar hopen dat hij bij Ria niets beschadigd had. Daar was hij niet zeker van.

18

Het duurde lang eer Ria zich zelf hervond. Toen ze over haar eerste felle schrik over het ongeval, dat niet dodelijk bleek te zijn, heen was, doorstond ze het hinderlijk vragen van de collega's die hadden gehoord dat zij beiden eerst nog tussen Henry en haar de laatste ogenblikken voor het ongeluk, was Henry de achterhoede juist weer genaderd. Er waren veel getuigen en Wildschut met zijn personeel was getuige van haar terugkomst in de manege. Niemand wist wat er tussen Henry en haar de laatste ogenblikken voor het ongeval was voorgevallen. Alleen zij wist het. God wist het.

Ze had zich weten te beheersen en alleen maar gezegd dat Soraya die middag bij het uitrijden al erg steegs was geweest en dat was de waarheid.

Het algemeen medelijden ging uit naar de co-assistent die wel maanden verpleegd zou moeten worden.

Wildschut die vergeefs bleef wachten op een woord van Ria dat hem aanleiding had kunnen geven haar moed in te spreken, kon toch niet nalaten op te merken dat de romantiek er voor de goe-gemeente weer dik op lag. Natuurlijk was het een beroerd en zielig geval met die jongen, maar Penninx had hij nooit erg gemogen.

Het waren strakke dagen voor Ria van Bree. Ze moest er doorheen. Briefjes waren er nooit tussen haar en Henry gewisseld - de hemel zij dank. Toch knauwde haar het geval juist omdat zij het alleen moest verwerken. Haar bidden was in haar ogen waardeloos. Bemoeide God zich wel met zulke dingen?

Met een sterke verbetenheid deed ze haar werk - het uiterste van zich zelf vragend. ‘Werk sterkt’ stond er op het hek van oom Piet in Monster. Dat ondervond ze nu. Maar van binnen bleef er iets knagen. Soms dacht ze: ik heb hem bijna de dood ingejaagd.

Het was mevrouw Wildschut aan wie zij tenslotte haar

nood klaagde. Het moest er een keer uit. - Het is en blijft een ongeluk, Ria. Een vreselijk ongeluk. Maar dat had dokter Penninx ook met zijn wagen kunnen overkomen, zei de oudere vrouw.

- Ik ben zo hatelijk tegen hem geweest, klaagde Ria dof. Ze kon er niet om huilen, maar dat zulke dingen gebeurden! En dat je er zelf bij betrokken kon zijn tegen je wil!

Mevrouw Wildschut vroeg geen bijzonderheden, maar het bezoek en het alleen maar even praten gaf Ria toch ontspanning. Ik blijf hier niet, dacht ze. Ik wil uit Arnhem weg.

Toen ze weer eens thuis kwam en gedachtenloos over het mooie betonnen pad liep dat Eert had laten aanleggen stond ze plotseling tegenover hem.

- Hé, Ria... leef jij ook nog?

- Dacht je dat jij alleen maar leefde met je nieuwe Venlokas en ketelhuis. Je kan wel zien dat je nergens anders meer oog voor hebt.

Terwijl haar deze woorden ontglipten had ze er al spijt van, want prompt reageerde Bert: - Toch niet als ik jou toevallig tegenkom...

- Bedankt voor het compliment. Het klonk nogal laconiek.

Ongeveer op dezelfde plaats waar Ria, gescheiden door de sloot, die nare ontmoeting met Huib had gehad waarvan ze lang de bittere nasmaak had geproefd, stond ze nu tegenover zijn succesvolle broer.

Er was maar één verschil, want er lag nu wèl een schuit en nog wel dwars over. Bert stapte er direct op (de eerste stap, dacht Ria) maar zij bleef op de kant staan.

- Ben je pas aangekomen of moet je al weer weg?

- Ben pas thuis.

- Nog altijd naar je zin in Arnhem?

- Ik ga verhuizen naar Utrecht. Academisch ziekenhuis.

Hij dorst niet naar de reden te vragen en hakkelde alleen maar een versleten complimentje.

- Lijkt me geen straf om in jouw handen te vallen.

- O nee...? Daar zou je je in kunnen vergissen, Bertus.

- Waarom zeg je Bertus? Zo noemde je me vroeger, toen we nog speelden.

- Toen was ik nog Marie.

- Bertus en Marie... Bert en Ria...

Ze keken elkaar aan, geamuseerd door de woordspeling.

Ria zag wel dat hij er verzorgd uitzag in zijn lichtgrijze costuum. Echt een jongen voor een visgraatje. Zeker klaar om uit te gaan. In elk geval een knappe vent die wist wat hij wilde, zou vader zeggen.

In de weinige seconden stilte die er vielen schakelde ze snel op iets anders over. Ze wees op de royale Venlo-kas, van de nieuwste snufjes voorzien.

- Heb je nou je zin?

- Het kan goed worden... afwachten. Het is en blijft afwachten. Ik ga de sla er uit gooien... te veel werk. Nou alleen nog maar tomaten en komkommers.

- En een losse ploeg natuurlijk... Ja, Bert wist het wel. Een waaghals.

Ze mag me niet ontglippen, dacht hij snel.

- Zeg, Ria, heb je vanmiddag een uurtje?

- Pronken met je nieuwe wagen?

- Waar ik graag mee wil pronken is mijn zaak... maar zonder gekheid. Vakantie heb ik niet dit jaar. Ik neem zo nu en dan es een middag. Ga je mee een boulevardje maken? Hoe is het... durf je niet meer op een schuit te staan? We hebben hier anders heel wat gespeeld samen.

- Met Huib en Bea er bij.

Op vervelende opmerkingen gaf hij zelden antwoord.

- Nou... doe je 't? Ik kan er niet zo vaak een middag tussen uit. Je ben nou eenmaal met zeven zelen aan de tuin gebonden.

- Heb je een babysit? Ze wees naar het ketelhuis.

- Je vader let wel even op.

Wat niet zo vaak gebeurde in augustus: de wind was noord en dat was slecht voor de komkommers. Stoken maar. Door een paar wolkenflarden schoot een straal zon. Het zou zeker mooi zijn aan zee, dacht ze.

- Na het eten, om twee uur weg? drong hij aan. Ze zag zijn gezicht verhelderen. Bert had zich altijd wat op een afstand gehouden in de tijd dat ze met Huib op 't vrijerspad was. Hij was ondergedoken in de tuinbouwstudie. Van vrijages had ze nooit gehoord. Heel ander bloed dan Huib,

die naar zijn moeder aardde. Bert had dat onverzettelijke van zijn vader: eerst de zaken en dan het meisje.

Ria beschouwde het als louter toeval dat ze elkaar juist op dit moment moesten ontmoeten. Ze was moe. Lichamelijk, maar ook geestelijk. Van die affaire met Henry had ze een flinke kater overgehouden. Eigen schuld. Ze wist het en had de tanden maar weer op elkaar gezet.

Zou ze het doen?

- Nou goed dan... maar tegen vieren wil ik weer thuis zijn.

Uit de verte zag Dirk van Bree toe hoe Bert zijn Fiat voorreed en Ria liet instappen. Eindelijk was het dan zover zoals hij altijd had voorspeld. Uit het oog uit het hart. Huib zwalkte op de autobahn en Ria had hij een toelage opgedrongen waarvan ze in Arnhem niet alleen een mooie kamer kon huren, maar er ook nog hobby's op kon nahouden, zoals dat paardrijden. Een foto van Ria in rijcostuum op haar Mariëska had hij in zijn portefeuille. Over haar goede salaris werd niet eens gepraat. Daarover mokte alleen maar haar moeder die het maar moeilijk kon hebben dat Ria zwom in haar geld terwijl Dirk haar altijd kort had gehouden en ze, naar gewoonte, nog elk dubbeltje omkeerde eer ze het uitgaf. Dirk mocht van geluk spreken dat ze geen gat in haar hand had gehad, anders hadden ze het nooit zover gebracht. Maar dat kind was zijn oogappel en tegelijk zijn ergernis. Ria was ook het Marietje van vroeger niet meer. Dat ze nou weer zo gemakkelijk met Bert op stap ging stond haar niet aan. Ook in Waldeck waren geruchten doorgedrongen dat Ria van Bree daar in Arnhem twee levens leefde. Dat was de schuld van Dirk, die het kind over het paard had getild. Ze was daar de voorbeeldige verpleegster in het gasthuis en de amazone die het in kringen zocht waarin ze van huis uit niet hoorde. En als ze nou ook Bert nog als speelbal ging gebruiken was de maat zo langzamerhand wel vol. Met die serieuze jongen viel niet te spelen noch te spotten. Maar hoe was de jeugd tegenwoordig? Een vriendje heette dat. Ze konden haar nog meer vertellen. Die jongelui van tegenwoordig deden maar.

Nu de zon was doorgekomen kwamen er direct veel auto's op de weg naar Scheveningen. Het was zaterdagmiddag en wie er het eerst bij was kon een plaatsje uit de wind in de zon veroveren.

- Had je die wagen eigenlijk wel nodig, Bert? vroeg ze wat plagerig.

- Het is ook gemakkelijk voor vader die anders de deur niet meer uitkomt. Zondags rij ik hem naar de kerk, of naar het zaaltje, je weet wel.

Bert beschouwde het zaaltje als een protest van ouderen die niet wilden of konden meegaan met de nieuwe tijd. Hij zelf hield zich aan de Dorpskerk, ongeacht wie er sprak. Hij had heel goed in de gaten dat er een hele ommekeer plaatsvond in de kerk. Alleen al dat tornen aan de historische betrouwbaarheid van het paradijsverhaal, de nieuwe liturgie, de nieuwe psalmberijming, de korte toespraakjes inplaats van preken die naar de diepte afstaken waren voor mensen als zijn vader bewijzen genoeg dat het snel bergafwaarts ging. Of dat zo was? Bert wist het niet. Zo lang hij onder de preek zat boeide het hem wel, maar doorgaans werd hij door het werk verslonden. Wat hij wèl wist was dat de bevindelijke orthodoxie van de oude schrijvers een taai leven had.

- Jullie komen maar gemakkelijk aan een auto tegenwoordig. Het hoort er bij, hè? Een ton krediet, daar kan nog wel tien mille bij.

- En jij zelf dan? Hij keek haar van terzijde aan.

- Hard voor gewerkt en contant betaald, zei Ria.

- Nou ja... je vader is er ook nog, hè?

Tot geen prijs wilde hij met haar gaan kibbelen, al kon hij niet alles over zijn kant laten gaan, want Ria kon scherp uit de hoek komen.

Ria keek naar buiten. Ze reden nu langs de Segbroeklaan met de hoge flatgebouwen. Links het Rode Kruis Ziekenhuis. Dat trok haar meer aan dan die woonkazernes, met hun flatneurose. In Arnhem had ze net zo lang gezocht tot ze inwoning had gekregen bij een ouder echtpaar dat via een kerkelijke instantie schoorvoetend een van hun overtollige kamers had willen afstaan en dan liefst aan een verpleegster en zonder herenbezoek vanzelfsprekend. Het waren goed-

willende, ietwat teruggetrokken mensen, precies wat Ria verlangde, want in het Ziekenhuis moest ze al genoeg praten. Hij moest haar gedachten hebben geraden toen hij plotseling vroeg: - Heb je gezellige omgang?

- O, dat is prima in orde.

- Vriendjes?

- Bij de vleet, sneerde ze. Het onderwerp beviel haar niet, maar dat had hij niet zo gauw in de gaten.

- Ik denk dat die jonge dokters ook wel es graag met een mooi meisje uitgaan?

- Jonge dokters... iedereen heeft het over jonge dòkters als ik es een keer thuis kom. Bespottelijk gewoon. Ik hou niet van die rotsmoesjes, zei ze snibbig.

- Sorry, Ria, ik klets maar wat...

Bert wist zich zo gauw geen houding te geven. Hij had weinig ervaring met vrouwen en eigenlijk heel wat mooie jaren voorbij laten gaan. Zijn enige grote hartstocht was tot nu toe de tuin geweest, die al zijn overtollige energie had verbruikt.

Ria mokte nog wat na toen ze bij Houtmeijer tegenover elkaar zaten. Het was een vrij koele dag in het laatst van augustus. Nog een paar dagen en het korte strandseizoen was weer voorbij. Voor het eerst na vele dagen ongewoon nat weer stroomden de terrassen weer vol. Ze vonden een plaatsje in de zon, beschut tegen de scherpe noordenwind.

Haar woede was al gezakt. Wat zij had meegemaakt, daar kon Bert geen weet van hebben. Ze mocht hem zijn onhandigheid niet te zwaar aanrekenen. Zoals hij daar zat, kon ze met een zeker welgevallen naar hem kijken. Een jongen die ze van kind af kende en die nu een man was geworden die had doorgezet. Een kerel was hij wel. En lang niet onknap. Als hij dat zelfingenomen trekje maar niet had.

Toen zij thee had besteld, had hij er gauw thé-complet van gemaakt, in het prettige vooruitzicht op een wat langere zit en iets van een huiselijke sfeer tussen hen beiden.

Op de boulevard drentelden kleumig nog wat late badgasten. De meisjes in veelkleurige maillots, de heren met sportief open hemd, blazer en fantasiepantalons. Toch weer anders dan Bert in zijn stijf onberispelijk grijs maatcostuum. Ze keek steels naar zijn nagels waaraan hij wel een heel werk

zou hebben gehad. Ze kende maar al te goed de zwart-groene tomatenhanden.

Ze wachtte tot de thee goed sterk was.

- Kijk es hoe mooi de zee nu is, zei ze.

- Ik kan niet naar alle moois tegelijk kijken, lachte hij.

Hé, dacht ze. Bert kan dus ook gewoon lachen. Zo kende ze hem niet. Hij was ook zo volmaakt anders dan Huib die het leven heel wat minder zwaar nam. Huib was een echte dagenplukker. Bert moest wel veel kansen voorbij hebben laten gaan. Maar dat hij haar met zijn anders zo koele grijze ogen verslond was voor haar een gewaarwording waarop ze niet was voorbereid. Ze had Bert, vooral door vaders gezeur, altijd alleen maar gezien als een 'partij', als een zakelijke mogelijkheid en als een wat haar betreft ongewenste partner. Ze probeerde zich te herinneren hoe hij was als kind en als knaap. Een bazige natuur, die vaak had gebotst met de hare omdat zij ook niet voor de poes was. Hij was altijd hardhandiger dan Huib als ze eens handtastelijk werden. Het was bij Huib doorgaans een spelletje, bij Bert veel meer een poging zich snel en afdoende te laten gelden. Huib wist er, hoe jong hij was, iets grappigs van te maken. Bij Bert ging het: gauw, gauw! Dat hij ook nu de gave niet bezat iets langzaam voor te bereiden bleek wel uit zijn onverhoedse vraag: - Zeg, is het nou helemaal uit tussen Huib en jou?

Ze schrok en keek zwijgend naar het wisselend spel van licht en schaduw op de kruivende golven. Onder het inschenken van het tweede kopje thee zei ze tamelijk koel: - Moet ik jou daar tekst en uitleg van geven?

- Dat niet... maar ik zou toch wel willen weten of de geruchten waar zijn.

- Zou je iets wijzer worden als ik het zeg?

- Ik denk van wel...

Ik had niet met hem mee moeten gaan, wist ze opeens. Het was wel geen doorgestoken kaart (of was het dat wel?), maar ze voelde opeens dat Bert ergens op aan stuurde waarheen ze niet wilde. Maar wist ze eigenlijk wel wat ze wilde? Ik ben helemaal op een verkeerd spoor terecht gekomen, dacht ze. Hier, tegenover haar zat een respectabele jongen met wie ze het goed zou kunnen hebben. Helemaal in haar

eigen milieu. Ze dacht ook aan haar vader. Altijd weer die tweestrijd!

Het was nu zo vol geworden dat een echtpaar verlof vroeg bij hen te mogen plaats nemen. Ria schikte in en begon, toen Bert naar de ruitersport vroeg, in het algemeen een en ander over paarden te vertellen. Kort daarna stonden ze toch maar op.

Ria was hem op de terugweg nog een antwoord schuldig op de vraag of het nu helemaal uit was tussen Huib en haar.

Ze reden langs de duinen.

- Ik heb echt van de zee genoten, zei ze.

Ze overdacht wat hem er toe had gebracht zo onomwonden over haar en Huib te beginnen. In het gunstigste geval moest het zijn omdat hij haar niet wilde afsnoepen. Daar had hij vroeger ook nooit moeite voor gedaan, al had ze wel eens iets in zijn spelen en in zijn ogen gevoeld en gezien wat ze niet goed kon thuisbrengen. Hij was zo gesloten als een pot. Wat wist Bert? Wat wilde hij? Zo maar een visje uitgooien, of had hij misschien altijd - heimelijk - van haar gehouden? Het zou wel zo zijn als ze altijd van Bert gewend geweest waren. Hij leefde en werkte volgens een vast plan. Punt voor punt had hij een programma afgewerkt en zich door niets en niemand laten weerhouden. De reorganisatie van de tuin was de laatste barrière geweest. En ook die had hij bijna zonder hindernissen kunnen nemen omdat zijn vader lichamelijk niet meer in staat was geweest het bedrijf in stand te houden, laat staan te vernieuwen.

Hij had enorm geboft met een koude winter toen heel Europa schreeuwde om vroege produkten en van 't jaar had hij de eerste klap op zijn harde kop gekregen nu de tomatenprijs zo slecht was. Over-produktie, zei vader. Maar met de winst van het vorige jaar zou hij dit jaar toch zijn verplichtingen wel kunnen nakomen.

Ria had dat opgemerkt uit de gesprekken op vaders verjaardag. Er werd dan meestal nergens anders over gepraat dan over de tuin en nog eens de tuin.

Er waren al weer nieuwe winkels bijgebouwd in Waldeck. Het leek wel een Rotterdamse Lijnbaan te worden. Nu er ook steeds meer flats kwamen begon het op een woonwijk te lijken. Het stuk Waldeck dat tuingebied mocht blijven

lag daar nu geïsoleerd als in een vreemd grondgebied.

- Er mogen niet meer dan vijftien bungalows op de oude tuinen gezet worden, zei Bert. - Een er van is voor onze familie gereserveerd. Als ik een vrouw had, Ria, dan zou ik er gauw werk van maken.

- Ga nou maar gauw naar je ketelhuis kijken, zei ze.

- Eerst effe verkleje... (Zo dicht bij huis begon hij vanzelfsprekend minder Haags te praten.) - Zie ik je nog vandaag?

- Nee... bedankt voor het ritje.

Hij deed het portier nog niet open. - Achter de kassen van je vader heb ik vroeger wel es een zoentje van je gestolen.

- Troost je daar dan maar mee, zei ze. Het klonk zo gek uit de mond van Bert. Zo flemerig. Niets voor hem. Had hij het werkelijk van haar te pakken? Of was hij nu in ernst aan het volgende punt van zijn levensprogram toe: een vrouw?

- Kijk Ria, zei hij nog gauw. - Daar op dat heuveltje is nog een schâloos hoekie zoals mijn vader dat noemt. Een mooi plekje voor een bungalow.

- Schei toch uit, Bert... dacht je nou heus dat ik daar met jou samen zou kunnen wonen omdat het zo goed in de kraam van mijn vader en van jou te pas komt?

Haar woorden staken hem als doornen. Hij moest zich beheersen haar geen scherp weerwoord te geven. *Firma Stein en Van Bree* zou wel een illusie blijven!

- Je zou het natuurlijk ook moeten willen..., zei hij, uit het veld geslagen.

- Liefde komt ongevraagd, Bert. Je bent een beste jongen, maar haal je niks in je hoofd. Ik ben nog niet zover. Nou... gedag thuis... ik vond het een fijne middag, zei ze, zich plotseling bezinnend op zijn duidelijk zichtbare teleurstelling.

Hij stak alleen maar een hand op. Ik heb het verknoeid, dacht hij. Ria is niet voor één gat te vangen. En eigenlijk wist hij nu nog niet eens of het nu werkelijk uit was met Huib of niet. Hij ging zich gauw verkleden en liet zich vooreerst niet zien in de huiskamer.

Ook in het ketelhuis kwam hij nog maar nauwelijks tot zich zelf. Hij stelde de thermostaat bij en schakelde de circulatiepomp in zonder er bij na te denken.

Zijn gevoel van eigenwaarde had vanmiddag een klap ge-

kregen die aankwam. Maar de pijn zou niet lang duren - hij wist dat. Tegenslagen had hij altijd nog opgevangen met een onverzettelijke wil tot slagen. Ria dacht zeker dat hij in de mening verkeerde dat zij de enige vrouw op de wereld was die hier als tuindersvrouw haar plaats kon vinden. Het was zelfs de vraag of zij, met haar steedse manieren, wel een echte tuindersvrouw zoals hij die zich voorstelde, zou kunnen zijn. Een luxe popje paste niet in zijn levenspatroon waarvan elke draad met het motief van de tuin was doorweven.

Toch voelde hij zich teleurgesteld en gekwetst.

19

Huib had de trein genomen. Meerijden met twee collega's zou betekenen dat hij slaap tekort zou komen. Fris als een hoentje wilde hij Martchen op de boot bij Puttgarden ontmoeten. Het was hem vreemd als passagier te reizen en hij had het gevoel dat hij geleefd werd nu hij zelf niet aan het stuur zat.

Zij stond, nadat de trein op de boot was gereden, bovenaan het ijzeren trapje dat hij zo goed kende. Hij vond het vermakelijk dat ze hem niet direct herkende tussen de passagiers. Hij zag er nu zo anders uit, in dat sportieve pak. Het was echt iets voor hem een zonnebril op te zetten en haar even te laten zoeken.

- Martchen!

- Haib!

Die ui-klank zou ze wel nooit goed te pakken krijgen, dacht hij snel.

Ze omarmden elkaar met een zekere schroom. Er moesten zelfs passagiers voor wachten.

Nee, Martchen was vandaag niet in haar winkeltje en Huib zou niet stoppen bij Ols Nielsen voor cake met boter en suiker. Hij nam haar koffertje over en liep aanstonds naar de eetzaal, met een grote boog om het groepje chauffeurs dat al in hun hoekje zat. Martchen droeg haar beauty-case als een relikwie.

Er stond een lange tafel met koude spijzen. Keurend en kiezend liepen ze er langs met hun bordje. Huib had flink honger, maar wist wat hier de gewoonte was.

Je kon voor hetzelfde geld zo vaak je bord vullen als je wenste.

Hij bestelde er witte wijn bij. De start moest goed zijn.

- Nu is het begonnen, zei hij en keek haar zo verlangend aan dat ze bloosde.

De zon wilde nog niet doorkomen, het was nu twaalf september. De temperatuur bleef nog goed.

Er waren veel Duitsers en Engelsen aan boord, op weg naar Scandinavië en er heerste een sfeer van ontspannende opgewektheid in deze comfortabele eetzaal. Het was nog maar in de middag - de dag kon nog genoeg verrassingen brengen.

Toen ze Kopenhagen binnenreden en uitstapten op het knusse oude Centraal Station keek Huib al uit naar loket P voor hotel-informatie. Martchen bleef wat achteraf bij de bagage. Alleen de beauty-case hield ze tegen zich aangedrukt. Ze zag dat Huib in de rij moest staan. Het was er nog druk in september.

Een vluchtige blik op het aanmeldingsbord had hem er al van overtuigd dat er alleen nog kamers in dure hotels beschikbaar waren.

Ze konden hem nog meer vertellen. Vrolijk hoofdschuddend kwam hij bij Martchen terug. - We bergen onze bagage in een kluis en gaan er zelf op uit, besliste hij.

Er bleken drie uitgangen te zijn. Tivoli en het Raadhuisplein waren gauw gevonden. Huib had een lijstje van alle Missionshotels, maar overal waar zij voor de balie van de receptie stonden, vingen ze bot. Martchen keek al steelsgewijs naar de nauwe winkelstraten en de lokkende etalages.

- Ik hoor dat er tegen de avond wel plaatsen vrijkomen. Weet je wat, zei Huib, we gaan eerst wat eten en dan nog es terug naar het Station. Die vent moèt ons helpen. Ik wil in de stad logeren, dan zit je overal dicht bij.

Ze doken een drukke cafetaria in op de Vesterbrogade. Vandaag dan maar geen uitgebreide warme maaltijd. Ze zouden morgen hun schade wel inhalen. Het was moeilijk ook hier een plaatsje te vinden. Een gezellige stad, vond Huib, die, gewend aan zaken met zelfbediening al gauw terugkwam met een blad vol hapjes.

Het beroemde smørrebrød zag er appetijtelijk genoeg uit. Huib had nauwelijks op de prijzen gelet. Later kreeg hij wel in de gaten dat het hier niet zo goedkoop was. Maar dat mocht niet hinderen. Vanuit hun hoekje keken ze naar de gaande en komende man. Helemaal vrij van zorgen, zei Huib.

Vrij, vrij, helemaal vrij! Drie lange, lange dagen, Martchen!

- Laten we nu naar het station gaan, vroeg ze. Die onzekerheid voor een nachtverblijf vond ze toch niet prettig. Huib was zo gemakkelijk!

De jonge man die hem had afgescheept was nu vervangen door een meisje waarvan Huib de leeftijd niet kon schatten. In zijn beste Engels (hij wist dat de Denen niet graag Duits spreken), vroeg hij haar medewerking.

Al zou het een doorgewinterde vamp zijn, dacht Martchen, tegen de trouwhartigheid van Huibs veroverende lach zou ook deze informatrice niet bestand blijken. Alles was vol, mudvol in de prijsklasse die Huib noemde. Toen hij bleef wachten, taxeerde het meisje hem nogmaals en nam de telefoon. Het resultaat schreef ze op een hotel-reserveringsbiljet. Huib betaalde de provisie en zou haar een handkus hebben willen geven. Maar het loket was te smal en er stond al weer een hele rij mensen achter hem.

Triomfantelijk zwaaide hij met het papiertje naar Martchen.

- Wat staat er op? vroeg ze.

- Dat weet ik niet. Dat zullen we in de taxi wel lezen. We hebben in elk geval onderdak.

Ze schudde haar hoofd en moest toch lachen. Nee, een stijve Hollander was Haib zeker niet.

Hij ontsloot de kofferkluis en beende naar de uitgang, liep regelrecht op een chauffeur af en liet hem het papiertje zien. City Hotel, Peter Skramsgade. Zonder commentaar reed de man weg. Er was hier veel eenrichtingsverkeer en vaak reden ze door nauwe stille straten. Toen ze stopten zag Huib aan het eind van de niet lange straat een passagiersboot met alle lichten aan. Ze waren dus bij een haven. Boven hun hoofd flikkerde een lichtreclame. City Hotel. De *e* van Hotel was weggevallen, dat zou hem elke keer als hij hier terugkeerde hinderen. Maar het zag er goed uit. Huib toonde aan de receptionist zijn reserveringsbiljet, liet zijn pas zien en wachtte af. De jonge man in zijn wit shirt keek even over Huibs schouder. Taxeerde hij Martchen? Het was voor Huib even een spannend ogenblik, want hij wist al meer. Maar wat hij hoopte gebeurde. De boy kreeg maar één sleutel mee en nam hen in de kleine lift mee naar de bovenste verdieping.

Toen de jongen het licht aanknipte bleek het een kamer met een dakkapel, precies zo een als Huib thuis had. Ze stonden er beiden even stil naar te kijken. Hier was het dus.

- Aber... zei Martchen. Maar direct daarop zei ze: - Geef die jongen een kroon, Haib.

Toen hij de deur achter zich sloot stonden ze in een knusse zolderkamer met een schuine wand. Onder die wand stond een bed. Aan de andere kant nog een bed. Daar tussen in een ineengevouwen kamerscherm.

Toen Huib de informatrice aan loket P had horen herhalen ‘only a single room with two beds’ had hij in alle talen gezwegen. Doe wat je wilt, gekletst wordt er toch! Was dat leven wat hij de laatste jaren deed? Tot nu toe had hij zich altijd nog terwille van Ria ontzien om zich met vreemde vrouwtjes in te laten onderweg. Veel meer dan vluchtige vrijages waren het niet geweest en dan meestal over de grens, liefst in Denemarken. Contact had hij altijd gauw genoeg en vaak eerder dan hij wenste. Maar met Martchen was het anders gegaan. Naarmate Ria zich minder had laten zien was haar beeld vervaagd. Een herinnering kon je niet omarmen. Martchen was juist dat type meisje dat hem in een min of meer depressieve toestand, waarin hij, voor zover het de liefde betrof al lang verkeerde, uit doffe onverschilligheid had gewekt tot iets wat hij niet goed thuis kon brengen. Liefde was zo'n groot woord. Dat verbond hij heimelijk nog altijd aan Ria zoals ze dat in hun eerste jaren na de grote ontdekking samen hadden beleefd, nog aangevuurd door de vernederende tegenwerking van haar vader. Maar Martchen... dat was, nu hij zich in een soort luchtledigheid bevond, dat was gratie, vrouwelijkheid, lieftalligheid, charme en tegelijk iets van dat degelijk-Duitse, dat haar als een beschermend afweermiddel, zeker keer op keer had bewaard zich in een onverantwoord avontuur te storten.

Maar nu? Toen ze had toegestemd met hem mee te gaan, moest ze willens en wetens een zeker risico hebben aanvaard.

Het was nu negen uur. De avond moest nog goed en wel beginnen. Het feit dat zij noodgedwongen op een eenpersoonskamer terecht waren gekomen had haar geen reden gegeven

zich van hem af te wenden. Huib voelde zich opgelucht, nu de eerste barrières waren genomen.

Martchen opende haar beauty-case, vouwde het kamerscherm uit (haar besliste optreden en haar niet van humor ontblote gebaar van *zie zo jongetje!* verzegelde enige tijd zijn praatgrage mond). Ze begon zich mooi te maken voor de avond. Of zij wist dat hij, met de handen onder het hoofd op zijn bed achterover liggend, haar doen en laten nog voor een groot deel kon volgen door een spiegel, bleef voorlopig een geheim dat hij, wat hem betrof, nog lang een geheim wilde laten.

Dat ze zich mooi wilde maken vertederde hem. Het kon hem niet lang genoeg duren. De knusse kamer met zijn schemerlampjes naast de bedden en de hem vertrouwde dakkapel waaronder zijn bed stond, werd vervuld met een fijne zoete niet opdringerige geur. Heel deze kleine ruimte werd in korte tijd gemetamorfoseerd door de aanwezigheid van een jong meisje, dat iets uitstraalde waarnaar zijn hart en zijn lichaam hunkerde, iets wat de kameraadschap van zijn collega's, in welke genoegelijke Raststätte ook, hem nooit zou kunnen geven. Daarom zal de man zijn vader en zijn moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen stond er in de Schrift. Daar stonden nog meer waarheden in die ronduit werden genoemd. Huib had bemerkt dat zijn vader wel eens een stukje oversloeg toen zij nog jonger waren. Aanhangen en liefhebben, stond er in het trouwformulier. Aan de sombere voorspelling in het oude formulier dat al direct sprak van: ‘velerlei tegenspoed en kruis vanwege de zonde’ wilde hij nu niet denken. Liefst wilde hij helemaal niet denken en alleen maar léven, echt léven. Martchen moest dat ook gewild hebben toen ze in dat korte ogenblik had beslist deze drie dagen met hem naar Kopenhagen te gaan.

- Kom luiaard, zei ze. - Knap je wat op. We gaan toch zeker nog uit?

Hij sprong op, kamde zijn zwarte haardos en verfriste zich aan de wastafel waaruit nog een bedwelmend geurtje opsteeg van verdwaald poeder.

- Nemen we de bus of de tram?

- Laten we lopen, zei Martchen, die wandelschoenen had aangetrokken.

Ze wilde wat gaan flaneren door de luxueuze winkelstraten die op het Raadhuisplein uitkwamen.

Voor de ingang van Tivoli tegenover het station bleven ze staan. Het was al te laat om er het entreegeld uit te halen. Over Tivoli hadden ze beiden zoveel gehoord dat ze er de tijd voor wilden nemen. Bovendien begon het plotseling te regenen zodat ze hun toevlucht weer in het station zochten. - Ik heb daar een cineac gezien, zei Huib.

Er werd onder meer een filmpje vertoond met meisjes in toploze badcostuums. Hun broekje werd (voor de show?) nog wel opgehouden door twee kruiselings over de schouders geslagen bandjes. Hij had in Malmø, als hij daar een zondag moest overblijven en uit verveling de ene bioscoop na de andere inliep meer dan eens een nudistenfilm gezien. Eerst was het een beetje opwindend, dat sporten zonder kleren aan, maar het ging gauw vervelen. Toen hij er over vertelde gaf Martchen geen commentaar.

Toch wel een puriteintje, dacht Huib. Net als haar broer Karl die elke zomer met een groep van de Christlicher Verein Junger Männer naar Ockenburgh kwam. Ze zou wel uit een degelijk Duits gezin komen.

Na het cineacbezoek gingen ze nog wat drinken op het Raadhuisplein. Het was een dure tent, waar Martchen veel bekijks had. Ze was dat gewend, al kleedde ze zich nog zo eenvoudig. Maar ze hàd iets, dat wist Huib maar al te goed. Niks ordinairs, eigenlijk alleen maar iets moois om naar te kijken. Ze paste er wel voor haar natuurlijke charme door te veel make-up te bederven.

Martchen genoot ondertussen van het internationale publiek dat hier neerstreek. Nu stond ze niet achter de balie van haar souvenirwinkeltje op de boot. Ze was zelf op reis. Met een vriend.

Ze trotseerde de vrijmoedige blikken waarmee de heren haar terloops taxeerden. Ze konden opvliegen en legde haar hand op Huibs knie.

Huib voelde de warmte van haar hand en kon zich op dit ogenblik geen groter geluk voorstellen dan drie dagen met haar in Kopenhagen door te brengen. Onbespied en helemaal voor en met elkaar. Hij vertrouwde op haar standvastigheid. Van de zijne was hij minder zeker.

Bij het thuiskomen vroeg hij de sleutel: een, tre, fiere, eins, drei, vier. Martchen schoot in de lach. Chauffeurs gingen er altijd prat op dat ze zonder boekjes alle talen spraken. De lift snelde naar boven. Huib stak gauw de schemerlampjes aan en draaide de knop van de radio om. Zachte muziek. Dat hoorde er bij. Afleidingsmanoeuvres. Hij wist het wel. En zij ook.

- Ben je moe, Martchen?

- Het was alles zo heerlijk... ja... ik ben moe, maar ik zal slapen... slapen... Morgen weer een gelukkige dag, een nieuwe, lange gelukkige dag...

Ze hief haar gezichtje tot hem op. Ze kusten elkaar nu eigenlijk pas voor het eerst en lang.

Toen Martchen voelde dat het hem teveel opwond, zei ze: Welterusten, Haib.

- Zo gauw al?

- Entschuldige, bitte... Ze vouwde het kamerscherm uit tussen de bedden.

Alleen de lampjes brandden. Huib keek door het venster, doch zag alleen maar kamers en nog eens kamers. Hier en daar brandde nog licht. Er werden gordijnen dichtgeschoven. Toen hij naar boven keek was er ook nog een glimp maanlicht tussen de wolken.

Na verloop van tijd nam hij zijn verlies en knipte het licht uit. Alleen de radio speelde nu nog, maar ook daar maakte hij een eind aan.

- Slaap je al, Martchen? vroeg hij zacht.

- Ja... Tot morgen vroeg...

Verrukkelijk kind, dacht hij en bedwong zijn begeerte naar haar lichaam.

Met inslapen had hij nooit moeite, zelfs vandaag niet.

Toen hij de volgende morgen op zijn horloge keek was het half acht.

Hij kleedde zich geruisloos aan, nadat een vlugge blik achter het scherm hem een nog slapende Martchen had laten zien.

Hij vond een stopcontact en begon zich te scheren.

Toen hij klaar was vroeg ze: hoe laat is het?

- Acht uur.

- Bitte... ga jij eerst naar de badkamer en dan naar de lounge?

Hij dorst haar niet te naderen. Ze gaf hem met een lachje twee vingers ten afscheid.

Toen hij beneden kwam zat er nog maar een enkele gast aan tafel in de ontbijtzaal die de vorm had van een luxe treinwagon. Huib was volkomen uitgerust en stapte naar buiten. De haven was dichtbij en de passagiersboot voor Bornholm lag voor anker. Bornholm moest, volgens het reisboekje, een rotsachtig eiland zijn. Iets voor een huwelijksreis.

Trams, bussen en vrachtwagens reden langs de kade. Hij kon het best aanzien.

Op de hoek een café met wat armelijke stoeltjes. Teruglopend zag hij tegenover hun hotel een logiesgelegenheid voor havenpassanten. Dat juffie van loket P had hem toch maar een prima onderdak bezorgd.

Nog veel te vroeg kwam hij al weer in de lounge terecht waar hij het gedoe van het personeel aanzag, dat op alle ‘questions’ van de vraag-grage Amerikanen een kort en afdoend antwoord wist. Er stond ook een draaimolen met ansichten. Rustig laten staan, dacht hij. Wat niet weet, wat niet deert. Hij had trek en was blij toen hij zijn vriendin uit de lift zag stappen, zo fris als een pas geplukte bellefleur.

De oudere heer met reeds grijzend haar aan de slapen, die tegelijk met haar uitstapte had op de vroege morgen al een kort maar gezellig tochtje achter de rug, dat merkte Huib wel.

Ze namen tegenover elkaar plaats in een van de cabines. Het leer voelde lekker koel aan.

Was er iets gezelligere te bedenken dan samen een spijskaart te bekijken in een hotel? Er werd hier alleen ontbijt verstrekt, dat na afloop direct moest worden afgerekend.

Nu het hotel duurder was dan zij hadden gepland, kozen ze een menu complet. De een met koffie, de ander met thee. De blonde meisjes die hier liepen te bedienen zouden wel werkstudenten zijn. Ze spraken hun talen vloeiend.

Wat er op tafel kwam viel Huib niet tegen. Heerlijk, dat rustige ontbijten in een hotel, vond Martchen. Ze proefde

van de twebak, de bolle beschuit, de heerlijke Deense boter, de marmelade. Het roggebrood liet ze voor Huib liggen, maar het zoete gebak bewaarden ze als laatste lekkere hapje bij de koffie, nadat Martchen eerst de theepot had leeggeschonken. Huib had soms aanvechtingen zich in de arm te knijpen. Hij zàt hier toch wel?

20

Het andere eind van de Peter Skramsgade kwam uit op de Nyhaven met zijn hotelletjes en kroegjes, een trekpleister voor zeelui en drinkebroers.

Zo 's morgens vroeg kon Huib er best met Martchen langs wandelen, op weg naar de koninklijke paleizen en de Kleine Zeemeermin.

Huib bleef staan voor een zaakje met een kleine etalage waaruit duidelijk bleek dat men zich daar kon laten tatoeeren. Hij was er wel eens uit nieuwsgierigheid binnen geweest.

Dat Peter Skalden een meester in zijn vak was, bleek wel uit de plaatjes die voor het raam lagen. Je kon kiezen uit ankers, uitdagende naakte meisjesfiguurtjes, welige borsten, havengezichten en kinderportretjes. Zodra de klant zijn keus gemaakt had spande Skalden een overdrukje van de begeerde voorstelling op elk gewild huidsdeel. Met de snelheid van een naaimachine vulde hij de gaatjes machinaal met zwart, geel of groen. Joost mocht weten wat deze mensen dreef en waarvoor ze de pijn en de narigheid over hadden van het genezingsproces en de kwelling van ellendig jeukende korsten. Eenzaamheid, ongetemde lusten, zelfkwelling, wreedheid... het tatoeëren was niet van vandaag of gisteren maar al eeuwen lang een ingewortelde gewoonte bij zeelui.

Martchen trok hem mee. Ze zou er niet graag 's avonds langs gaan, zelfs niet in gezelschap van Huib.

Ze genoot van een vakantiemorgen met zon in de stille deftige buurt van Kopenhagen waar ze nu belandden. De Amaliëngade met zijn consulaten, de vreemde, ongezellig uitziende paleizen waarvan er enkele niet bewoond waren, maar waar achter de grijze muren zeker net zo menselijk werd geleefd als in een gewoon huis. En dan de Lange Linie, waar op deze werkdag al heel wat vreemdelingen hun

pelgrimstocht maakten naar de Kleine Zeemeermin. Op de Sont dansten kleine bootjes en voeren grote schepen voorbij. Aan de overkant Zweden, dat Amerika van Europa, zoals de chauffeurs het noemden. Hier, op de geliefde promenade van de Kopenhagers stonden volop bankjes en nog eer ze er erg in hadden zagen ze de ‘mairmaid’ zoals de Amerikanen haar betitelden.

- Wat is ze klein, hè? zei Martchen, die gewend was aan de overtrokken foto's op de toeristenfolders die ze op de boot verkocht.

- Klein, maar fijn... zoals jij, zei Huib verliefd.

Martchen stelde haar camera al in. Samen liepen ze, zoals de meeste toeristen, zo ver mogelijk op de platte stenen naar beneden om de zeemeermin zo groot mogelijk op de achtergrond te krijgen. Een paar rijke Chinezen keken geamuseerd toe toen zij, de armen om elkaar geslagen, door een behulpzame Engelsman werden gekiekt.

Een plaatje om vaak naar te kijken en in je tasje of portefeuille op te bergen. *Huib en Martchen in Kopenhagen.* Drie dagen en drie nachten... fluisterde hij. En zij: Du bist ja ein Taugenichts, Haib Stain! Je bent een deugniet, Huib Stein!

Ze waren er die avond vroeg bij in Tivoli met z'n bekoorlijke wereld van vermaak in 't hartje van de stad, midden in een enorm groot bloemrijk park, niet te vergelijken met het schreeuwerig kermisgedoe in Holland.

Zelfs in de tentjes waar gegokt werd en buiten, waar het Rad van Parijs je in een knusse cabine omhoog tilde, hoog boven het gezellig gewoel en de duizenden gekleurde lampjes met hun weerschijn in de vijvers, en de dure en goedkope restaurants, was het nergens lawaaierig. Overal was de muziek gedempt als in de huiskamer. Een echte sprookjestuin voor verliefden. Maar toch niet alleen voor jonge mensen. Je zag er ook eenzame oude dametjes op een bankje dutten en pientere oude heertjes naar de jonge meisjes kijken.

Martchen werd vertederd door de kleine tamboers, die knaapjes in hun rode tuniek en witte broek en zwarte kolbak, met slaande trom hun rondgang makend. Echt iets voor

Duitsers om daar zo sentimenteel over te doen, schoot het door Huib heen, maar hij verdrong die gedachte gauw. Zo was Martchen niet, zo waren ze bij haar thuis niet. Ze hadden hun tol betaald aan de oorlog, haar vader in elk geval.

Ze bleven lang staan bij het Pantomime Theater, raceten met het berg-en-dal-treintje door en boven het uitgestrekte terrein en stapten overmoedig in een motorbootje.

Huib dacht niet aan geld. Alles wilde hij zien en overal wilde hij in. Martchen kon hem niet weerhouden, maar ze werd moe en was blij als ze weer eens, zwijgend genietend op een van de gemakkelijke banken neerzegen, kijkend naar de lichtjes, kijkend naar de mensen en de echt-Deense verbroedering die aan dit 'Vergnügungspark' iets gaf waaraan de meeste Westeuropese landen toch vreemd waren gebleven.

Toen Huib even was blijven kijken naar een kansspel en e[r] een paar kronen tegen aan gooide, kwam hij terug met een plastic popje, in bikini. Hij zag dat Martchen op haar bankje in gesprek was geraakt met een meisje dat naar de grote concertzaal wees en overtuigend knikte.

Huib legde het popje in Martchens schoot. Ze schudde lachend haar hoofd. Een mascotte voor jou in de wagen? Huib zag Sjors al grijnzen en borg het vleeskleurige gevalletje in zijn binnenzak. Toen hij het later nog eens bekeek had het meiske haar b.h. verloren. Uit zijn portefeuille haalde hij een stukje hechtpleister en repareerde het zo kuis mogelijk. Hij was tenslotte netjes opgevoed, o zo!

Martchen keek geamuseerd naar zijn gepriegel. Ze liet hem begaan.

Daarna wees ze op de verlichte concertzaal. - Denk es aan, Huib... Vrij toegang. Om negen uur het pianoconcert van Chopin, No 1 in E kleine terts, opus II.

- Zou je dat willen horen? vroeg hij, verwonderd.

- Heel graag Huib, zie je... ik speel zelf ook wat piano... Het klonk bijna als een verontschuldiging.

- Jij? Pianospelen? Waarom heb je me dat nooit verteld?

- Nooit verteld? lachte ze. - Hoe vaak hebben we rustig met elkaar kunnen praten? Eigenlijk weten we nog maar weinig van elkaar, nicht?

- Ik hou van je, zei hij en kuste haar. Er zat nu niemand meer naast hen.
- Ich liebe dich..., fluisterde ze.
- Dat is toch het voornaamste?
- Het is het begin van het voornaamste, zei ze wijs.

Het vorige concert was nog niet beëindigd. Het was een curieuze blik door de glazen wanden al die mensen in de enorme zaal gespannen te zien luisteren, terwijl er van het geluid niets naar buiten doordrong.

Toen het zover was, schoven ze mee naar binnen. Martchen zei dat het Duitse meisje haar verteld had dat hier de beste buitenlandse solisten optraden. Huib, die wel eens met één vinger op een huisorgel had zitten zeuren en maar eenmaal in zijn leven naar een volksconcert van de Militaire Kapel in de Houtrusthallen was geweest, had van klassieke muziek weinig verstand. Wat de Norddeutsche radio 's nachts uitzond, was doorgaans amusementsmuziek. Daar bleef je wakker bij.

Bea was thuis de enige die nog wel eens op het oude Amerikaanse orgel speelde. Het was door de radio in onbruik geraakt. Alleen Kees gaf altijd gehoor als er op vaders verjaardag na het eten een psalm moest worden gezongen. Alle registers open. Job koos doorgaans ‘Verlaat niet wat Uw hand begon’. Waarom moest hij daar nu, op dit ogenblik aan denken? Het kwam zeker door het lange wachten.

Toen de dirigent zijn maatstokje ophief werd het doodstil.

De moderne zaal was vol licht. Bij de eerste aanslag op de vleugel was Martchen er direct in en voor Huib verloren, al zocht ze zijn hand.

Tersluiks keek hij meer naar haar gezichtje dan naar de Hongaarse dirigent die hij maar een kwast vond. Die man maakte zich te druk. Dat deden ze in Holland toch anders. Hij vond het wel heerlijk om hier te zitten. Huib bezag Martchen opeens van een kant die hij niet van haar kende. Ze was dus muzikaal en speelde piano.

Het kon minder. Beiden droomden weg in herinneringen. Zo, tot rust komend tijdens een concert, werd er, misschien ongewild, veel in je losgewoeld. Huib zag zich weer tegen-

over Ria staan. Ieder aan een kant van de sloot. Dan weer zat hij naast Sjors in de cabine, de koplampen op de stille nachtelijke weg met de roerloze bomen. Allerlei gezichten van collega's doemden op. Ieder had zijn eigen zorgen, vaak verborgen achter rauwe taal. Toch voelde hij zich verbonden aan de makkers op de weg.

Martchen dwaalde over de hei bij Wildeshausen en zag de hunebedden waar ze als kind had gespeeld. Wat haar had bewogen de beslotenheid van het ouderlijk huis op te geven wist ze niet. Op een dag was het verlangen, zich los te maken en het nest uit te vliegen haar zo maar te machtig geworden. Frida had daar geen last van. En Karl studeerde maar. Hij hoopte nog eens te promoveren op een sociologisch onderwerp dat hem zeker niet in dank zou worden afgenomen. Hij had een hele bibliotheek van boeken en geschriften over het Duitse verzet tegen het nazidom. Ze zag ook haar vader met zijn slepende kunstbeen. Vader die nooit over de oorlog wilde praten, behalve een enkele keer met Karl, aan wie hij van jongsaf had duidelijk gemaakt dat hij de wehrmacht niet mocht vereenzelvigen met de SS. Als het wat zou worden tussen haar en Huib, zou hij nog heel wat te horen krijgen waarvan zijn oren zouden tuiten. Ze wachtte zich er wel voor er nu over te beginnen. De naam Hitler werd thuis nooit genoemd, want die tijd, die verschrikkelijke tijd zoals moeder die jaren noemde, had een herinnering nagelaten om er nachtmerries van over te houden. Karl had dat begrepen. Hij was een jongen van de nieuwe generatie, die Europees wilde denken, zoals hij dat noemde. Een idealist.

Opnieuw zocht ze Huibs hand. Het was een bijna hulpeloos zoeken, want tijdens de meest gevoelige passages, die voor Martchen het openleggen van haar verborgen verlangens en heimelijke vrees voor het leven betekenden, zocht ze steun. Zou Huib die steun kunnen geven of zou hij ontoegankelijk blijken voor wat haar ten diepste beroerde? Hij had iets in haar gewekt waarvoor ze bang was. Ze wist dat hij geen rokkenjager was, hij was er zo een die wel goed wilde, maar misschien gekke dingen zou doen als hij blijvend werd gedwarsboomd.

Was hij dat meisje, die Ria, al vergeten? Ze had een flauwe herinnering aan haar toen ze elkaar maar weinige ogen-

blikken hadden kunnen taxeren, zoals vrouwen dat doen. Was ze niet wat hooghartig?

Martchen verzonk in een zee van muziek. Geen mooier instrument dan een vleugel. Vaak had ze Karl boeken laten meebrengen over het leven van grote componisten, want achter iedere compositie had ze een verhaal vermoed. Muziek betekende voor haar meer dan een briljant spel van noten. Ze was altijd op zoek naar de mens, zoals ze zich onder het aanhoren ook altijd gewonnen gaf aan herinneringen en fantasieën waarover ze met niemand sprak.

21

Toen het de laatste dag plotseling warmer werd nam Huib de tram naar Amager. Hij wilde de plek nu wel eens zien waar zich eeuwen geleden Hollandse boeren uit Waterland hadden neergezet en die door de tijd hun stempel op Amager hadden gezet. In het museum van Magleby keken ze geamuseerd naar de klederdrachten van die oud-Hollanders die wel wat op Urkers leken, behalve dan hun grote hoeden die leken op ooievaarsnesten. Bij het kerkje kwamen ze in gesprek met de predikant die hen meenam naar het kleine kerkhof met de Hollandse namen Jan Jansen, Geert Willemsen, Annie Langerust. In het museum had Martchen al gauw Luthers kleine Catechismus voor de jeugd ontdekt, in plat-duits vertaald voor de Hollandse gemeente op Amager.

Ook de predikant verstond het plat-duits dat Martchen van huis uit zo goed kende en dat zoveel op het Hollands lijkt. Huib zag het welwillend aan. Een weetgierig meisje, dacht hij. Het landschap was hier zo vlak als in het Westland. Geen wonder dat hier het vliegveld was. Elk ogenblik zagen ze aan de horizon machines dalen en opstijgen.

Waar Huib tenslotte op aan stuurde was Dragør, een jachthavenplaatsje, dat hij oppervlakkig kende als hij met de Scania Vahis van Malmø overstak. Het was winderig weer, maar ze liepen met de vele vakantiegangers die Amager niet wilden missen, de pieren op. Later vonden ze een beschut plekje in een eenvoudig Kro-restaurant.

Ze zaten uit de wind en in de zon. Martchen sloot haar ogen als een spinnende poes. Daarna begon ze weer te bladeren in het gedenkboekje dat ze van de predikant had gekregen.

- Die Hollanders kwamen uit Oterleek, uit Waterland in Nederland. Ze werden naar Amager gehaald door een

Amsterdamse vrouw, ene Sigbrit Villoms. Haar dochter Dyveke was de geliefde van koning Christiaan II. Toen Dyveke dood was werd Sigbrit, die een handige zakenvrouw bleek te zijn, in alles de vertrouwelinge van de koning. Die Hollandse boeren hadden een wit voetje aan het hof. Maar toen koning Christiaan doodging verscheen er een spotdicht op hem. *Hollanders en schalken begunstigde ik. Ik liet vrouwen en mannen verdrijven die woonden op Amagerland. Hollanders liet ik er nederzetten omdat ik Sigbrit niet durfde tegenspreken. Ze zaaiden slechts erwten en bonen waar vroeger het mooie koren groeide...*

Huib lachte. Toch wel leuk, zo'n Hollandse Kenau die een koning om haar vinger had gewonden. Evengoed werden diezelfde Hollanders in later tijd landbouwhervormers, stond er in het boekje.

- Zeg Martchen... die Hollandse vrouwen op Amager moesten elf verschillende schorten hebben om zich volgens haar eigen stand te kunnen kleden. En kijk eens... Hij wees haar naar een afbeelding van hun ingewikkeld borduurwerk.

- Ik mag die Hollanders wel, zei Martchen.

- Zullen we dan maar gaan? lachte Huib.

Het was hun laatste dag en de zon ging al dalen. Huib had voor deze laatste avond wat anders in zijn hoofd dan de ABC cafetaria op de Vesterbrogade. Zo vaak ze, naar de stad wandelend langs het Theater waren gekomen hadden ze een intiem klein restaurant gezien waar men bij kaarslicht kon eten. Het was dicht bij hun hotel.

Terwijl Martchen haar hoofddoekje schikte, keek hij heimelijk even in zijn portefeuille of hij nog voldoende bij kas was. Dat viel mee, al zou het daar wel duur zijn. Mag niet hinderen, dacht hij.

- Maak je mooi, Martchen. We gaan bij Brønnum eten.

- Toch?

Ze had nog een cocktailjurk bij zich die ze ook wel aan een diner zou kunnen dragen.

Toen ze er in te voorschijn kwam zei Huib: - Ik moet denken aan die elf verschillende schorten van die vrouwtjes op Amager.

- Dit is toch wel de achterkant, hè? zei hij plagend terwijl hij zijn koele hand over haar laag uitgesneden rug liet glijden.

- Ich habe es so oft gesagt... Du bist ein Taugenichts!

Ja, ze had het al méér gezegd, hij was een deugniet. Dat had hij thuis ook zo vaak gehoord. Haar fijne wijsvingertje ging weer eens naar boven, maar haar ogen glansden.

Toen ze het restaurant binnenkwamen was het er al vol. Maar Huib gaf zich zo gauw niet gewonnen en ving een uitnodigende blik op van een jong echtpaar dat vertrok. Voor er beslag op de plaatsen werd gelegd ging Huib achter hun stoelen staan.

Er liepen twee oude kelners rond. Die liepen op een drafje naar hun a.o.w. Dat was op zich zelf al een komisch gezicht.

Huib bestelde aanstonds een fles rode wijn, nog voor zij keus maakten uit de spijskaart, die ze met voorgewende ernst bestudeerden.

Schuin tegenover hen zat een oude dame tijdschriften door te bladeren. Haar zilveren sigarenkokertje lag naast haar. Dat de dames hier sigaartjes rookten was Huib bekend, maar Martchen was verbaasd. Een van de oude kelners kwam al aan om de kaarsen te ontsteken. Het was een klein uitgebouwd rond zaaltje. Het leek wel een heel grote woonkamer, maar zo intiem dat Huib al gauw zijn knie tegen die van Martchen vlijde.

- Wat zal het zijn, Martchen? Schildpadsoep, ossetong met aardappelen, of lust je liever blomkal, snittebøner met aeblegrød.

Het was vermakelijk zo'n beetje Deens er tussen door te praten. Aeblegrød zou wel appelmoes zijn.

Het werd gepekelde ossetong met erwten en voor de rest zouden ze maar afwachten.

De rode wijn verwarmde Huib tot op de botten. Martchen kreeg een fijn blosje op haar wangen. Ze keken in de vlam van de kaars. Soms keken ze ook in elkaars ogen, maar niet te lang, want die verraadden te veel.

Terwijl ze na de soep wachtten op het hoofdgerecht rekende de oude dame van de sigaartjes omstandig af. Zij had blijkbaar op haar eigen manier een sommetje gemaakt. Dat kwam niet overeen met de rekening van de kelner.

Daarna wisselden zij gedurig van rekening. Het werd tellen en overtellen, maar de kelner gaf geen krimp. Hun hoofden dicht bijeen telden ze nog eens omstandig hun eigen berekening na. Het verschil bleef. Tot driemaal toe gaven ze elkaar hoffelijk de rekening terug totdat de oude baas wat ongeduldig werd. Tenslotte nam ze haar verlies met een: 'Het is mijn halve maandpensioen' en bood zij haar belager sportief een sigaartje.

Hij hielp haar hoffelijk overeind en overhandigde haar haar stok.

- Mange tak! Veel dank!

Ze schreed waardig naar de buitendeur die rechtstreeks op de straat uitkwam. Met de zilveren knop van haar stok trok zij de deur achter zich dicht.

- Tjeener, jai wil betele! Kelner, ik wil afrekenen!

Wat Huib van zijn Deens maakte wist Martchen niet, maar ze begrepen hem altijd.

Het goede maal, de tot op de bodem geledigde fles, het warme kaarslicht en Martchens stralende aanwezigheid, haar feestelijk avondtoiletje en het gevoel dat het tot nu toe allemaal gelukt was wat hij zich ervan had voorgesteld, gaf Huib een prikkelend, zinnelijk genot.

Het sacherijnige wereldje van kleinering en op sleeptouw houden was hem de laatste tijd hoe langer hoe meer dwars gaan zitten. Hij had het hier ver achter zich gelaten. Huib had doorgaans een vrolijke dronk en ook Martchen was ogenschijnlijk buiten zich zelf getreden. Ze was los uit het strakke keurslijfje dat ze van huis uit had meegekregen. Huib lette nauwelijks op de rekening. In de vermoeide, naar zijn pensioen hijgende kelner had hij een flauwe vonk van genoegdoening en meeleven weten te ontsteken toen hij in drie talen zijn tevredenheid betuigde.

Toen ze naar buiten kwamen stroomde het cirkelvormige zaaltje tot berstens toe vol met theaterbezoekers die hier in de pauze even neerstreken.

Buiten waren de straten verlaten. Het was maar een paar minuten lopen naar het hotel. Ze hielden elkaar goed vast, arm in arm. Huib probeerde te huppelen op de wijs van Wonderful, wonderful, Copenhagen...

Martchen, aangestoken door zijn jongensachtige vrolijkheid, neurde mee.

Ze kwamen uitermate vrolijk de hal binnen. - One, three, four..., ein, drei, vier..., eet, tre, fire... ja, hij kende zijn Deens ook nog. Koepenhagen, schöne Stadt. Ich bin ja heut so glücklich... U ook? Sie auch?

De receptionist, voor wie de gasten een nummer bleven, kwam even uit de plooi. Die vent kon dus toch wel lachen. Het deed Huib goed. Voor het laatst nam Huib de sleutel van hem aan. Tak, tak. In de lift weer dat heerlijk zwevende gevoel. Huib drukte overmoedig op twee knopjes en tegelijk hoorden ze een snerpend signaal van de alarmschel en het openen van deuren. Martchen herstelde vlug de fout. *Hjalb, Hjalb!* Help! Help! Nee, een noodsein was er gelukkig nog niet bij.

Nog naproestend betraden ze hun kamer. Huib gooide zijn jasje uit.

- De laatste avond, zei Martchen. Het was alles wunderbar.

Hij draaide haar om en om en kuste beurtelings haar rug en mond.

Martchen had niet zoveel gedronken als Huib. Ze wees lachend naar het kamerscherm.

- Hjàlb, bitte? vroeg ze schalks. Het kwam er nu op aan hem in toom te houden.

- Ich gehe gleich zum Badezimmer... Ik ga meteen maar naar de badkamer.

Hij hoorde het haar wel zeggen, maar begreep niet alles. In een helder ogenblik begon hij zich aan de wastafel klaar te maken voor de nacht. Bleef toen neuriënd op de rand van zijn bed zitten en trok een grijns tegen het kamerscherm.

Toen zij na enige tijd in het schijnsel van de bedlampjes binnenkwam in een kennelijk voor deze laatste avond bestemd lichtblauw nachthemd, stond hij op en begon hij ernstig met haar door de kamer te walsen. - Dronken van wijn en liefde.

- Morgen ist alles vorüber, Morgen ist alles vorbei...

Plotseling stond hij stil, legde zijn handen op haar schouders en vroeg:

- En wat denk je van óns sámen?

Ze probeerde zijn ogen te peilen.

- Zullen wij trouwen, Martchen?

- Heiraten? Trouwen? Wir?... Wij? vroeg ze gespannen. En pal daarop: Und jouw holländische Freundin Ria?

- Met haar dokter?

De schaduw die over zijn gezicht trok kuste ze snel weg.

Opnieuw nam hij haar mee, dansend op de muziek 'voor het slapen gaan'.

- Je beeft... heb je koorts? Fieber?

- Nee... ich bin so einsam ohne dich... zo eenzaam zonder jou... geen koorts, kein Fieber... ja tòch wel... liefdeskoorts. Zullen wij samen trouwen? vroeg hij opnieuw en dringend.

Hij zag haar verwarring wel maar had het gevoel dat hij zou barsten als hij nu zijn zin niet kreeg.

De ontbijtzaal zag er uit zoals andere morgens. Wel waren er steeds nieuwe gezichten, maar ook mensen die hen al vertrouwd voorkwamen. Een oud echtpaar dat heel voorzichtig koffie dronk en de helft van de broodjes liet liggen. Een jonge vrouw en man met een meisje van vijf, dat maar babbelde, babbelde...

Ze waren laat deze morgen, maar er was tijd genoeg om met een enkel woord alles te bederven. Huib had zich na het ontwaken snel teruggetrokken, maar met stijgend ongeduld het ogenblik afgewacht dat zij uit de lift zou stappen.

Het was geen verslagen meisje dat hem tegemoet kwam, maar een zelfbewuste jonge vrouw.

Toen ze zaten en hun bestelling hadden opgegeven vroeg hij: - Spijt, Martchen?

Stom, maar hij had het gevraagd.

Ze legde de vinger op de lippen. - Nee... nee...

- Ik kom gauw naar Wildeshausen, praten met je ouders.

- Aber... Ze keek hem ernstig aan. - Ook jij hebt ouders... Haib... en wat zullen zij zeggen als je met een Duits meisje aankomt? Liebe ist so einfach nicht...

Nee - liefde is zo eenvoudig niet.

- Doe wat je wilt, gekletst wordt er toch.

- Was... wat bedoel je?

Hij hield haar de broodschaal voor. Ze waren nu aan de

zoete broodjes toe met de koffie. Goed, hij had zoete broodjes met haar gebakken, maar zijn besluit stond vast. - *Tue was du willst, klatschen tut man immer.* Wir gehen heiraten. We gaan trouwen, zo gauw mogelijk.

Het lachje dat over haar gezicht trok zou hij wel nooit vergeten. Ze had zich niet in die jonge Hollander vergist.

22

Was het een droom geweest?

Huib kreeg de eerstvolgende weken weer Berlijn en Frankfurt. Hij moest volstaan met het sturen van een kaart want hij had niet alleen een hekel aan schrijven, maar was het Duits niet meester. Zo'n beetje praten, dat ging nog. In elk geval had hij genoeg tijd om na te denken. Dat deed hij dan ook. Toen het wat lang duurde schreef hij haar in het Hollands. Martchen zou dat wel uitzoeken met haar platduits.

En Martchen stond op de veerpont *Deutschland* in haar winkeltje, vervuld van gedachten en herinneringen. Er was iets met haar gebeurd, er straalde iets van haar uit wat haar collega's direct opviel. Martchen was verliefd. And so on, enzovoort! Ze had er niet omheen gedraaid en toegegeven dat ze drie dagen naar Kopenhagen was geweest met die donkere Hollander, die jongen met zijn veroverende lach die ze allemaal zo goed kenden. Martchen bofte maar. Ze was een geluksvogel. Nee... niet alles had ze verteld, maar wel dat het wunderbar was geweest. Tivoli... Kleine Zeemeermin... Amager...

- En in goed gezelschap, zeiden de meisjes.
- Ja, natuurlijk... dat was het voornaamste, gaf Martchen toe.

Ach, de rest meenden ze wel te begrijpen. Als het een blijvertje was had Martchen dubbel geluk.

Een week na zijn bezoek aan Wildeshausen, waar hij voor het eerst Martchens ouders had ontmoet, de vader een teruggetrokken man die een strenge opvatting had van plichtsbetrachting bij de Bank waar hij zo iets was als chef van de postkamer, de moeder een echt Duitse vrouw, die de halve dag in de keuken stond om haar man en kinderen

te laven. Zij bakte machtige appeltaarten en was, gezien de vroegere foto's, door de jaren behoorlijk in omvang toegenomen. Karl studeerde sociologie en was niet thuis. Frida had een baan bij het postkantoor en deed weinig moeite haar lijn te bewaren. Zij was een kind van haar moeder, even opgewekt, even trouwhartig en straks zeker even omvangrijk. Martchen had iets van haar vader. Niet in postuur, maar in opvattingen en karakter. Die eerste kennismaking viel Huib niet erg mee. Ook Kaufmann kon nauwelijks een lichte teleurstelling verbergen. Voor zijn Martchen had hij zich altijd een man gedacht die het meer in zijn hoofd dan in zijn handen had. Maar dat zei hij die avond alleen maar tegen zijn Annchen, toen hij zijn kunstbeen afgespte en met een zwaai in het brede dubbelbed dook.

Met Martchen had Huib nog een lang gesprek. Waarover? Ze konden er slechts naar raden.

Huib was in elk geval bij zijn aanstaande schoonmoeder wel in de smaak gevallen.

Zoals gewoonlijk belde Huib zijn moeder op zodra hij aan de grens stond. Hij was, ondanks alles, zozeer moeders jongen gebleven dat ze zelfs in de late avond nog aardappels voor hem opbakte en zijn lievelingskostjes klaarmaakte.

Vaak at hij in de Raststätten met lange tanden. Al dat gestoomde en met foefjes klaargemaakte voedsel haalde niet bij moeders met zorg bereide middagmaal. Blommige eigenheimers, een stukje vlees met bruine sju en een laagje vet er op en griesmeel met bessensap verveelde hem nooit. Als hij voldaan was hoorde moeder het wel.

Soms zei ze: geef die boer een stoel. Maar deze avond werd het toch wel erg laat. Hij had er al een uur kunnen zijn na dat telefoontje. Altijd nog weer bekroop haar de vrees dat hij eens het slachtoffer zou worden van het schandalige verkeer. Zij was gewend ieder krantenbericht over verkeersongelukken te spellen.

Job sprak weinig over Huib. Ook de zaak van de tuin had hij eindelijk overgegeven. Nu ook Dirk van Bree weer toenadering had gezocht, kon hij alleen maar vermoeden dat het tussen Ria en Huib voorgoed uit was. Dirk had zijn zin en hij ook, want dat gekwar had hem tegengestaan.

Bert was bezeten van de tuin.

Toen Leentje de brommer van Huib herkende en hem de achterdeur hoorde binnenkomen zuchtte ze diep. Dank u Here, dat u hem weer bewaard hebt, zei ze zachtjes.

De kinderen bleven toch maar op je hart gebonden.

Huib wist al wat moeder zou zeggen: Je ben laat, hè?

Hij liet zijn handen zien die nog onder de zwarte vettigheid zaten.

- Goeie avond... zei hij.

Job bromde wat terug.

- Eerst maar effies wasse?

Huib snoof bekende geuren in de keuken. - Ik rammel, moeder. Ja... pech gehad even voorbij Arnhem. Der zat olie in de pomp van de motor. De rest verzweeg hij maar.

- En hoe gaat het hier? vroeg hij, nadat hij verzadigd was.

Job keek vreemd op. Hij was niet gewend dat Huib belangstelling toonde voor de tuin. En sinds Bert er heer en meester was nog minder dan vroeger.

- Een kwaad tomatenseizoen gehad. Dat kan je zelf ook weten, zei Job, die altijd moeite had als Huib iets tegen hem zei.

- Nou ja... ik bedoel eigenlijk met de rimmetiek..., zei Huib.

- Niks geen verandering. Leefde die waterkijker in Rotterdam nog maar, die had er wel kruie voor gehad.

Huib ging er niet op in. Hij had wat anders op het hart en stak een sigaret op. Gelukkig was Bert niet thuis. Die zat tegenwoordig in het college van collectanten. Straks nog in de diaconie. Goed, dat werk moest ook gedaan worden al vroeg je je af waar de armen tegenwoordig zaten. In de ontwikkelingslanden misschien.

Toen moeder met de koffie kwam, zei hij het meteen maar.

- En ik heb ook nog wat te vertellen...

- Als het dan maar wat goeds is, zei Job, die wantrouwend over zijn bril gluurde.

- Ik ga trouwen.

Moeder zette haar kopje neer en zijn vader keek hem onderzoekend aan.

- Met een Duits meisje... ze heet Martchen Kaufmann, zei Huib, die toch even moest slikken.

Er viel een pijnlijke stilte. Moeder wachtte haar beurt af.

- Een dochter uit de Filistijnen..., schamperde Job. - Zijn er hier soms geen fatsoenlijke meisjes meer?

De hand waarmee Job zijn kopje wilde neerzetten, beefde. Moeder nam het van hem over.

Huib, die kalm had willen blijven, voelde zich wit wegtrekken van woede.

- Dat is verdorie ook wat moois om zo iets te zeggen nadat jullie me allemaal jaren lang dwars gezeten hebben met dat meisje van hiernaast.

- Niks afgehouwe... dan moet je bij de vader van dat meisje zijn. Ik heb altoos alleen maar gezegd dat dat geen partij voor jou was toen je je eigen weg ging.

- Een dochter uit de Filistijnen, hoonde Huib. - Je moet maar durven... Een moffin bedoelt vader zeker. Maar van diezelfde moffen hebt u uw leven lang moeten eten... daar waren ze dan zeker goed genoeg voor... Diezelfde moffen komen hier bij tienduizenden hun geld verteren en onze jongens liggen in Duitsland in garnizoen. Maar géén Duitse schoondochter, hè! Een mooie komedie! Hij begon te schreeuwen.

- Bedaar een beetje, Huib, waarschuwde moeder.

- Je weet niet wat je zegt, jonge... jij weet niet wat wij meegemaakt hebbe...

- Ben je soms vergeten dat je vader als ordonnans... viel moeder in.

- Ja... ja... dat verhaal ken ik uit mijn hoofd. Dat is meer dan twintig jaar geleje...

- Terwijl ik van jou op alle dag liep... jammerde moeder. O Here God, moet dat nou allemaal weer op de proppen komen?

- Bloed en vuur en rookdamp..., zei Job somber.

- Alles goed en wel... maar het is nou een andere tijd. U hebt die oorlog meegemaakt. Wij niet. Man, ik ben de hele dag in touw door heel Europa. Als wij er net zo over dachten als u dan kwam er geen komkommer de grens over.

- Handel is handel... als we de kans krijgen leveren we ook aan Oost-Europa, voor mijn part aan de Russen! Maar

de moffen zijn nog niks veranderd, hoor! Ze hebben heel de geschiedenis achter een grote vent aangelope... Bismarck, Wilhelm, Hitler... Job verslikte zich in zijn woede.

- De jongeren niet, vader. Die kent u niet. De haat zit bij u zo vast, dat krijg je er niet meer uit. Maar wij hebben met al die rotzooi toch niks meer te maken!

- Dat dacht je! Het verleden is nooit dood. Dat wor je pas gewaar als je ouwer ben...

Huib schoof onrustig op zijn stoel. Het wordt buigen of barsten. Dat zat er dik in.

- Jullie kenne kletsen wat je wil... de trouwdatum staat al vast.

- En dat allemaal buiten ons om! Je vergeet zeker dat je nog toestemming nodig heb...

Opeens kreeg Leentje argwaan.

- Het is toch geen motje? vroeg ze, Huib strak aankijkend.

Huib weerstond haar blik en dwong zich tot kalmte.

- Martchen is in verwachting moeder, en we willen graag met mekaar trouwen.

Leentje greep naar haar zakdoek en depte haar ogen, die vol liepen.

- Wanneer wordt het kind verwacht?

De korte stilte die volgde, was onheilspellend.

- Met Pinksteren.

- Pinksteren... altijd weer Pinksteren, snikte Leentje.

- Je lekker laten inpalmen, hè? smaalde Job woedend.

De drift schoot nu ook weer in Huib omhoog.

- Mot ik soms nog tekst en uitleg geven ook? Martchen komt uit een net gezin. Niks minder netjes dan het onze.

- Jij ben nog maar net meerderjarig... en dan je ouwers zo te schofferen....!

- Toe nou, Job..., probeerde Leentje te sussen.

Job Stein greep naar de tafelrand. Hij hees zich moeilijk op. Leentje keek angstig toe, gereed om in te grijpen.

- Een schànde is het... dáár is het gat van de dein... ga uit m'n ogen...!

- Nee... nee... Job, dàt niet...

Huib stond op. Het was of hij in deze beslissende ogenblikken een koude luchtstroom langs zich voelde gaan.

- Stil maar moeder... ik ga al... ik ga al. Kees zal nog wel een bed voor me hebben.

De deur viel met een smak achter hem dicht. Leentje wilde Huib achterna gaan doch keek bezorgd naar Job, die in zijn stoel was teruggezonken.

- Bloed en vuur en rookdamp...

De ongelukstijding waarmee Huib was thuisgekomen zou hem een onrustige nacht bezorgen.

23

Als hij voor het eerst naar het wekkertje grijpt dat op de stoel naast zijn bed staat, wijzen de fosforiserende wijzers pas twee uur. Toch moet hij al wat geslapen hebben. Zijn rechterbeen gloeit weer merakels en moeizaam probeert hij de door Leentje stevig ingestopte dekens aan het voeteneind los te wringen.

's Nachts, als de pijn hem wakker houdt, is het de beste tijd voor de Boze om hem aan te vallen met alles wat hem bezwaart. Het roekeloze plan van Bert is nu weer even op de achtergrond geschoven voor dat geval met Huib. Het twistgesprek van gisteravond heeft die rampzalige meidagen van 1940 weer klaarhelder opgeroepen. Met open ogen had hij, wachtend op de slaap, alles opnieuw beleefd, hoe hij heel vroeg in de morgen was wakker geworden door het blaffende afweergeschut.

Toen de alarmerende radioberichten geen twijfel overlieten dat het land werd overrompeld, had hij zich haastig aangekleed en was hij met zijn karabijn naar beneden gerend, samen met Dirk van Bree. Zij waren de enige gemobiliseerden - de rest van de jongens waren recruten. Op de Laan van Poot, waar ze in een school waren gelegerd, was het nog stil. Het was een stralende ochtend. De zon scheen over de duinen en de vliegtuigen vlogen laag in de richting van het vliegveld Ockenburgh.

Er wordt driftig op de ramen getikt. Wie heeft jou het bevel gegeven tot schieten?

Luister naar de radio, Luit! roept hij naar boven. Kijk, daar komt een grootmajoor van het Indische leger op de fiets voorbij.

Goed zo, schiet dat tuig naar beneden!

Job schiet in het wilde weg en de jongens staan in hun

onderbroek voor de ramen te kijken naar het dalen van de parachutisten.

Pas een half uur later klinkt het signaal: Waakt, waakt, daar komt de vijand! De sectie krijgt de opdracht naar het vliegveld op te rukken. Op de Laan van Meerdervoort lopen en fietsen opgewonden mensen in de richting van Kijkduin, waar aanhoudend wordt geschoten. Kijk daar es, roept Dirk van Bree. Dat wordt poepie link, Job. De kogels fluiten hen om de oren maar niemand weet waar ze vandaan komen. Iedereen kijkt naar het dappere Hollandse jagertje dat langzaam overkomt en netjes een rijtje bommen over hun hoofden op het vliegveld laat vallen. Ze kunnen nog net zien dat de piloot zich met een parachute kan redden en naar zee afdrijft. Van het vliegveld stijgen dikke rookwolken op. De sectie sluipt langs Meer en Bos. Job probeert tevergeefs een van zijn losgeraakte poeties vast te krijgen. Rotdingen!

Hij heeft zijn gloeiend hete been nu eindelijk boven dek gekregen. Nou lekker afkoelen en dan straks er maar weer onder. Nee... hij kruipt niet langs het struikgewas in de richting van Velders' boerderij, waarachter het vliegveldje ligt. Hij ligt in bed met reumatiek. Hij is een ouwe vent geworden. Vreemd dat een mens zo kan dromen dat hij weer jong is. Gisteren heeft hij nog van vader gedroomd.

Ik moet slapen, denkt hij. Het is nog veel te vroeg. Maar hij is nog in de ban van zijn droom.

Die zijn voor ons, Job! roept Dirk als ze achter de boerderij van Velders plotseling twee in bonte jakken gecamoufleerde Duitsers op de motorfiets zien aankomen. Richting stad. Jawel! Zeker om de koningin gevangen te nemen! Ze leggen beiden aan en schieten. De ene motorrijder valt neer en de andere sleept zijn kameraad achter het consumptietentje. De kapitein roept: Mooi zo! Hij gaat zo maar midden op de weg staan, de kijker voor de ogen. Job wil nog roepen kaptein, kaptein, dek je. Maar de kapitein is al neergevallen, midden op de Laan van Meerdervoort. Soldaten van de ambulance komen in actie, maar de sectie moet vooruit!

Hoe is het ter wereld mogelijk: Huib met een Duitse griet trouwen.

- Wat doe je toch, vraagt Leentje, half slapend. Heb je weer pijne je been?

Job houdt zich stil en even later slaapt Leentje al weer hoorbaar.

Wat een stuk verdriet, die jongen. En dan nog een motje ook. Als je ouwer wordt trappen ze op je hart. Wie had dat ook al weer gezegd?

Wel verdienen aan de moffen, hè, maar geen Duitse schoondochter over de vloer. Wat keek die jongen vuil. En als kind toch zo'n aanhalig ventje. Het zal lang duren eer ik mijn ogen neersla voor een van mijn kinderen.

Samen met Dirk is hij opnieuw met grote sprongen over de Kijkduinsestraat gekomen. Er mekkeren geiten die niet gemolken zijn. Achter de wal langs het zwarte pad kruipen ze naar het hos. Daar staat zowaar een jonge Duitse officier zijn jongens af te blaffen of het een oefening is.

Opnieuw tast hij naar het wekkertje. Staat het stil? Nee, het is drie uur. Waken en dromen. Dromen en waken. Zo gaat het elke nacht. Maar deze nacht is het toch wel bar. Hij stapt voorzichtig het bed uit en kijkt achter het gordijn naar de lantaarns van het groeiende winkelcentrum Waldeck. Wat een lichtverspilling. Hij zal natuurlijk geen toestemming geven. Hij denkt er niet aan. Wie weet wat voor dweil van een meid die jongen straks over de vloer wil brengen. Die chauffeurs op de autobaan doen maar. Die jongen is er ingelopen, dat kan niet anders. Geen land gevaarlijker voor een man dan Duitsland met zijn overschot aan vrouwen.

Zijn been is nou lekker afgekoeld. Nou maar weer onder de dekens zonder Leentje wakker te maken.

Stein, als jij nog es op je eigen houtje de hort opgaat dan zal je er meer van horen! Een ordonnans hoort op zijn plaats te blijven, begrijp je dat? Hier heb je een nieuwe opdracht. Je gaat de majoor in het bos bij Ockenburgh opzoeken en zegt hem dat hij moet terugtrekken op Meer en Bos.

Dirk gaat mee. Het wordt al donker. Pas op het prikkeldraad, Job.

Wat doe je nou, Dirk? Trek me es op. Ik ben in een mestput gelopen.

- Lach je? vraagt Leentje. - Het was net of je lachte. Heb je gedroomd?

Job schrikt van haar stem en houdt zich slapende. Geen gepraat midden in de nacht. Hij keert zich voorzichtig op de andere zij. Nou oppassen voor kramp in de tenen.

Is hier iemand? roept Dirk. Hé, joh, weet jij waar de majoor is?

Die jongen is dood, zegt Job. Voel maar. Wat liggen hier veel dode jongens, sommige nog met het geweer in de aanslag. Ik moet nodig naar Leentje. Ik ben hier vlak bij huis. Zou ze erg geschrokken zijn van die bommen? En de kleine Kees?

Wat is het hier donker. Is hij nou toch weer in Meer en Bos? Er zijn hier overal slootjes. Nee, de majoor wil niet terugtrekken. Dat is er bij mij niet bij, zegt hij. Maar hoe moet dat nou als hij straks onder vuur komt van de eigen artillerie uit Loosduinen? Heeft de majoor dat wel goed begrepen?

Ik ben de weg kwijt. Ik ben bang. Kijk, daar is iets wits. Een zandwalletje met een holletje er naast. Goed plekje om even te slapen. Ik beef van de kou en de angst. Waarom laat God dat allemaal toe? Mensen die mekaar niet kennen vermoorden elkaar.

Ik hoor de vogels zingen. Waar ben ik eigenlijk? Weet je wel naast wie je geslapen hebt? vraagt een soldaat. Job kruipt overeind en de soldaat veegt met zijn hand wat los zand van het heuveltje. Er komt een bril te voorschijn. Hier heb je mijn zakdoek, zegt Job schor. Hij herkent de kapitein die hier in een voorlopig graf ligt.

- Had je het benauwd? vraagt Leentje. - Je kreunde zo. Ga nog maar wat slapen, het is nog veels te vroeg. Het is nog nacht. Je voeten zijn koud. Heb je je weer blootgewoeld?

Hij bromt maar wat, nog gevangen in zijn warrelende gedachten die telkens weer overgaan in dromen. De ouden zullen dromen dromen, staat er in de Schrift. Bloed, vuur en rookdamp. Toen hij nog werkte heeft hij nooit zo gedroomd.

Ik moet nou toch naar Leentje. Ik knijp er even tussen uit. Baker Dalebout legt de vinger op de lippen. Het is een jongen, zegt ze.

Met Dirk loopt hij over het heroverde vliegveld. Dirk komt met armen vol koeken en flesjes uit de kantine. Eerst die sloebers maar, die liggen al van vanmorgen vroeg in de brandende zon, wijst hij op de gewonden. Ze lopen langs uitgebrande vliegtuigen. Daar hangen nog verkoolde lijken in. Kijk hier es, zegt Dirk, die een geschroeide stafkaart opraapt. Helemaal de weg naar het Paleis aangegeven. Gedrukt in Berlijn, in 1936! Nou vraag ik je!

Er komt een vrachtwagen om de gewonden op te halen. De vrouw van boer Velders wordt er ook op gelegd. Zel je geen piesje doen, luitenant? vraagt ze, want ze ligt op de onderste rij. Dat mens kan nog lachen ook. Wat een dappere vrouw.

Ga jij maar naar de Monsterseweg, ordonnans, zegt de kapitein. Het is al weer donker geworden. De vierde nacht. De wacht is in slaap gevallen. Hij hoort een kolonne auto's aankomen uit de richting van Hoek van Holland.

Wachtwoord? Scheveningen! *Als die vent Sjeveningen had gezegd was het een vijand. En wat hebben jullie uitgespookt? De koningin weggebracht. Doorrijen maar.*

Daar komt de kapitein zelf op de fiets. Waar blijf je, wat is er aan de hand? Hier heb ik iets voor u, kaptein. Hij geeft hem een sinaasappel van baker Dalebout. Ik ben vader geworden. De jongen is drie weken te vroeg geboren.

Hij wou er bij wezen, hè, zegt de kapitein. Hij lacht.

En hier mn kameraad Van Bree is ook vader geworden. Ook te vroeg? Nee, zegt Dirk, mijn vrouw doet alles op de klok. Een jongen? vraagt de kapitein. Was dat maar waar, zegt Dirk.

De straatverlichting is nu gedoofd. Job is blij dat de dag aanbreekt. Leentje ligt nog met half geloken ogen. - Hoe laat is het? vraagt ze. - Man kom toch in bed. Je wordt weer steenkoud. Je ben zeker weer angevalle met Huib, niet? Ik heb het er ook kwaad mee...

- Met Pinksteren geboren, murmelt hij als hij huiverig

haar warmte zoekt. Bloed, vuur en rookdamp was het.

Leentje moet zich inhouden om niet zachtjes te snikken. Waar moet die jongen straks heen met vrouw en kind? Een Duitse vrouw hier in huis? Dat zal Job niet overleven. Langzaam deelt zij haar lichaamswarmte mee aan de man die naast haar ligt. Dien armen tobberd!

Eerst als ze hem regelmatig hoort ademhalen, sluimert ze ook nog in.

De jongens zijn vol moed want niet alleen Ockenburgh maar ook de vliegvelden Ypenburg en Valkenburg zijn op de vijand heroverd. Het heeft zware offers gekost.

Maar de sectie in de duinen zit zonder rokerij. Als hij met een tas vol aankomt hoort hij een vreemde ordonnans bekvechten met de jongens. Er vallen harde woorden. Die vent moet een verrajer zijn. Hij zegt dat alles verloren is. Rotterdam ligt plat. Kijk maar, zegt hij en wijst op een reusachtige zwarte wolk die uit de richting van Delft komt aandrijven. Je staat onder bewaking. Jouw smoelwerk bevalt me niet.

Geef hier die brief, zegt Dirk. Maar als de kapitein even later met de brief terugkomt moet hij zich goedhouden. - Nou moeten jullie sterk zijn, jongens, gedraag je als echte grenadiers in dit moeilijke uur. Sommige jongens barsten in snikken uit. Anderen gooien hun geweer weg. Hebben we daarvoor gevochten?

Pappa, ga je nog es bombarderen? Boem! Boem! zegt kleine Kees. We hebben ook een broertje gekregen, kijk maar in de wieg. En tante Co heeft een zusje, maar dat is heel klein, piepklein hoor!

Er slaat een brommer aan. Het is nu volop dag. Job tast naar de lege plek naast hem die nog lauw is van Leentje, die Huib heeft weggeholpen. O nee... Huib is er niet. Huib is weggelopen.

De nacht is weer zwaar geweest. Is Huib weggelopen of heeft hij hem het huis uitgejaagd? Als Leentje binnenkomt met beschuit en thee zegt ze niets. Aan haar ogen ziet hij dat ze gehuild heeft, maar een troostwoord kan hij niet vinden.

24

Kees Stein had Alie Dijkshoorn leren kennen op de jaarlijkse Wéhaté-tentoonstelling, waar heel het Westland weer dooreenkrioelde om naar de nieuwste ketels en machines te kijken. Er was daar altijd zoveel te zien, ook op het gebied van kassenbouw. Alie, die toen juist haar diploma van de middelbare meisjesschool had gehaald, stond bij wijze van vakantiebezigheid, waarmee ze een aardig daggeld verdiende, drie dagen in de stand van de firma Voorslag en Kuiken, om buitenlanders op te vangen. Daar had ze slag van want ze sprak haar talen. En aan een zekere vrijmoedigheid ontbrak het haar ook niet.

Kees was met Bert naar binnengegaan omdat Bert grote bewondering had voor de zaak van Voorslag en Kuiken. Die mensen waren niet bij de pakken gaan neerzitten toen de regering de investeringen moest beperken. Konden ze hun kassen niet kwijt in Nederland dan maar in het buitenland. Daar lag nog een terrein braak om van te watertanden. Die zaak had een enorme vlucht genomen.

Er waren tuinders die dit niet goed konden zetten. Je moest een aap niet leren klimmen. Als ze overal in Europa kassen gingen bouwen, zou de spoeling dun worden. Ze kweekten op die manier alleen maar concurrenten. In Frankrijk, Bulgarije, Roemenië, Joego-Slavië... overal stuurden ze hun mannetjes heen. Kassenbouwers uit Holland. Jawel!

Kees had geluisterd hoe Alie zo'n mopperende tuinder te woord stond. Hadden de eerste komkommertuinders uit Loosduinen de kunst niet afgekeken in Engeland? vroeg ze. Al die geheimzinnigheid van een bepaald type tuinders dat geen vreemden op hun tuin toeliet was toch eigenlijk maar kinderachtig. Je leerde van elkaar en de bevolking nam steeds toe. Niet bang zijn voor concurrentie, meneer, zei ze, met een lachje.

En dat lachje had het hem gedaan. Kees was alle drie dagen op de Wéhaté verschenen en van het een was het ander gekomen. Maar toen Alie met Kees thuiskwam op de Delftse Koornmarkt, keek haar vader, Albert Dijkshoorn, maar zuinig naar die arme tuinderszoon uit Loosduinen. Wat wist die jongen van exporteurszaken? Niks! Maar Kees bleef komen omdat Alie hem gewoon maar meenam.

Haar vader had met haar broer Bart de zaak groot gemaakt. Maar Bart zat meestal in het buitenland. Alie wist wel dat het vader wat zwaar werd vooral met de topdagen. Ze wist ook dat Kees thuis geen vooruitzichten had en dat zijn hart naar de handel trok. Maar ze wachtte zich er wel voor daarop te zinspelen. Moeder Dijkshoorn die, net als vader, uit Beijerland kwam vond Kees een nette jongen die wel wat beloofde.

Op een keer toen Alie werd weggeroepen om in het gezinnetje van Bart bij te springen waar een baby ziek lag, zei de ouwe tegen Kees: - Je hoeft voor mij niet weg te gaan. Hij schoof hem het kistje sigaren toe.

Oma Dijkshoorn schonk koffie en als ze dat niet deed zat ze verwoed te breien, wat niet betekende dat ze zo nu en dan Kees niet scherp opnam. Ze hadden maar één dochter en een meisje als Alie kon aan iedere vinger wel tien vrijers krijgen.

De Dijkshoorns woonden in een eerbiedwaardig oud huis aan de Koornmarkt. Zij waren echte Delvenaars geworden al hadden ze nog connecties met Beijerland, hun geboortestreek. Het inkijkje door de half opengeschoven vitrages, waar op de brede vensterbank altijd wel een plant in bloei stond, was weldadig-Hollands.

- Mijn grootvader, zei Dijkshoorn, deed in zijn tijd al grote zaken. Hij pachtte en verpachtte. Mijn eigen vader had daar minder slag van, maar dat kon de man niet helpen want het zakendoen moet je in het bloed zitten. Toen ik genoeg van het eiland had leende ik van mijn moeder geld om een motorschip te kopen. Denk er om jongen, zei m'n moeder (en dat was een pientere vrouw!) - denk er om dat je nooit voor nachteters gaat werken.

- Nachteters? vroeg Kees.

- Ja, ken je die uitdrukking niet? Nachteters zijn mensen

die van hun rente leven. Die verdienen dag en nacht, zie je.

- O juist, zei Kees belangstellend.

- Nou, om kort te gaan, ik was vaak in Delft geweest en die stad beviel me. Ik kon daar het terrein overzien. Je moet weten wat je doet als je van een dorp komt. Nou ja... ik ging met een schuit vol aardappelen naar Delft en kocht op de veiling groenten. En toen begon ik maar, hè? Er waren zeker wel honderd groentewinkels. Ik kreeg al gauw vaste klanten. 's Winters werkte ik toen nog in de grienden, samen met vader. We kochten er bonenstokken die ik weer verkocht aan de tuinders. Allemaal nogal eenvoudig zal je denken. Maar je moest in die jaren hard sappelen voor je broodje, hoor. Werken waren we gewend, dus geen krimp wat dat betreft.

Mijn eerste uitstapje was Antwerpen, waar ik wat citrusfruit kocht. De oorlog zijn we zo wat doorgescharreld. Ik kon als werknemer bij een grossierscombinatie aan de slag blijven. Per uur, wel te verstaan. Maar in '46 begon de vrije handel weer. Ik nam de aardappelen voor mijn rekening en Bart de groenten. Er was al gauw weer concentratie in de groentehandel. We gingen zelf naar de veilingen. Voor een binnenlands bedrijf was Delft te klein.

Bart had er lucht van gekregen dat er in Gent wat te doen was, maar toen hij weg moest had hij griep. Toen moest ik zelf wel met die dumpwagen. Het was een Chevrolet, een verhuiswagen die al jaren in Zweden gelopen had. Ik had die wagen gekregen op een urgentieverklaring. Man... als ik nog terugdenk aan die jaren vlak na de oorlog... wat een gestumper en gewurm om aan materiaal te komen.

België hebben we al gauw laten schieten want er waren in Duitsland goeie zaken te doen. Eerst natuurlijk bijna alles in consignatie, maar de export heeft vaste relaties nodig. Nou ja... zo is het begonnen, hè? Eigenlijk met niks. Alleen maar een beetje durf op goed geluk. Na de oorlog was er behoefte en daar hebben we aan voldaan...

- Een heel ander leven als dat van mijn vader, zei Kees.

- Ach... we hebbe mekaar nodig. Tuinder en exporteur. En allebei moeten vakkennis hebben. We hadden nog geen apparaat en moesten de sla zelf inpakken. Denk maar niet dat onze zaak een wonderboom is. Allemaal geleidelijk ge-

groeid, hoor. In het begin hebben we veel meegegeven met bestaande expediteurs. Ik ben niet zo'n uitvlieger. Daar moet je Bart voor hebben. Die had al drommels vlug in de gaten dat er een soort revolutie op komst was met die zelfbedieningszaken en supermarkts. Hij trok er op uit toen hij er lucht van kreeg dat die zaken ook zelf gingen importeren.

- En hoe reageerden uw agenten daar op, uw commissionairs op de Groothandelsmarkten?

- Nou... die hebben we eerst nog een paar procent gegeven. We hielden ze te vrind en de relatie is nòg goed mag ik wel zeggen. Het is zo, dat de inkoper van de grootwinkelbedrijven koopt waar het 't goedkoopst is. Ook al koopt hij regelrecht van ons, dan controleert hij evengoed de prijzen op de groothandelsmarkt. Daar kun je van op aan. Soms doet-ie 't half om half. Die grootwinkelbedrijven in Duitsland en Frankrijk zijn kolossaal gegroeid. Dat gaat elk jaar bij duizenden omhoog. En altijd wat nieuws. Toen Bart in de gaten kreeg dat ze verpakt goed wilden hebben, was hij er als de kippen bij om naar machines voor kleinverpakking te neuzen.

- Maar hoe hebt u uw vaste relaties uitgebreid, als ik vragen mag, zei Kees.

- Vaak moet je het hebben van recommandatie... Klanten zoeken voor goederen in consignatie is niet moeilijk! Vàste klanten moet je hebben!

- En hoe is het gegaan met de sla? Mijn vader vindt het maar onzin om het hele jaar door sla te telen.

- Wijziging van de eetgewoonten, maar daar is niet alles mee gezegd. De wetenschap gaat verbazend vooruit. Voor iedere maand hebben ze nu al een ander soort zaad. Het blijft een riskant produkt, dat zal jij als tuinderszoon wel weten.

- Zitten er nog mogelijkheden voor groei in de export?

- Bart denkt van wel. Die is al in Oost-Europa geweest. Als die lui er ook nog es bijkomen en als de lonen in Italië blijven stijgen... ja... van de stijgende welvaart moeten we het hebben. Maar het is elke dag hurry op, hoor.

Goeie service bieden en een goeie kwaliteit, dat is de kracht van het Westland.

- De Eurotuin...

- Echt iets voor Bart, die naam. Hij ziet alles breed, hè? Aan fantasie ontbreekt het hem niet. Het is hier: vandaag geplukt, morgen op uw tafel. En zo gaat het. De export naar Duitsland gaat 's middags om vijf uur weg en de volgende morgen om vier uur zijn we op de groothandelsmarkt present. Daar staan de wagens dan al klaar van de inkopers. Alle grote steden in West-Duitsland zijn om acht uur 's morgens al bevoorraad. Zo willen die Duitsers het en zo gebeurt het ook. Denk nou maar niet dat ik zit op te scheppen. Er wordt misschien nergens zo hard en inspannend gewerkt als in de handel. Elke dag is een dag vol risico. Pas in de namiddag kan je de rekening opmaken of je een gelukkige dag hebt gehad. Inkopen is een kwestie van vertrouwen in de verkoper.

Kees rookte zwijgend door. Nog nooit was Alies vader zo spraakzaam geweest. Het was een hele boedel die export, want er zat ook nog genoeg vuile concurrentie tussen als de prijzen in de loop van de dag daalden en er door anderen onder je duiven werd geschoten.

Het was Alie geweest die voor Kees een kans in hun zaak had gezien. Bart was vaak op reis en vader moest nodig wat rustiger aan doen. Het bedrijf groeide hem boven het hoofd.

Kees kwam in de zaak toen er zes wagens reden. Het waren er nu al tien. Wie grote wagens kochten hadden goed gegokt, dat begreep Kees wel. Eer hij de knepen van het vak door had en met vaste hand 's morgens op de knop durfde drukken in de veilingbank gingen er maanden overheen waarin hij mager werd van de spanning. Maar Bart, noch zijn vader verweten hem iets als hij wat te voorzichtig had ingekocht en een bok had geschoten. Even roekeloos als Bart zelf vaak kon zijn, zo bedachtzaam bleef Kees. Eerst langzamerhand kreeg hij wat meer zelfvertrouwen. Elkaar geen verwijten maken was altijd het geheim geweest van de goede samenwerking tussen Bart en zijn vader. Niet alleen terwille van Alie, maar ook omdat het werk hem te pakken kreeg, veroverde Kees een vertrouwenspositie.

Maar aan stoute stukjes waagde hij zich nog niet. Dat liet hij aan Bart over die, toen Schaub g.m.b.h. op een Goede Vrijdag met een lege markt zat een KLM-vliegtuig had ge-

charterd. Veel was er niet aan verdiend, maar de service betaalde toch op de lange duur.

Wanneer Bart dan weer uitvloog met zijn wagen of met een vliegtuig, had hij nu meer dan vroeger het gevoel dat thuis de zaken goed werden behartigd door Kees met vader op de achtergrond en met een stel jongens op kantoor die van wanten wisten. Alie Dijkshoorn had een man gekregen waarmee Eurotuin Holland N.V. tevreden kon zijn.

Als Kees zijn wekelijks bezoekje aan zijn vader bracht, draaide de wereld een halve slag om. Hij was altijd weer blij als hij bij Alie terugkwam, onder de druk van het oude nest uit. Vroegtijdig oud worden was maar moeilijk.

Bert ging zijn eigen gang en nam vader, nadat hij zijn zin had doorgedreven, zoals hij was, nauwelijks acht gevend op diens klachten. Bea zei het ronduit: Bert is een egoïst. Wat ze niet zei, dacht ze: Ik ben maar blij dat Ria niet in zijn handen is gevallen. Daar zouden brokken van gekomen zijn, want Ria was ook niet voor de poes. Toch was ze verwonderd te horen dat Bert nu ook al weer, ondanks zijn drukke leven, een schakelcursus in de bloementeelt volgde. Als hij dat diploma nu ook nog in zijn zak heeft, gaat hij een vrouw zoeken en liefst een met geld dacht ze. Dat kwam nog uit ook.

25

Het zat er weer bijna op met de sla. Bert kon het aan zijn botten voelen. Elke morgen om vier uur op. En dan die telkens weerkerende spanning met de prijzen! Gelukkig had hij een goeie, harde ploeg. Dat kostte hem een hoop geld, maar ze werkten als paarden. Daar kon je geen eigen personeel voor houden. Dat was trouwens toch niet te krijgen. Ze kochten je arbeiders voor een tientje meer onder je gat vandaan.

In tegenstelling tot zijn vader en Van Bree, die zelden naar de veiling gingen, kon Bert het niet nalaten even in zijn wagen te stappen en lekker de spanning te ondergaan van de veilingklok. Het mocht dan verloren tijd zijn... je voelde hier dat je leefde. Hij had het nodig, na dat zwoegen in de kassen. En dan even naar de kantine voor een praatje. Hij was er een geziene gast. Bert had geluk tot nu toe. Hij deed natuurlijk of hij het niet weten wou, maar van zijn fris en ietwat rood gezicht straalde een zelfbewustzijn dat de een accepteerde en de ander wrevelig stemde. Het gebeurde ook wel dat hij eens met de keurmeester ging praten als hij meende dat zijn produkt een klasse te laag was geschat.

Hij bleef niet lang deze morgen. Moeder wachtte ook nog met de koffie. Zo gauw de sla geruimd was zou hij Lyda over huis brengen. Eerder niet. Misschien volgende week - hij zou wel zien. Lyda had geduld. Eigenlijk voelde hij zich hondsmoe, na vier weken tekort aan nachtrust.

Zodra Leentje hem hoorde aankomen en afremmen schonk ze al koffie in.

Een praatje mocht er toch wel af vooral nu ze zeker wist dat het iets ging worden met Lyda.

- Had je nog een goeie prijs? Altijd dezelfde vraag van vader.

Bert verdroeg het, want vader had hem zijn zin gegeven. Bovendien had hij met passen en meten tot nu toe aan alle verplichtingen kunnen voldoen. Aan trouwen had hij zelfs niet willen denken eer hij de tuin in zijn macht had.

- Twee cent meer dan Van Bree..., zei hij. - En de komkommers twaalf cent meer.

Hij genoot van het grijnslachje dat over vaders gezicht gleed. Dat was het mooiste wat een tuinder kon overkomen.

- Wat heb ik gehoord, ga je met Lyda van Spronsen? gooide moeder het over een andere boeg.

- Ja..., ze gaat met mij, moeder.

- Wat zeg je dat eigenaardig. 't Zal toch zeker wel van jou zijn uitgegaan?

- Wie zal het zeggen, grijnsde Bert. Hij hield zijn kopje nog eens bij.

- Die arme Ria... ik had jullie zo graag samen gezien...

- Hou daar maar over op. Dat verhaaltje hangt me ellen de keel uit. Ria weet niet wat ze wil. Dat zal haar nog wel eens opbreken... Ik zeg maar: graag of niet!

- Dat zal je toch zeker niet tegen Lyda gezegd hebben?

- Lyda weet wat ze wil.

- Ze wil joù, dat is zo klaar als een klontje... maar als je 't mij vraagt kon ze beter vijf jaar jonger dan ouwer wezen als jij, Bert.

Bert stond op. Hij rekte zijn armen. Job Stein zat in zijn stoel en zei niets.

- Dat weet ik zo net nog niet, moeder... Ze houdt van de tuin en ze komt uit een echt tuindersnest, hè vader?

Job gaf nog geen commentaar want Leentje ging er op door. Ze vond Lyda maar een stijf meisje en dan al zo oud voor Bert.

- Er komt in een huwelijk méér kijken. Geld is ook niet alles.

- Nee... maar het is wel verduveld gemakkelijk.

- Kan je dat vloeken niet laten, Bert? Je weet hoe wij daar over denken.

- Vloek ik dan? vroeg Bert. Hij liet zich vanmorgen niet uit zijn goede humeur brengen. - 't Is toch alles maar goed uitgekomen. De sla was best en de komkommers zijn ook aardig aan de prijs.

Hij zweeg over de tomaten.

- Het jaar is nog niet om, zei Job. - Der ken nog van alles gebeure... Ik vertrouw het niet met de tomate... Veel te veel an de mart. Dat wordt doordraaie...

- Kunnen wij daar wat aan doen? Der is toch niet voor niks biddag voor het gewas gehouwe...

- Bert... denk een beetje om je woorden..., waarschuwde moeder.

- Nou ja... al z'n leven zijn er toch jaren geweest dat er teveel was van dit of dat.

- Vruchtbare en onvruchtbare jare... geef ons het brood ons bescheiden deels..., zei Job.

- Maar toch liefst met een stukkie hartigheid er op...

- Jullie zette alles op één kaart... ik heb al zo vaak gezegd... der mot verscheidenheid blijve... Waar is het voor nodig dat het mensdom het hele jaar door hetzelfde ken krijge?

- Ik hoor het al weer... het is ook nooit goed bij vader. Waar zou u de mensen vandaan halen voor al het spul dat u vroeger teelde? Der ligt nou al heel wat grond braak in het Westland. Bert keek naar zijn moeder en schudde het hoofd. Hij was de kamer al uit voor Job nog iets kon zeggen.

Toen Bert tien dagen later op een zaterdagavond Lyda over de vloer bracht was Bea er ook. Met moeder had zij het geval van alle kanten bekeken.

- Een echte moneymaker, hè? zei Bea. Ze kende haar broertje. Vaak had ze dagen lang tomaten met hem geplukt zonder een onnodig woord te zeggen. Stug doorwerken en niet denken aan je rug.

- Wanneer gaat de kogel door de kerk?

- Daar weet ik nog niks van, zei moeder. - Bij Bert gaat alles hurry op als-ie z'n zinnen ergens op gezet heeft.

- Eerst maar trouwen, hè, dan komt de liefde ook wel, zal hij denken. Als Lyda nog aan de man komt, zullen Ria en ik maar moed houden, lachte Bea. - *Wij* zijn nog geen dertig.

- Hoe is het nou met Ria? vorste moeder. - Ze is nou toch naar Utrecht?

- O... best hoor. We zagen elkaar toch niet zoveel door die ongelijke diensten.

- En die dokter van Ria?

- Dat was maar een co-assistent. Nee hoor, dat is niks geworden. Gelukkig maar voor haar. Een verwende mispunt. Hij zou trouwen met een meisje uit zijn eigen kring, maar met paardrijden heeft hij een ongeluk gehad. Dat duurt nog wel even voor hij beter is.

- Soort zoekt soort... dat is toch altijd zo geweest? zei Leentje.

- Die tijd is toch voorbij, moeder. U bent uw hele leven niet veel verder dan Den Haag geweest en 'es 'n keertje naar Valkenburg. Als je zoals Ria en ik je neus verder buiten de deur steekt gaat er een andere wereld voor je open.

Job Stein was niet te bewegen geweest zijn opknappertje aan te trekken.

- Ze mot me maar neme zoals ik ben. Dat meisje mag blij zijn met een jongen als Bert.

Lyda van Spronsen kende Bea wel van vroeger op de vereniging, maar meer ook niet.

Heimelijk nieuwsgierig schoof ze de mooie kamer in. Ze zag al gauw dat het hier een ouderwetse boel was vergeleken bij haar thuis. Toch niet ongezellig.

- Zo... ben jij nou Lyda, zei Job.

- Blijft u toch zitten...

Jobs onderzoekende oogjes keken in de goedhartige ogen van Lyda, zijn toekomstige schoondochter. De eerste indruk was goed. Ze had geen harde stem en het was ook geen wildebras, dat kon je zo wel zien.

- Ik heb nog met je vader schoolgegaan, zei Job.

- Ja, daar had mijn vader het ook al over, zei Lyda.

Toen nam Leentje het gesprek maar over.

Bert met een meisje naast zich was zo vreemd. Ze zou er erg aan moeten wennen.

Het bezoek duurde maar kort en Bert, gewend zonder omwegen naar het doel door te stoten zei: - Vader, nou 't zover is, willen we maar gebruik maken van de gelegenheid een huisje te laten zetten op dat heuveltje achter op de tuin. Dat schâloos hoekie.

- Een huis bouwen? Is dit huis niet groot genoeg om er bij in te trekken? Ruimte zat om er nog bij aan te bouwen...

- Als het niet anders kòn, zou ik zeggen, graag vader...!

- Niet anders kon... niet anders kon... dat wordt zeker weer geleend geld, hè?

- Nee, meneer Stein, zei Lyda met haar zachte stemmetje. - Niet helemaal. Ik krijg wat mee van huis zodat we niet op te zware lasten komen te zitten.

- Je bedoelt zeker op niet nòg zwaardere laste... want wij zitte er tot ons nek toe in. Dat zal je vader ook wel wete...

- Kom vader... vandaag geen leeuwen en beren op de weg, suste Leentje.

- Zullen we nog even de tuin oplopen? vroeg Bert, na een uurtje.

Lyda was een groot bedrijf gewend hoewel haar vader nog dezelfde komkommerkasjes had die hij in het begin van deze eeuw had laten bouwen, na zijn bezoek aan Engeland.

- Is het waar Bert, dat er van een plant in de komkommerkas meer vrucht komt dan in een warenhuis?

- In de meeste gevallen wel. Het ligt er aan. Jouw vader is een echte vakman, hè? Maar met de tegenwoordige stand van de wetenschap kan je net zo goed komkommers telen in een grote kas of warenhuis.

- Het ziet er allemaal wel prima uit, prees ze.

Alles wou ze weten, ook van de nieuwste snufjes.

Het was toch altijd een mooi gezicht die rijen komkommers. Hij had nog geen manloze geprobeerd maar ze waren volkomen bittervrij. Wat een vooruitgang vergeleken bij vroeger. Alle ramen waren afgeschermd met nylon voor de bijen.

- Een komkommer is net als een vrouw. Iedere komkommer is weer anders. Je moet ze een beetje verwennen om ze naar je hand te zetten, zei Bert.

- Zou je denken? vroeg Lyda, met een lachje.

Toen ze in het warenhuis plotseling niet meer achter elkaar liepen maar oog in oog stonden, werd hij overweldigd door een ongekend gevoel van dankbaarheid. Hij was toch te zeer een zoon van zijn vader om niet te beseffen welk

geluk hem in de schoot viel. Altijd als hij thuiskwam zou hij over de tuin kunnen praten.

- Je wil wel graag, hè, Lyda?

Ze gaf geen ander antwoord dan mond op mond. Haar lippen waren niet koud. Was dat Lyda wel? Ze mocht dan niet knap zijn, het was een vrouw van vlees en bloed. Hij zou een rijpe vrouw trouwen die even goed van hèm hield als van de tuin.

Toen hij haar naar huis bracht, wees ze hem op de snel toenemende bebouwing. Gezellig later, met al die grote winkels. Hij knikte alleen maar.

Op geen vijf minuten rijden van haar ouderlijk huis zou ze hier wonen met Bert, die knappe jongen van Stein.

Buiten, en toch in de stad.

Toen ze naar boven ging keken haar ouders elkaar aan.

- Lang gewacht en toch gekregen, zei Van Spronsen. Hij zou aardig in zijn zak moeten tasten om deze laatste dochter goed onder dak te brengen. Nu al was hij vast besloten het huis op haar naam te laten zetten en Job, die arme tobber te pressen de grond waarop het huis werd gebouwd aan hem te verkopen.

Hij was niet ontevreden. Bert had een goeie naam en was een harde werker.

- Ze kan nog kinderen krijgen, zei haar moeder.
- Mens, waar denk je an... Kom... we gaan naar bed. Morgen vroeg dag.
- Niks hoor, morgen is het zondag.
- Dat is waar ook, zei hij. - Geef me dan nog maar een bakkie.

Hij stak er een verse sigaar bij op. Lyda was onder dak. Een goed kind, al had ze haar kuren. Maar welke vrouw had die niet? Manloos was ze in elk geval niet meer.

26

- Dat is ook een verrassing!

Het gezicht van Dirk van Bree klaarde op toen hij onverwacht het Dafje van Ria zag stoppen. Co wist wel hoe hij Ria miste, maar het gekibbel over haar was geluwd nadat zij naar Arnhem was gegaan. Nu was elk verlof een feestje.

- Ik had ineens zin om even over te wippen... ik heb morgen toch pas late dienst.

- Is er iets? vroeg Co. Ze vroeg zich bezorgd af of Ria Huib en Martchen was gepasseerd, die vanavond voor 't eerst bij Job en Leentje zouden komen.

- Nee moeder... zomaar lekker hard gereden.

Dirk van Bree had haar scherp opgenomen. - Je ziet er anders uit of je een geest gezien hebt.

- Niks aan de hand hoor, wuifde Ria.

Ze liet zich in een fauteuil vallen en stak nerveus een sigaret op.

- Doe toch die televisie uit! riep Co.

Dirk zette het geluid af en Ria keek naar de stomme beelden van het journaal. Komen en gaan op vliegvelden. Handjes geven. Formaliteiten. Opgetrommelde arbeiders of kinderen die met vlaggetjes zwaaiden. Altijd hetzelfde Toch wel boeiend ook. Al die gezichten. Al die maskers. (Je ziet er uit of je een geest gezien hebt. Nou dat had ze ook.)

- Utrecht is toch weer heel wat dichterbij dan Arnhem, zei ze.

- Je had het daar eerst toch wel naar je zin?

- O ja.

- Het zal voor Bea ook niet leuk geweest zijn dat je Arnhem hebt losgelaten, zei Co.

- Bea en ik zagen elkaar zoveel niet. Zij is nog in opleiding, dat weet u toch!

- Je hebt daar toch geen moeilijkheden gehad? vorste Van Bree.
- Welnee... ze wilden me niet eens laten gaan.
- Utrecht... wat heb je dáár nou!
- Een academisch ziekenhuis is weer heel wat anders, pa. En in Utrecht is er veel meer te doen.
- Snappen doe ik het niet, maar ik ben blij dat we je weer es zien.

Nog altijd een verhoor, dacht Ria. Het stond haar tegen.

Achter haar rug wuifde Co: ga er nou niet op door asjeblieft!

- Weet je 't al van Bert? vroeg Van Bree.
- Ik weet van niks. Wat is er allemaal gebeurd?
- Bij ons niet zoveel...
- Het nieuws komt altijd van hiernaast..., zei moeder.
- Nou vertel gerust maar. Ik hoor de hele dag jobstijdingen.
- Een jobstijding kan je het bepaald niet noemen, zeker niet voor Bert.
- Heeft hij eindelijk een meisje?
- Hij gaat zich verloven.
- Met wie?
- Lyda van Spronsen.
- Dan is-ie goed opgeborgen.

Er viel even een stilte. Co kwam met koffie en Ria stak haar hand begerig uit.

- Toch vind ik het altijd nog jammer dat jij hem niet moest, Rietje, zei Van Bree.
- Man... hou daar nou es over op. Liefde laat zich niet dwingen.
- Nee... bepaald niet, zei Ria koel.

Dirk van Bree stond op. - Nog eve naar het ketelhuis, zei hij.

Ria strekte haar benen.

- Ben je ze tegengekomen? vroeg Co.
- Ja.
- Het zal een zware gang voor Huib zijn dat eerste bezoek met zijn vrouwtje aan z'n ouders.
- En voor dat vrouwtje zeker niet! Bàh! Ik kan er van kotsen, dat rotte gedoe.

- Wat een taal... dat ben ik niet van je gewend.

Ria schoot opeens uit: - Geld, hè? Altijd dat vervloekte geld! Huib was te min voor jullie. Evengoed woont hij in een flat en rijdt hij in zijn eigen wagentje.

- Je had Bert kunnen krijgen.

- Ja, praat vader maar na. Dank u. Voor mij geen moneymaker. Ik heb trouwens vroeger nooit gemerkt dat-ie zo gek op me was.

- Hij wou niet tussen jou en Huib komen. Dat valt in hem te prijzen.

- Nee... daar hebben jullie wel voor gezorgd.

- Rietje toch!

Moest het dan altijd zo gaan? Co zag wel dat Ria het moeilijk had. O... kon ze maar helpen. Het leek wel of het geluk uit dit huis geweken was.

- Wat doet het er allemaal nog toe, zei Ria dof.

- Kind... waar maak je je dan nog druk om... Als Huib werkelijk zoveel van je had gehouden was hij er niet ingelopen met dat Duitse kind.

Met een ruk stond Ria op.

- Ik ga naar bed. Ik ben doodop.

Vluchtig gaf ze Co een kus. - Nacht moe...

In de gang passeerde ze haar vader. - Wat is dat nou?

- Nacht, pa... Ik heb koppijn.

Er kon geen nachtzoentje voor hem overschieten vandaag.

- Wat heeft ze?

- Mot je dat nog vragen?

- Ze zal heus niet overschieten, hoor. Kijk maar naar Lyda. Die is een heel stuk ouwer dan Rietje.

Co gaf geen antwoord en begon de tafel af te ruimen.

Dirk van Bree scheurde het adresbandje van *Groenten en Fruit* en begon het blad door te kijken. De tv stond weer aan doch Dirk zat er met zijn rug naar toe.

Co liep op het toestel toe en zette het geluid af.

Dirk keek tersluiks over zijn lijfblad en zag Co met een zakdoek in de ogen vegen. Het was weer zo.

27

- Haib?

- Ja?

- Ik wou je wat vragen...

- Dat ken...

In de even vallende avondstilte hoorden ze het tijdsignaal van de tv bij de bovenburen. Acht uur. Er liep geen kip meer op straat. Huib liet zijn krant zakken.

Het was een van de weinige zaterdagavonden waarop hij thuis was. Bovendien had hij een week vakantie gevraagd want Martchen liep nu op alle dag. Hij wou graag in de buurt zijn als het kind geboren werd. Het had er al kunnen zijn, volgens de berekening.

Het flatje in een buitenwijk van Delft waar zij woonden was met steun van Kees gekocht. Martchens piano stond er met de portretten van thuis en boven het dressoir hing een gekleurde plaat van de bloeiende hei bij Wildeshausen, compleet met hunebedden.

Tussen de twee ramen, als pronkstuk, het glanzende biertonnetje dat dienst deed als bar. Er zat een deurtje in en bij het openen sprong er een lichtje aan. Huib had het in Zweden gekocht.

Martchen zette zich op de leuning van zijn stoel.

- Haib... (die ai-klank had ze niet kunnen afleren)... ik zou zo graag willen dat ons kindje bij mijn ouders thuis werd geboren...

- Wat is dàt nou? Alles is toch afgesproken met de kliniek?

De toon waarop hij tegen haar sprak was die van een vader tegen zijn kind.

- Ik zal zo alleen zijn... Jij onderweg... ik geen familie hier... moeder zou het zeker heerlijk vinden. En ik ook, Haib.

- Je hebt dan toch het kind?

- Ja, dat is zo... maar toch zou ik graag naar huis willen. O... begraip het asjeblieft... ik wil het zo graag... je bent zo goed voor me, maar als je weg bent voel ik me soms zo eenzaam...

Hij legde zijn hand op haar knie, maar ze stond op. De houding waarin ze zat knelde. Hij zag haar naar de theetafel gaan. Wat duurden negen maanden lang! Er was een tijd geweest dat hij haar in haar zwangerschap mooi vond, maar nu ze last kreeg met het lopen begon hij net als zij naar het einde te verlangen. Bovendien was het met de nieren ook niet helemaal in orde.

- Is het al niet te laat om die reis te maken? Je zegt dat je hier niemand hebt, maar Kees en Alie zijn er toch!

- Ze zijn lief... maar ze hebben hun eigen kinderen en hun eigen zorgen.

- Ik zou je kunnen wegbrengen als de dokter geen bezwaar heeft, gaf hij aarzelend toe.

Er was iets in haar stem dat hem waarschuwde. Ze had zich dapper gehouden maar was nou aan het eind, dat merkte hij wel.

Hij stond op voor de rinkelende telefoon.

- Hier Huib Stein.

.....

- Zou 't lang duren?

.....

- Niet zo mooi, hè?

Martchen hield zich vast aan het dressoir. Ze kon beter staan dan zitten. Ze zag de frons op Huibs gezicht. Een prettige boodschap kon het niet zijn.

- Nou... as 't dan mot, dan mòt het, hè?

.....

- O... wel goed... ik had haar juist naar haar ouders willen brengen. Ze loopt zogezegd op alle dag.

.....

- Misschien... ik zal 't hem vragen...

Toen Huib de hoom neerlegde stonden ze tegenover elkaar.

- Of de duvel er mee speelt als ik es een paar vrije dagen heb...

- Moet je weg, Haib? vroeg Martchen. Ze was nu wel heel wat gewend sinds ze met hem getrouwd was. Nooit zeker van zijn tijd. Altijd verrassingen. Altijd gehaast.

- Nol de Lange heeft in Hälsingborg een aanrijding gehad. Man doodgereje... Ze houden hem vast. Ja, in Zweden mot je dubbel oppassen met dat links rijden.

- Is het zijn schuld?

- Weet ik niet. Een ouwe heer stak plotseling de weg over, maar Nol reed boven de 50. Dat is een doodzonde in Zweden in de bebouwde kom.

Huib trok zijn bovenlip met duim en vinger samen. Dat was een gewoonte van hem als hij een snelle beslissing moest nemen.

Martchen zei niets. Ze wachtte af.

Even later had hij Kees aan de lijn.

- Mag ik effe? Ik val maar met de deur in huis, jôh... Mart wil graag naar haar ouders om daar het kind af te wachten. Ik zou haar brengen, maar net belt Flinterman op dat Nol de Lange in Hälsingborg een man doodgereje heeft. Ik mot er direct naar toe...

- Je wou mij zeker vragen of ik Martchen naar Wildeshausen wil brengen...

Iets voor Kees - altijd ad rem.

- Ja jôh... juist tegen de Pinksterdagen. Het treft slecht voor jou.

- Daar is misschien wel een mouw aan te passen.

- Denk je? Dan zou ik zover mee kenne rije en dan met de trein verder gaan. Of ergens een vliegtuig pakken. Jij moet natuurlijk weer zo gauw mogelijk op de zaak zijn.

- Geef mij Mart maar even.

- Hallo Kees...

- Mart... maak je niet ongerust. Ik breng je wel. Maar dat kan het best als we vannacht rijden en als de dokter het goedvindt natuurlijk.

- O Kees... wat lief van je... Ik ga direct inpakken.

.....

- Hallo Kees... ik neem het maar even van Martchen over. Het is een beetje teveel voor haar inenen.

- Jij belt toch eerst de dokter, hè?

- Ja... dat doe ik... en ook Wildeshausen natuurlijk.

- Over een uurtje ben ik bij jullie.
- O.K. en de groeten aan Alie...

Maandag, tweede Pinksterdag, wachtte Huib in Hälsingborg op Sjors.

De Scania van Nol had een lelijke dreun opgelopen bij het tevergeefs uitwijken. Nol zat in de gevangenis. Ze brachten hem flesjes limonade en wat snoep. Hij had een goede advocaat, maar het kon allemaal nog wel even duren.

Nol stond bekend om zijn harde rijden. Beroerd voor de jongen. Het kon je allemaal overkomen. Huib wist al wat Sjors weer zou zeggen: Met je ene been in de gevangenis, met het andere in je graf. Dat was het risico van de chauffeur. Wie dacht nog aan hen als ze met twintig ton goed van het veilingterrein afreden? Hoogstens kon je een Telexbericht krijgen voor een retourvracht. Of: kom gauw terug, we stikken in de komkommers.

- Alles goed gegaan met de vrouw? Schoonmama zeker in tranen?
- En niet zuinig ook. Of ze mekaar in geen jaren gezien hadden.

Huib zweeg er verder over. Hij was niet in de stemming om geintjes te verkopen. De gedachte dat Martchen vandaag of morgen zonder dat hij er bij was zou liggen te kermen van de pijn kon hij maar moeilijk van zich afzetten.

- Gelukkig dat de feestdagen achter de rug zijn, zei Sjors. - Al dat tuig op de weg! Ik heb van kind af een hekel an feestdagen gehad.

Sjors reed langs het kantoor van Ab Habil. Even doorgeven dat alles nu weer o.k. was.

Wat was hier alles bekend. Het was met hen als treinbestuurders. Elke boom, elke bocht, ieder torentje, elke brug konden ze dromen.

Alleen de mensen waren verschillend. Sjors mocht de Denen meer dan de Zweden. Die hadden het te goed. Geen bezetting meegemaakt. Net als de Zwitsers. Op het kantje af van hoogmoedig.

Dat ze vandaag niet naar Stockholm door moesten vond hij best. In Malmø gauw afladen en dan terug. Natuurlijk over Wildeshausen. Sjors merkte wel dat Huib zat te tobben.

Dat was vaak het geval met jongens op de weg. Je zag het zo aan hun smoelwerken als ze in een of andere Raststätte aan tafel schoven. Er reden zeker wel vijftig duizend Nederlandse chauffeurs op de autobahn, werd er gezegd.

Eigenlijk wist je weinig van mekaar, behalve als je lang met dezelfde maat reed. Dat was ook het prettigste. En toch hielden ze mekaar de hand boven het hoofd want dat afgeven op hun beroep door de burgermaatschappij had een keerzijde. Er waren er maar weinigen onder hen die naar iets anders haakten dan naar hun woonkamer op wielen, naar het gezoem van de motor, naar de rustpunten onderweg, de sport om op tijd aan te komen en op tijd terug te zijn voor de volgende rit. De vertrouwde aanblik van een plukje wagens op een parkeerterrein - het geroezemoes in de café's, het eten en drinken, het rustige optreden van de Heinrichs en de Nielsens, de helle ogen van de blondines, de altijd weer voorhande verhalen over slechte wegen, een afgekocht kruis bij de douane, niemand zou dat leven voortijdig willen missen al hadden de meesten bij het naderen van de winter een raar gevoel in hun buik. Zaten ze er eenmaal weer midden in, dan ging het weer. Je kroop toch iedere dag weer door het oog van de naald.

En als er eens een mismoedige collega hun vak uitschold voor een moordenaarsvak, waren het alleen de ouderen die gingen aftellen hoe lang ze het nog zouden kunnen volhouden eer ze weer op het binnenland zouden worden teruggeworpen of op de veiling als pakknecht.

Naar Malmø was een stapje. Ze konden over Amager terug, dat was de kortste weg. Kopenhagen... Amager... Ik heb nog drie dagen vakantie... ga je mee, Martchen? Spijt, Martchen?

Huib rolde de ene sigaret na de andere.

- We have a Telex for you.

Over de schouder van Sjors las Huib mee. *Fornuizen laden in Hamburg.*

Daar had je het gegooi in de glazen!

- Dat komt slecht uit voor jou, Huib.

- We hebben geen mazzel. Fornuizen laden in de zomer, ja, dat ken natuurlijk geen dag wachten, sneerde Huib.

- Dienst is dienst jonge... zei Sjors alleen maar toen ze

in Malmø hadden afgeladen en met de pont overvoeren naar Amager.

Huib kon toch niet nalaten te zeggen: hier was ik met Martchen, toen we drie dagen naar Kopenhagen gingen.

- Nèt negen maanden geleje, hè? Sjors grinnikte. - Ik noem het maar een prestatie...

- Niks geen prestatie..., zei Huib. - Ik vraag me af hoeveel kindertjes er van jou op de wereld rondlopen.

- Nooit klachten gehad. Nou ja, behalve die ene keer. Ik heb es een merakel mooi meisje meegenomen onderweg. Dat mocht toen nog. Nou ja, het kwam er van hè? Had ik ook niet kenne denke. Een meisje om door een ringetje te hale... Denk maar niet dat die ouwers mij dat vrouwtje gunden, hoor. Een tweeling, hoe bestaat het, Huib. Fijn katteliek waren ze. Ze wilden me niet eens zien heb ik later van me baas gehoord. Rijke lui. Kinderen in een klooster. Dat meisje ook misschien. Ik weet het niet. Jammer was het. Ik had 'er bèst wille trouwe, hoor. Ik ben maar blij dat jij Martchen niet besjoechemd heb... Dat wijfie van jou komt uit een goed nest.

- Daar is ze dan nou weer naar toegevloge zei..., Huib.

- Dat kan ik haar in haar toestand toch moeilijk kwalijk nemen, zo'n beetje heimwee. Wij zijn nou eenmaal geen jongens die elke dag precies om zes uur voor de deur staan.

- Toch ben ik er niet helemaal gerust op. Als we in Hamburg zijn wil ik eerst even bellen.

- Doe dat, jôh...

Huib voelde de kameraadschap.

- Dat wordt zeker een nachtje overblijven in Hamburg...

- Voor jou een straf en voor mij misschien een pleziertje. Ik heb daar nog een goeie ouwe kennis. Jammer genoeg wil ze niet met me trouwen...

Sjors zweeg er verder over en Huib had genoeg aan zijn eigen gedachten.

28

Altijd viel het Huib weer op dat Hamburg in plaats van een rommelige havenstad een tuinstad genoemd kon worden. Voor elke gerooide boom moesten er op een andere plaats twee nieuwe worden geplant. En dan die Aussenalster meren in het hart van de stad! Hij kon zich niet voorstellen dat het hier ooit anders geweest was.

Sjors, die de stad kort na de oorlog had gekend toen er van de vijfhonderdduizend woningen meer dan de helft waren vernield en de haven er even troosteloos had uitgezien als die van Rotterdam, kwam er graag. Het was een mirakel hoe die Duitsers het klaar speelden hier elk jaar honderdduizend woningen te bouwen.

Als je langs de brede Jungfernsterstieg reed had je een uitzicht op de meren om van te watertanden. Huib wist wel dat achter die lof van Sjors voor Hamburgs natuurschoon nog wat anders school. Sjors had twee kanten. De ene kant vertoonde nog duidelijke sporen van zijn opvoeding in een beschaafd gezin. De andere kant haakte naar het rosse leven op de Reeperbahn, het Katendrecht van Hamburg met zijn honderden kroegjes.

Alle jongens moesten daar een keer doorheen, daar ontkwam geen enkele chauffeur aan. Wie zo gek was als Nol de Lange en met bravoure uit een dikke portefeuille zijn vertering betaalde, kon een uur later in een urinoir een slag op zijn hersens krijgen. Het was oppassen met die onderwereld, die zich ook hier maar al te vaak verschool achter de Freudenmädchen.

De eerste keer had Sjors hem meegenomen naar de voorstelling van twee worstelende vrouwen die elkaar in de modder moesten vloeren. Eigenlijk een smerig gezicht. Hij had ook in een soort manege op een paard gereden, aangevuurd door een vlinderachtige instructrice. Je kon daar je geld

kwijt. Vrouwtjes bij de vleet en je hoefde helemaal niet, als je niet wou. Daarom kon je toch wel lol hebben als ze wat dicht tegen je aandrongen en zich een beetje tipsy dronken van jouw centen. Meestal gingen de jongens ieder hun eigen weg. Laat in de nacht vonden ze dan hun maat wel weer in de cabine. Totdat ze er op een dag genoeg van kregen en niet veel verder meer kwamen dan De Blauwe Wimpel, een tamelijk net kroegje, waar altijd veel Hollandse zeelui en chauffeurs te vinden waren. Later op de avond kneep Sjors er doorgaans tussen uit. Waarheen vertelde hij nooit en Huib vroeg er niet naar.

Nadat ze tegen de avond de wagen met de henger op een rustig plekje hadden neergezet, liep Huib met tegenzin mee. Maar wat moest hij anders? De hele avond in de cabine blijven zitten en maar piekeren? Vóór alles wilde hij met Wildeshausen telefoneren. In zijn hart brandde een vreemde onrust. Alles was tegengelopen en anders gegaan dan hij had gedacht. Dat was al begonnen met Martchens heimwee naar huis. Ze had het lang verborgen weten te houden. Maar was het wonder? Hij mocht het haar niet kwalijk nemen, ze was nu eenmaal een Duitse en Holland mocht dan een grote aantrekkingskracht hebben om er een paar weken op de camping Ockenburgh te bivakkeren - het was nog wat anders dan ingekerkerd te worden op een driekamerflatje met allemaal vreemde mensen om je heen terwijl je man hoogstens maar twee nachten in de week bij je sliep. Hij kon het nou wel begrijpen. Langzaamaan was het hem duidelijk geworden wat het betekende als je maar deed wat je wilde en wat de konsekwenties waren van die drie dolle dagen in Kopenhagen.

Martchen had haar piano, maar als ze er te lang op speelde kwamen er al gauw klachten van de buren. Zo'n flatje was eigenlijk niet veel meer dan een vogelkooi. En de stugge zwijgzaamheid van zijn vader als Martchen er een enkele keer op bezoek kwam was net genoeg geweest om het sluimerend verlangen naar het oude ruime huis in Wildeshausen aan te wakkeren.

Alleen het vooruitzicht op het kind had haar keer op keer over de kleine en grote tegenvallers heengeholpen.

Hoe anders zat hij nu in de cabine vergeleken bij vroeger, vóór zijn trouwen. Ogenschijnlijk nog wel zorgeloos, maar innerlijk nooit vrij van een zekere onrust over de toestand thuis.

Al rijdende zag hij haar boodschappen doen, de as-emmer buiten zetten, een praatje met de weinig toeschietelijke buren, en dan opleven, als hij van de grens af telefoneerde hoe laat hij thuis kon zijn.

Eerst als de torens van Delft in zicht kwamen voelde hij doorgaans een verrukkelijke kriebel door zijn lijf gaan.

Martchen kookte voortreffelijk; hij had haar al afgeleerd te veel uien te gebruiken. Onderweg Zwiebeln genoeg! *Miss Zwiebel* stond er op de Poolse reclames.

Bij gelegenheden had ze haar buren een voor een ingepalmd met haar eigen baksel, zoals ze dat van haar moeder had geleerd.

Direct nadat hij met Sjors in De Blauwe Wimpel een Wienerschnitzel met sla en gebakken aardappelen had gegeten stond hij op om Wildeshausen te bellen.

Sjors liet zijn benen wat onderuit zakken en bestelde nog een biertje. Er waren oude kameraden aan hun tafeltje geschoven.

Huib had er eigenlijk een hekel aan met Martchen te telefoneren. Dat iemand anders kon meeluisteren, ook al stond hij in een cel, remde hem. Lieve woordjes fluisteren was er niet bij, dat deed je hoogstens als je in bed lag en je mekaar niet kon zien.

Hij kreeg geen verbinding. Was de lijn gestoord? Het irriteerde hem. Straks nog maar eens proberen.

Toen hij in De Blauwe Wimpel terugkwam, was Sjors verdwenen. Rondziende streek hij nog even op zijn oude plaatsje neer. Er moest een misverstand in het spel zijn want hij had geen enkel teken gegeven aan de twee Freudenmädchen die naar voren kwamen en met een beroepsmatig lachje aanschoven. In De Blauwe Wimpel kwamen ze nooit ongevraagd. Hij kon er niet onderuit een consumptie aan te bieden, maar toen hij stuurs voor zich uit bleef kijken zei de oudste: - Wat is er aan de hand? Liefdesverdriet? Dat is te verhelpen. Kom... kom... een beetje vrolijker, Hollander!

Ze dronken hun glas tot op de bodem. Toen Huib wilde opstappen kreeg hij hulp van Frau Jacobinchen die hier de lakens uitdeelde.

- Laat hem met rust, meisjes. Zijn vrouw is ziek.

De meisjes stonden aanstonds op en keken al uit naar andere klanten. De oudste streek hem nog even door zijn zwarte haren. - Kop op... het leven is voor ons ook niet altijd een lolletje...

Jacobinchen beduidde dat hij nog niet moest weggaan. Ze kende Huib wel. Een onbedorven jonge Hollander. Sjors had haar, voor hij vertrok, ingelicht.

- Morgen ben je misschien al vader... zei ze, hem moed insprekend. - Alle jonge vrouwen die een kind moeten krijgen denken dat ze dood gaan. Dat dacht ik ook. Ja... ik heb ook een dochter gehad... Scheisz! Weggelopen met een Amerikaan. Nu schaamt ze zich voor haar moeder. Alles de schuld van de oorlog!

Uit haar tasje kwam een vergeelde foto van een vijftienjarig meisje met uitdagende ogen. Huib vroeg niet naar de vader. Dat deed je niet op de Reeperbahn, maar dat Jacobinchen, die hier de lakens uitdeelde zich met hem bemoeide en die meiden had weggestuurd, stemde hem bijna week. Er ging iets van de oudere vrouw uit dat zijn verstoorde evenwicht herstelde. Natuurlijk. Het was dwaasheid. Morgen was hij bij Martchen. Als het zover was zou hij gewoon blijven tot het kind er was. Sjors moest dan maar alleen naar huis. Hij zou wel opbellen naar Flinterman.

- Zij is nu zelf al moeder... zei Jacobinchen. Het fotootje lag tussen hen in, maar ze nam het telkens op. - Met Kerstmis krijg ik elk jaar een pakket uit Amerika. Maar zij is nooit meer teruggeweest.

Er kwam nu nog een andere foto, waarop ook de kinderen stonden. Het meisje met de uitdagende ogen was nu een echte Amerikaanse.

Alleen het jongetje had iets van die oude foto, die er niet om loog.

Huib stond op om opnieuw te telefoneren.

Sjors was de politiepost Sankt Pauli voorbij en ging regelrecht naar de plaats waar hij Käthe hoopte te treffen.

Hij had haar eens een lift gegeven. Dat was al lang ge-

leden. Ze zag er toen zo goed verzorgd uit, het was zeker geen ordinaire nachtvlinder.

Maar de tweede keer toen hij haar in Hamburg zag, toen hij een nieuweling de Reeperbahn had laten zien, zat ze in een van de glazen cabines achter het restaurant *Das Vaterland.* Ze moest het geweest zijn, want ze had snel haar hoofd omgedraaid toen hij haar scherp opnam.

Later twijfelde hij er aan of hij zich niet had vergist toen hij Käthe in een net café had aangetroffen, waar ze cheffin was. Hij zou wel oppassen haar ooit uit te vragen. Ze was hem nooit vergeten na die lift. Hij kon zich ook niet herinneren zich ooit zo met een vrouw op zijn gemak te hebben gevoeld als gedurende die lange rit van Limburg aan de Lahn naar München. Ze had geen enkele poging gedaan nauwer contact met hem te zoeken. Dat was hij wel anders gewend met die autobahnratjes. Zo'n vrouw als kameraad, dat moest de moeite waard zijn. Maar ja, Käthe had ook zo wat meegemaakt. Bij het bombardement op Dresden al haar familie verloren. Van armoe en honger in de armen gevallen van kerels met geld.

Later was het haar beter gegaan, na die ontmoedigende periode toen haar leven op een dieptepunt was gekomen. Hoe ze nu als vrouw leefde kon hij alleen maar vermoeden. In elk geval had zij zich uit die gecamoufleerde mestvaalt opgewerkt. Ze was een zelfstandige vrouw geworden. Een vrouw met een betrekking op de Reeperbahn weliswaar, maar nu toch in een café met een fatsoenlijke striptease, als cheffin over de Freudenmädchen.

- Ha... die blonde Hollander...

- Ik heet George, weet je dat niet meer?

- Käthe heeft George niet vergeten, denk dat maar niet. Heb je al gegeten?

- Ja... dank je. Je bent zeker niet vrij vanavond?

- Toch wel. Over een half uur ga ik naar huis.

- Woon je hier dan niet?

- Ik zou je danken. Nee, George. Ik ben tegenwoordig een heel nette vrouw al verdien ik mijn geld op de Reeperbahn.

- Ik zou wel naar de film willen, zei George - Ga je mee?

- Weet je dat er een film van de Reeperbahn gemaakt is, speciaal van de politiepost St. Pauli?

- Heb je die gezien?

- Nog niet, zei ze.

- Geven jullie hier nou nog gelegenheid? vroeg hij, nieuwsgierig rondziende naar de tafeltelefoons.

- Niet hier... maar we hebben wel een adres.

- Zeg, Käthe... wat denk je van die film? Die zou ik ook wel graag zien.

Opnieuw was er plotseling weer die eigenaardige vertrouwelijkheid tussen hen. Of ze elkaar al jaren van nabij kenden, in plaats van zo maar eens van een enkele ontmoeting.

Sjors had een net overhemd bewaard. Hij zag er ondanks zijn reeds aan de slapen grijzend haar met zijn blozende kop nog uit als een jonge kerel.

- Ik moet eerst nog even naar huis, zei Käthe.

- Voor mij geen bezwaar.

Ze keek hem aan. Met mannen die haar als koopwaar wilden gebruiken had ze afgerekend. Deze Hollander was anders. Ze wist het, al zou hij zich zijn pleziertjes wel gunnen.

Angstvallig had ze tot nu toe haar adres verzwegen. Alleen de baas wist haar telefoonnummer. Met de baas stond zij op goede voet. Strikt zakelijk. Hij had een vaste vriendin.

- Goed... ga dan maar even mee. We kunnen de tweede voorstelling nog halen.

Hij bleef met opzet buiten wachten in het vooruitzicht op een gezellige avond met een vrouw met wie je als kameraad kon praten en die toch ook wel zoveel vrouw was om er nog wat meer aan te beleven dan een babbeltje. Waar dat ‘meer’ in school wist Sjors zelf niet goed. Eigenlijk was het een diep verborgen verlangen weer onder dak te komen, maar dan met een vrouw zoals Käthe. Meelevend, hartelijk, begrijpend, en geen zeurkous, zoals zoveel Hollandse vrouwen die het te goed hadden. Kon hij haar maar meelokken naar Holland. En als het moest, zou hij hier ook wel willen wonen. Hij zou hier zeker werk kunnen krijgen. Misschien samen een café beginnen. Een nette kroeg voor chauffeurs bijvoorbeeld.

Het was hier een saaie straat. Gelukkig duurde het maar even eer Käthe terugkwam.

Het was vreemd op de film heel het rosse leven van de Reeperbahn te zien. Ook de glazen huisjes, die etalages met levende poppen als koopwaar. Hij zag hoe de meisjes verveeld hun nagels verzorgden en soms met een hautaine duimbeweging een met zijn ring op de glazen wand tikkende boemelaar doorstuurden. Maar de hoofdmoot was toch wel de bekende politiepost Sankt Pauli, met de onverstoorbare politiemannen en de in snel tempo binnenrennende ontgoochelde boemelaars.

- Kijk... kijk... Jacobinchen... Die heeft ook meegespeeld. Ze moest het wel drie keer overdoen, in haar rol van huilend kijvende oudere vrouw die zich haar klandizie zag ontfutseld door jongere collega's. Oneerlijke concurrentie, hier ook al!

- Geen reclame voor Hamburg, dat gangstersgedoe, zei Sjors.

- Toch is deze film met volle medewerking van de politie gemaakt, vertelde Käthe.
- En is het in Amsterdam zoveel beter? Jullie hebt daar toch de ‘Walletjes’?

Sjors dacht er het zijne van - hij vermeed een woordenwisseling.

- Hoe lang houden die Freudenmädchen het uit? vroeg hij, toen ze in haar tweekamerwoning terug waren. Ze had hem zonder plichtplegingen mee naar boven genomen.

- Als je eenmaal ‘in het leven’ zit, kom je er niet meer uit... Dat zie je wel aan Jacobinchen... Jullie mannen begrijpen dat niet.

- Ik weet niet welk beroep zwaarder is..., zei Sjors. Over vijf jaar zal ik misschien ook wel een kalmer baantje moeten nemen. En dan 's avonds in je eigen bed slapen, met je eigen vrouw...

- Een man alleen is niet veel, gaf Käthe toe. Een vrouw alleen kan zich beter redden.

Ze ontkurkte een fles oude Bourgogne en schonk de glazen vol.

- Jij bent anders dan alle vrouwen die ik ooit heb ontmoet, Käthe, zei hij.

Hij keek in haar kamer rond. Geen enkel portret. Het verleden had ze willen uitbranden.

- Zou je niet weg willen uit Duitsland?

- Zeker met jou naar dat kikkerlandje? Ze lachte een beetje schamper en tegelijk ook ongelovig.

- Ik denk toch dat wij het samen goed zouden kunnen vinden, pleitte Sjors.

Hij schoof nog wat gemakkelijker achterover in de moderne Deense fauteuil. Hier zit ik nou, dacht hij. Hier heb ik naar verlangd.

- Nee George... ieder is in zijn eigen land het best thuis.

- Ach... ik zou ook wel in Duitsland willen wonen, zo ergens in een kleine stad aan de buitenkant. Misschien zouden we samen nog wel een Raststätte voor chauffeurs kunnen beginnen.

- Je fantaseert, George. Vertel eens, hoe is het met die jonge vriend van jou?

- Zijn Martchen verwacht haar eerste baby. Ze is bij haar ouders.

Käthe schonk opnieuw de glazen vol. Hij moest het goed bij haar hebben, die Hollander. Maar hij kwam te laat. Minstens tien jaar te laat. Ze had het nu naar haar zin - een eigen flat en nog wat geld op de bank ook. Het leven dat ze nu leidde kon ze nog lang volhouden. Ze zou er niet meer buiten kunnen. Mensen, altijd veel mensen om haar heen. En personeel op de vingers kijken. En je zelf buiten schot houden. Maar waarom was ze zo dom geweest die knappe vent mee naar boven te nemen? Er was iets tussen hen. Je kon het niet onder woorden brengen. Hij was anders dan al die andere mannen, die Hollander. Dat had ze direct al geweten toen hij haar destijds die lift gaf.

29

Huib wisselde wat klein geld voor de telefooncel buiten.

Die was bezet door een vrouw van onbestemde leeftijd, die niet van plan bleek zich te haasten. Huib was al eens een paar keer voorbij gelopen, doch ze gaf nauwelijks acht op hem. Met de nodige gebaren mat ze haar verhaal nog eens breed uit.

- Dag schat... ga je met me mee?

Het was hier een beroerd punt om te telefoneren. Twee voorbij drentelende binken keken ook al naar hem. Hij schudde zijn hoofd tegen hen, wijzend op de vrouw in de cel. Er kon geen lachje op overschieten. Aan hun waardigheid en oplettendheid viel niets af te doen. Binken zijn binken, overal ter wereld, dacht hij. Hier op de Reeperbahn waren het potige kerels, dat was ook wel nodig. Trouwens, de politiepost St. Pauli was dicht bij.

De stadslichten waren nu ontstoken. Van sommige café's waren de gordijnen gesloten, maar uit de open deuren waar een gordijn voor hing, jammerden jukeboxen en klonk opgewonden stemmenrumoer. Drank en vrouwen en morgen de onvermijdelijke kater. Wat een rotleven hier, dacht Huib. Waar leven deze mensen voor.

Nee, een kater had hij niet gehad toen ze die laatste morgen in Kopenhagen aan het ontbijt zaten. En Martchen ook niet. Ze had de vinger op de lippen gelegd, maar haar ogen hadden haar verraden. Wat had ze ook al weer gezegd? *Liebe ist so einfach nicht.* Liefde is zo eenvoudig niet. Nou... daar had ze gelijk in gehad.

Eindelijk kwam de cel vrij. Er stonden reeds meer gegadigden te wachten. Huib was voor de deur gaan staan. Hij negeerde de vernietigende blik van de vrouw die een geur van goedkope parfum in de cel achterliet. Met één voet tussen de deur liet hij wat frisse lucht binnenkomen.

Zijn hart bonsde toen hij het bekende nummer draaide.

In gesprek. Wachten. Opnieuw draaien.

- Mit Kaufmann... Hij herkende de stem van Karl. Was die thuis? Hij begon te praten, maar de stem aan de andere kant van de lijn herhaalde geduldig: Mit Kaufmann... Mit Kaufmann...

De muur was ondoordringbaar en een gevoel van machteloosheid en woede overviel hem. Opnieuw bekeek hij de aanwijzingen. Had hij iets verkeerd gedaan?

De man die achter hem had gestaan liep al door.

Er werd op de ruit getikt. - Ga je mee als je klaar bent? Mag ik er inkomen? Roodgeverfde lippen, zwart omrande ogen, het bekende vleiende lege lachje dat maar een paar seconden nodig had om te veranderen in een verongelijkte grijns. Hij wuifde het hooggehakte uitdagende wezentje ongeduldig weg.

Het was een klein krengetje want ze deed de deur nog even op een kier open.

Krampachtig hield hij de knop vast. Zijn gezicht stond nu op onweer.

Het meisje lachte hem sarrend uit, ondertussen met welgevallen kijkend naar zijn goed postum en zwarte haardos. Het duurde nog lang eer het drie um was. Haar eerste worp was doorgaans mis.

Driftig draaide Huib het informatienummer. - Bitte Fräulein... ik sta hier al een kwartier. Eenmaal hoorde ik de stem van mijn familie... zij hoorden mij niet... wat is er aan de hand... het is dringend, Fräulein... zeer dringend...

- Ach so... Is er iemand ziek? vroeg een kalme stem.

- Mijn vrouw... een baby..., hakkelde hij.

- Een zenuwachtige vader, nicht? Ruhe bitte... ruhe...! Kalm blijven.

- Ik ben helemaal niet zenuwachtig. Maar er wachten hier nog meer mensen bij deze cel. Is er storing? Ik moet mijn familie spreken. Luistert u naar mij?

- Jawohl... Hebt u klein geld genoeg?

- Jawohl Fräulein.

- Volgt u dan precies de aanwijzingen. Bitte... kalm, kalm... alle jonge vaders hebben nerven. Eerst de hoorn van de haak nemen. Wachten op de zoemertoon. Rustig wachten,

bitte... Dan voldoende geld deponeren en het nummer draaien.

- Danke schön, Fräulein...
- Also... guten Abend und viel Glück!

Hij haalde diep adem en herhaalde mompelend de aanwijzingen. Juist toen hij het kleingeld in de gleuf had laten glijden werd er opnieuw uitnodigend op het glas getikt.

- Duvel op!

Ook dit Freudenmädchen had er plezier in de deur halverwege te openen.

- Was meinen Sie?
- Smeer 'em! schreeuwde Huib.
- Verstehe nicht... Ich warte ein Augenblick. Schönen Abend mit mir, ja? Nicht teuer und viel Spasz! Niet duur en veel plezier!
- Mit Kaufmann...
- Ja... hier Huib... Hoe is het met Martchen?
- Ach... bist du das, Haib?
- Ja... ik had moeite met de verbinding.

Het was Kaufmann zelf. Kalm als altijd en met een stem alsof hij het leed van de hele wereld moest meedragen.

- Dass Kind ist ja geboren...

.....

- Um acht Uhr gesternabend...
- Zeg mij, schoonvader, is Martchen in levensgevaar? Heeft ze koorts?
- Ja... schade... veel bloedverlies... de dokter sprak over trombose. En de nieren zijn ook niet goed.
- Nee... nee... nee toch... Verstaat u mij nog? De telefoon is weer gestoord...
- Kom je gauw naar hier, Huib?

Zo gauw mogelijk... Morgen vroeg zal ik nog een keer telefoneren. Hartelijke groeten in 't bijzonder voor Martchen.

- Morgen vroeg... goed... Huib, ben je daar nog?

Het stemgeluid verflauwde.

- Ja... ich bin hier...
- Es ist ein Sohn, Haib...
- Ach so, een zóón! Vielen dank!

Als een slaapwandelaar liep hij over de Reeperbahn en

reageerde niet meer op de vrolijke vrouwtjes die nu in groter getale de baan op gingen. Een groepje jonge Amerikaanse militairen bleef bij elkaar, hier en daar nieuwsgierig in een café glurend.

Wat doe ik, dacht Huib. Waar ga ik heen... Ik moet naar de wagen. Ik moet slapen.

Toen hij het viaduct zag wist hij het weer. Van ver zag hij het vertrouwde silhouet van de wagen die het licht ving van een lantaarnpaal.

Het was nog belachelijk vroeg. Zijn horloge wees tien uur.

Hij schoof een krant voor de plek waar het felle licht van de lantaarn naar binnen scheen, gooide zijn jasje over het stuur en kroop in het bovenste bed, waar hij met de armen onder het hoofd zijn gedachten de vrije loop liet, in de hoop dat hij zoals altijd gauw zou inslapen.

Liefde was zo eenvoudig niet. Martchen moest nog maar een poos in Wildeshausen blijven. De altijd weinig opwekkende stem van Kaufmann had een domper gezet op het vooruitzicht van een blijde moeder met een zoon. Een zoon. Hij had een zoon verwekt. Zou het een moffenbubi zijn of een fijn ventje zoals zijn moeder een fijn gebouwd vrouwtje was? Het kon ook een westlandse boy zijn. Je moest maar afwachten.

Waarom moest hij nu opeens weer zo sterk aan thuis denken?

Hij hoorde de stem van zijn vader zoals die na het eten de Schrift las op een ietwat verhoogde toon, maar vol ontzagwekkende eerbied. Hij kon de bekende psalmen wel dromen, de honderdderde op de verjaardagen, psalm negentig op oude jaar en niet te vergeten de honderdnegenendertigste over Gods alomtegenwoordigheid.

Want gij bezit mijn nieren. Gij hebt mij in mijn moeders buik bedekt. Ik loof u omdat ik op een heel vreselijke wijze wonderbaarlijk gemaakt ben. Mijn gebeente was voor u niet verholen als ik in het verborgene gemaakt ben en als een borduursel gewrocht ben... Uw ogen hebben mijn ongevormde klomp gezien en al deze dingen waren in uw boek geschreven...

En dan dat gebed aan het slot! Als kind had hij wel eens tussen zijn oogharen gegluurd naar vader als hij bad. Bij de

Schrift was hij opgevoed en wie kwam ooit helemaal los van zijn jeugd?

Hij wilde dat ook niet. Nee, dat wilde hij zeker niet al was hij dan andere wegen gegaan dan zijn vader.

Doorgrond mij, o God en ken mijn gedachten. En zie of bij mij een schadelijke weg zij en leid mij op de eeuwige weg.

Nou ja... een schadelijke weg was hij zeker wel gegaan, dat wel. Maar het kon toch nog goed komen?

Hij wist al een naam voor zijn zoon. Martie. Hij kon slechts hopen dat het kind alle goede eigenschappen van zijn moeder zou meebrengen. Op hem hoefde het niet te lijken, alsjeblieft niet. Op zijn beide opa's ook niet. Misschien zou Martie het verder brengen dan zijn vader die er op school met de pet naar had gegooid. Het was vreemd dat je over je eigen leven ging denken als je een kind kreeg. Misschien zou Martchen nu wel beter wennen in Delft en als hij zuinig aan deed konden ze misschien nog wel eens een benedenhuis krijgen.

De flat was nou al een stuk in prijs gestegen, maar ja, wat je nieuw kocht was ook weer zoveel duurder.

Zijn verwarde gedachten dwaalden opnieuw af naar Waldeck.

Bert wist wel wat hij deed. Hij had nooit veel band gevoeld met Bert, die alles zo goed wist en volgens een vast plan leefde.

Kees was anders. Die had hart voor je als broer. Dat was wel gebleken. En Alie was ook een fijne meid. Die had Martchen altijd opgebeurd. Wat hij van Bea denken moest wist hij niet meer. Ze waren wat uit elkaar gegroeid toen ze Ria achterna was gegaan. Verpleegsters... ook al zulke zelfverzekerde onmisbare vrouwen... Toch had hij veel aan Bea te danken in de jaren dat ze aan zijn kant stond. De jaren met Ria.

Ergens stak het nog altijd dat het Van Bree was gelukt hem van haar af te houden. Dat het was misgelopen. Maar dan ook helemaal mis. En na zoveel jaren van echte liefde, want dat was het toch geweest. Een eerste liefde die jaren lang had stand gehouden tegen de verdachtmaking en onwil van Van Bree.

Na Martchen waren de gedachten aan Ria weggezakt. Hij

had alle schepen achter zich verbrand toen hij met Martchen naar Kopenhagen ging. Martchen en Ria waren ook niet te vergelijken. Ria koppig in haar liefde en ook koppig van aard. Een moeilijk meisje werd ze genoemd. Martchen... een en al toewijding en toch pittig zonder die akelige Duitse onderdanigheid. Daar zat muziek in dat meisje, dat wist hij al voordat ze hem had meegetroond naar die concertzaal in Tivoli. Spirit, en juist dat tikje avontuur in haar bloed dat hem dol gelukkig had gemaakt, na al dat geduvel thuis. Want zo was het de laatste jaren met Ria toch geweest. Af, aan, af, aan. Om van te kotsen. Je wist het eigenlijk zelf niet meer op het laatst. Het was geweest of ze elkaar niet los konden laten. Waarom was hem een raadsel.

De nacht was al bijna om toen hij uit een lichte sluimer werd gewekt door een bons op de ruit van de cabine. Hij wipte zijn bed uit en hees Sjors naar binnen.

Sjors had altijd een vrolijke dronk. Maar vandaag? - Käthe sehr billig und sehr willig... jammer, maar trouwen wil ze niet... Scheisz d'rüber!

Even later snorkte hij.

30

Huib was toch nog ingeslapen na de komst van Sjors. Met schrik schrok hij wakker van een voorbijdenderende goederentrein. Het was zes uur.

De zon scheen uitdagend. Nu eerst Sjors wakker maken en dan, voor ze gingen laden, nog even een telefooncel opzoeken.

Sjors zei niets toen hij de wagen uitklom. Om beurten wasten ze zich met het koele water uit de aan de wagen hangende tank. Sjors kon heel wat hebben. Zijn ogen stonden al weer helder. Zonder er over te beraadslagen nam hij plaats achter het stuur na een slok koude thee.

Hamburg was al lang ontwaakt. Ze waren aan de late kant doch kwamen nog op tijd bij het pakhuis van Weismann. Daar was ook telefoon.

Terwijl Sjors de zaak opnam met de magazijnchef draaide Huib Wildeshausen.

Weer, zoals gisteren de vermoeide stem van vader Kaufmann. Nee... het ging niet goed met Martchen. Opnieuw veel bloed verloren.

Huib hoorde snikken.

- Kommen Sie bald, Haib. Vielleicht können Sie noch mit Martchen sprechen...

- Ik kom zo gauw mogelijk, vader Kaufmann.

Met een brok in de keel legde hij de haak neer.

Sjors, helemaal ontnuchterd, keek naar het grauwe gezicht van zijn maat.

- Is het niet goed, jongen?

Huib kon geen woord uitbrengen. Schudde alleen het hoofd.

Verbeten hielp hij met het laden van de fornuizen. Maar ze waren, na een haastige kop koffie met een broodje, Hamburg nog niet uit of de hemel werd donker. Het werd

een wolkbreuk zodat Sjors vaart moest minderen. Het noodweer dwong hen tenslotte de wagen aan de kant te zetten. Oponthoud van een uur.

Sjors was, alleen al door zijn zwijgen, een vader voor hem. Soms wisselden ze een enkel woord. Ik moet hem toch wat afleiden, dacht Sjors. Nou maar niet aldoor over Martchen praten, dacht hij. Dat zou nog wel loslopen.

- Die Käthe, hè... Als ze gewild had... Nee, voor mij geen jonge vrouw meer alsjeblieft... ik denk dat ze acht, negen en veertig is. Maar ze gaat mijn neus voorbij, Huibertje.

- Die vrouw zou in Holland niet meer wennen, zei Huib alleen maar.

- Ik zit an Holland niet vast. Hier kan ik ook nog wel aan de slag komen. Vrijheid blijheid, zei ze. Jawel. Ik ken dat. Vrijheid heb ik ook. Maar hoe!... Niet dat ik een hekel aan mijn werk heb, dat weet je wel. Maar als je ouwer wordt, nou ja...

Ze wil niet gebonden wezen, hè... Daar zit 't em in. Die vrouw heeft zich uit de modder opgewerkt. Ze voelt zich zelfstandig en dat is ze ook. Een oud mopje... Zo'n vrouw als Käthe ontmoet je niet zo vaak.

- Wat heb je der an als ze niet wil..., zei Huib.

- Niks natuurlijk. Dat zal ik ook wel weer overkomme. Evengoed wou ik je zeggen dat het een vrouw uit duizend is, net zoals jouw Martchen.

Het was een andere Sjors die tegen hem sprak. Een heel andere Sjors, die hij eigenlijk niet kende. Sjors had hem doorgaans zo'n beetje zitten treiteren met Martchen, vooral in 't begin. Toen had hij meer dan eens gedacht dat hij jaloers was. Geen afgunst, maar gewoon jaloers omdat hij zijn draai niet kon vinden met de vrouwen. Dat bleek nu wel waar te zijn.

Maar dat hij er nu zo openlijk over sprak begreep Huib niet. Was het omdat hij zelf in de piepzak zat over Martchen?

In de Wilhelmstrasse waren de rolluiken neergelaten voor de zon. Huib haatte het gezicht van al die dode stadjes en dorpjes met geblindeerde ramen. Hij hield van de Hollandse manier van leven. Gordijnen open en bloemen in de vensterbank. Martchen had zich er dadelijk in geschikt toen ze

zag dat de buren ook zo leefden. Al die gesloten ramen snoerden hem vandaag helemaal de keel dicht.

Toen de Scania Vabis voorreed werd de deur al geopend door Frida. Haar gezicht was gezwollen en behuild.

Het eerste geluid dat Huib hoorde was zacht kindergeschrei. O ja... er was ook nog het kind.

Het was of zijn hart toegeknepen werd, want hij voorvoelde dat hij, voor het eerst van zijn leven, voor een verschrikkelijk feit stond. Hij had gedaan wat hij wou - en nu werd hem de rekening gepresenteerd. Door wie?

De overgang van de cabine met Sjors naar de slaapkamer waar hij behoedzaam binnentrad was te groot. Hij zag Martchen liggen, verschrikkelijk bleek en met dat lieve donkere haar rond haar gezicht. Hij raakte haar hand aan en moest een heftige snik bedwingen.

- Martchen..., zei hij.

Ze herkende zijn stem, sloeg de ogen op en zag hem even aan, al half op weg naar een andere wereld.

O God, dacht Huib. Wat heb ik gedaan. Gaat zij dood? Dat kan toch niet. Dat mag toch niet?

Uit de hoeken van de kamer kwamen nu plotseling mensen naar voren. Kaufmann, Martchens moeder, Frida en de dominee.

De enige voor wie Huib week was Frau Kaufmann.

- Wij zijn hier, lieve Martchen..., snikte haar moeder.

Zij kon al niet meer spreken. Haar ogen keken ver weg, maar zij keek nog, tot driemaal toe, eer zij met een diepe zucht nauwelijks merkbaar de laatste adem had uitgeblazen.

Huib had de hele dag thuis gezeten, rouwend met de rouwenden, hoewel er opeens heel veel te doen was. Sjors was met de wagen naar huis gereden en 's middags zat Huib met een leeg hoofd adressen te schrijven op de in haast gebrachte enveloppen.

Er volgde een doorwaakte nacht, waarin hij vaak naar de belendende kamer sloop en keek en keek naar het overschot van een jonge moeder, zijn vrouw.

De volgende dag kon hij het in huis niet uithouden.

Alleen zijn, helemaal alleen. Denken en niet-denken. Naar

het postkantoor gaan. Telefoneren met Kees. Niet bij Martchen thuis, maar alleen, in een koele cel. Een opgewekte meisjesstem: Goeden morgen, u spreekt met Eurotuin Holland, Delft.

- Mag ik de heer Stein?
- Wie kan ik zeggen?
- Met zijn broer Huib.
- Ik verbind u door.

Ik verbind u door. Ik verbind u door. Ik verbind u door. Het duurde lang want het was veilingtijd.

Eindelijk de vertrouwde stem van Kees.

- Ja, hoe staan de zaken, Huib?
- Weet je het al...
- Ja, ik heb Sjors gesproken.
- Weet Bea het al?
- Ja.

.....

- Zeg Huib, ben je daar nog?
- Ja...
- Jôh... we moeten het allemaal even verwerken en jij zéker. Maar luister nou es goed naar me, wil je?
- Ik luister, Kees.
- Is het kind goed?
- Ja...
- Het is een jongen, hè?
- Ja, het is een jongen...
- Huib, je zit in moeilijkheden, jongen... Luister je nog naar me?
- Ja Kees...
- Wanneer is de begrafenis?
- Vrijdag...
- Luister dan goed naar wat ik zeg, Huib. Jij hoeft niks te zeggen. Ik praat wel. Kan ik vrij praten of bel je van huis?
- Ik ben op het postkantoor...
- Goed... zoveel te beter... Ik denk Huib, dat de familie van Martchen het kind daar zal willen houden. Is dat niet zo?
- Ja, dat is zo...
- Dat mot je niet doen, jôh. Het is jouw zoon. Donder-

dagavond kom ik met Bea naar Wildeshausen. We slapen in een hotel. Ik bel je wel op als we aangekomen zijn. Luister je nog?

- Ja Kees, ik luister.

- Je stem is nou veel duidelijker. Vind je het goed dat we komen?

- Ja, heel goed, heel goed...

- Hou je taai kerel... Na de begrafenis ga je met ons mee. Mèt het kind. Ik neem de grote wagen en breng het reiswiegje mee... Alie heeft het al klaar gezet.

- Bedankt, Kees...

- Jôh... hou je goed en zet de tanden op mekaar, Huib. Je kunt tegen de familie zeggen dat Bea de zorg voor het kind op zich neemt.

- Bea?

- Ja... Bea..., Huib. Ze zou niet anders willen. Er wordt voor je gezorgd... Je kan op ons rekenen, dat weet je toch?...

- Ja... ik begrijp het... ik weet het...

- Nou, goed dan... tot donderdagavond. Stèrkte!

Er wordt voor je gezorgd. *Hij zorgt voor u.* (Doe wat je wilt, gekletst wordt er toch...!) Er wordt voor je gezorgd. Je kan op ons rekenen.

Hij kon nog niet rechtstreeks naar huis terugkeren en dwaalde de hei op.

Wat hij gevoeld had tijdens dat telefoongesprek met Kees wist hij niet. Een sterke band, zoals hij die nog nooit zo had ervaren. Bea zou haar opleiding moeten onderbreken. Ze was nog niet eens gediplomeerd. Het was een offer voor haar. Hij voelde zich bezwaard. Maar het kind in Wildeshausen laten? Dan was hij het kwijt. Als het een meisje was geweest had hij zich er misschien in geschikt, al was het dan maar voorlopig. Maar een zoon..., een jongen..., een zoon van Martchen.

Frau Kaufmann had er geen gras over laten groeien en was gisteravond al begonnen over Frida's bereidwilligheid. Ach... die goeie dikke Frida... Het kind zou in Martchens ouderlijk huis zeker alles krijgen wat het moest hebben.

Huib zag er tegenop hen teleur te stellen. Het waren

goede mensen, maar zijn zoon zou Duits worden opgevoed. Hij zou met duizend banden aan Wildeshausen worden gebonden. Hij zou een echte Duitse Bubi worden. Hij zou hem kwijt raken.

Kees en Bea moesten dat hebben doorzien. Toch ging hij met loden schoenen terug naar de Wilhelmstrasse.

Hij keek als toeschouwer naar het huilen van Frau Kaufmann en Frida.

Huib besefte er iets van dat ze hem wel voor een ongevoelige bonk moesten houden dat hij zo weinig reageerde op hun verdriet.

Frau Kaufmann zag Martchen als baby, als schoolkind met de tas op de rug, in haar vrije uurtjes altijd maar achter de piano, om dan, na een paar moeilijke puberteitsjaren, opeens het ouderlijk huis uit te vliegen in een niet te stuiten drang naar iets anders.

Wat had haar bewogen zich hals over kop aan die jonge wilde Hollander te verbinden? Ze had er nachten van wakker gelegen en het had Heinrich nog meer grijze haren bezorgd dan hij al had. Beiden hadden ze zich een andere huwelijkspartner voor Martchen gewenst, maar die Hollander was toch een goede kerel gebleken.

Voor Heinrich Kaufmann bleef de oorlog een onverteerbare zaak. Hij had zich moeten schikken in de militaire dienst, maar zijn afkeer van die Hitlerjongens, was hem niet in dank afgenomen. Hij had een standaarddroom: het laatste gesprek met David Cohn, zijn joodse buurman, die hij niet van de dood had kunnen redden.

Naarmate er meer bekend was geworden over de concentratiekampen en gaskamers was dat gesprek een obsessie geworden. Toen hij op die rampzalige tiende mei 1940 in Paderborn in het transportvliegtuig was gestapt met onbekende bestemming, en de machine op het strand van Kijkduin was neergestreken, had hij weer dat misselijk makende gevoel gehad een gedrevene te zijn, een speelbal in handen van een duistere macht.

De strijd tegen Holland stond hem tegen. Altijd weer Holland! In de hongerjaren van de eerste wereldoorlog een lange vakantie als knaapje gevoed en gekleed in Naaldwijk,

in mei 1940 bij de bezettingstroepen (wat hem zijn rechterbeen had gekost), en meer dan twintig jaar later zijn liefste dochter Martchen de bruid van een Hollander uit de streek die hem maar al te goed bekend was en waar hij nooit weer een voet zou willen zetten. Het oud zeer zat diep bij Heinrich Kaufmann, en hij kon er met niemand over praten dan met zijn zoon Karl.

Het had hem nauwelijks verwonderd dat Huib het kind wilde meenemen. Wat zijn vrouw en Frida in het hoofd hadden klopte niet met wat voorbij was. Want wat voorbij was, was niet voorbij. Er zou een geslacht overheen gaan eer er van 'voorbij' zou kunnen worden gesproken. Dat de kranten dagelijks, na meer dan twintig jaar, nog vol stonden over processen tegen jodenverdelgers was een teken aan de wand.

Men kon elkaar respecteren. Meer was er voorlopig niet te verwachten. Het verleden was niet dood. Martchen was dood, maar ook zij zou elke dag bij hem zijn, hij wist dat nu al.

Het werden nog een paar moeilijke dagen voor Huib na dat telefoongesprek met Kees. De aanloop was angstwekkend. Hij moest er doorheen. Kaufmann zelf ging al weer naar zijn bureau. Als het even kon glipte Huib de deur uit voor een wandeling.

Frida ging handig met het kind om. Haar handen leken geschapen om een zuigeling te hanteren. Wat zij allemaal prevelde onder het wassen, baden en verschonen, zou hem geroerd hebben als zij niet zinspeelde op het komende afscheid. Hij mocht Frida wel, maar zij was zo heel anders dan Martchen. Zo pittig als Martchen uit de hoek kon komen, zo flemend was Frida, die naar haar moeder aardde.

Het was een opluchting toen Kees donderdags om vier uur al belde dat hij met Bea was aangekomen.

Hij ging onmiddellijk naar het hotel. Hun eerste ontmoeting moest niet onder de ogen van Frau Kaufmann en Frida plaatsvinden.

Wat Bea nog nooit had gedaan, deed zij nu. Ze omhelsde haar broer met wie ze was opgegroeid, van wie ze altijd alles had geweten, meer dan enig ander familielid. Het

eerste wat Bea daarna deed, was haar uiterste best te doen Martchens moeder en zuster geduldig aan te horen. Frau Kaufmann liet niet na een laatste poging te wagen Huib en zijn familie te bewegen het kind bij haar te laten. Frida zat terzijde, met behuilde ogen.

Toen Frau Kaufmann het op de man af aan Huib vroeg of hij bij zijn besluit bleef, zei hij alleen maar: - Het is beter, moeder.

Hij was de vader die zich nu, in deze hachelijke beslissende men, gesteund door zijn broer en zus, voor het eerst na de verdovende slag nieuwe kracht voelde toevloeien.

Kaufmann zei: - Gods wil geschiede. Onze Martchen is thuis gekomen.

Huib hoorde nauwelijks wat de predikant zei toen ze op het kerkhof stonden. Alleen de woorden van het Apostolicum en het Vater Unser drongen tot hem door.

Kees sprak namens zijn broer die star in de grafkuil keek, in correct Duits een woord van dank. Karl namens zijn eigen familie.

Toen, na de koffie met broodjes, gebeurde wat moest gebeuren.

Bea haalde het reiswiegje uit de wagen van Kees. In een door Kees meegebrachte koffer had Frida het complete, door Martchen met zoveel zorg klaargemaakte uitzetje ingepakt.

Frida hield zich goed. Zij had Bea's overwicht aanvaard, maar de moeder van Martchen schudde onafgebroken het hoofd. Ze hadden haar toch tenminste het kind kunnen laten!

Eerst toen de auto de grens was gepasseerd, brak er een onbeheerste snik in Huib los.

- Het zijn goede mensen... die familie van Martchen, zei Kees. - Maar je zou toch in moeilijkheden gekomen zijn later, want aan zo'n kind ga je je hechten. Dat weet ik maar al te goed.

Toen de torens van Delft in zicht kwamen keek Huib Bea aan.

Zij zag zijn gezicht opklaren, al moest hij op de lippen bijten.

31

Bea had niet met haar moeder overlegd. Huib was nu eenmaal het zwarte schaap thuis en elk woord over hem en Martchen moest gewikt en gewogen worden.

Martchen had zich overigens hardnekkig ingespannen de Nederlandse taal te leren zodat haar schoonouders haar konden verstaan.

Het was Job en Leentje Stein niet ontgaan dat Martchen het leven van Huib in geregelder banen had geleid. Leentjes scherpe ogen bemerkten dat zijn kleren goed werden nagekeken en de weinige keren dat zij door Bert naar Delft was gereden, had ze het flatje zo helder verzorgd aangetroffen dat er niets op viel aan te merken. Alleen dat eigene waardoor een onzichtbare band werd geschapen ontbrak. Dat werd niet goedgemaakt met eigen baksel waarin Martchen uitblonk boven de Hollandse vrouwen. Martchen had volgehouden. Terwille van Huib had zij moeizaam de weg naar het hart van die oude stuurse reumatische schoonvader gezocht op wie zij geen vat kon krijgen, al was hij de laatste maanden wat spraakzamer geweest.

Bea voelde intuïtief dat vader het best had gevonden als het kind in Duitsland was gebleven. Dan was het een afgedane zaak geweest. Ze hoorde het hem al zeggen.

Alsof er juist voor vader één afgedane zaak was! Nee, het verleden was nooit voorbij. En zo zou het met Huib ook wel gaan. Bea had in het ziekenhuis veel met patiënten gepraat. Het was haar liefste werk geweest omdat zij meer belang stelde in de mens dan in zijn kwaal. Ze had geleerd dat het ene meestal niet los van het andere gezien kon worden.

Dat moeder de baby in huis zou nemen was ondenkbaar op haar leeftijd, vooral nu ze meer werk had aan vader.

Het enige lichtpuntje was Alie van Kees geweest. Maar Alie wilde altijd veel meer doen dan haar lichaam toeliet.

Haar deur stond voor iedereen open. Nu ze drie kinderen had moest Kees haar wel eens tegen zich zelf beschermen. Bij Alie kon altijd alles. Er werd al meer dan genoeg roofbouw op haar gepleegd.

Zodra Bea de jobstijding had gehoord wist ze dat zij de aangewezen persoon was om Huib over een moeilijke tijd heen te helpen. Ze dacht: Ik ben zijn eigen zuster. Ik ken hem door en door. Ik weet alles van Ria en hem en heb er vroeger zelf aan meegewerkt die twee bij elkaar te houden, al hield ik mijn hart vast en al is het dan toch misgelopen. Dirk van Bree had zijn zin gekregen. Geen chauffeur als schoonzoon.

Ria had zich niet vergooid, zoals Van Bree dat noemde. Nu Lyda aan de man was gekomen hoefde hij voor Ria niet bang te zijn dat ze zou overschieten. Ze was nog altijd dezelfde knappe meid, die het zeker nog wel eens tot hoofdzuster zou brengen.

Bea had maar even getwijfeld of zij Ria in Utrecht zou opbellen. Ze deed het niet. Huib was na die affaire met Penninx al lang uit hun conversatie verdwenen. Hun vriendschap had er wel onder geleden maar het was nooit tot een breuk gekomen. Dat het geval met Penninx Ria's reputatie in het ziekenhuis geen goed had gedaan, had Ria overigens zelf wel begrepen. Ze had er de konsekwenties uit getrokken.

Het eerste lachje van Martie was voor Bea, na die eerste weken van erbarmelijk huilen en tobben met de voeding.

- Hij is al weer gegroeid, zei Huib altijd, als hij na een paar dagen afwezigheid thuiskwam. Veel viel er aan een pas geboren kind niet te beleven voor een man.

Dat hij de hulp van Bea als vanzelfsprekend aanvaardde zat Sjors wel eens dwars. Het was tegenwoordig toch wel een wereldwonder als je eigen zuster een goeie baan opgaf om voor een zakcentje de zorg van je kind op zich te nemen. Dat was niet gewoon meer. Zo iets kwam vandaag in de krant!

- Ik heb het haar niet gevraagd, zei Huib, norser dan hij wilde. Hij kon uren aaneen zwijgen.

Het leven ging gewoon door. Zo vaak hij door Wildeshausen kwam ging hij plichtsgetrouw even aan in de Wilhelmstrasse, waar hij al gauw kiekjes kon laten zien.

Frida was een keer met hem mee terug gereden om wat vrouwenzaken te regelen.

Zo vaak Huib aarzelend de hangkast waarin Martchens kleren hingen had geopend had hij zich moeten vermannen. Eenmaal had hij zijn hoofd in haar Kopenhagencompletje geborgen waarin nog iets hing van de verrukkelijke geur waaraan hij zich zo vaak had bedronken. Martchen was heel zuinig geweest met het gebruik van parfum.

Uit zich zelf had Huib gevraagd of Frida wilde meegaan. Zo lang die kleren en kleine sieraden van Martchen in huis bleven zou er bij elke thuiskomst iets in hem scheuren. Nu al begon hij haar lichamelijk te missen, nog geen twee maanden na haar dood.

- Die piano moet ook naar haar ouders terug, zei Bea, die Frida goed had gepeild. Er moest niets blijven zitten tussen Delft en Wildeshausen wat de verhouding zou kunnen bederven. Martchen en haar piano, die ze reeds als kind van haar vader had gekregen, waren onafscheidelijk geweest.

Voor Bea's soepele en tegelijk besliste houding was Frida, die zich innerlijk had gepantserd, vrij gauw bezweken.

Op de schoorsteen stond een vergrote foto van Martchen, niet samen met Huib, maar alleen. Het was een mooie opname van een jonge vrouw met iets in haar ogen van een beloftevolle toekomst. De foto was op Huibs verzoek gemaakt, kort na Kopenhagen.

Ook de familiefoto's stonden nog op de piano. Huib wilde die behouden, al wist hij dat hij ze niet zou blijven uitstallen.

Het was een opluchting toen Frida na vier roerige dagen met koffers vol kleren de aftocht blies. Alleen de zilveren klompjes die Martchen op hoogtijdagen als oorhangers had gedragen - het eerste cadeau waarmee Huib haar had verrast - gingen niet mee. Huib borg ze in zijn ijzeren geldkistje, samen met wat kleine kiekjes zoals die opname bij de Kleine Zeemeermin.

Toen alles de deur uit was wat Martchen als persoonlijk eigendom had ingebracht, begon Bea de meubelen opnieuw te rangschikken en liet zij een deel van haar eigen meubeltjes die zij zolang bij vader en moeder in Waldeck had opgeslagen, overkomen.

Ze had het druk met Martie die eerste tijd. Het kind

regeerde het huis. Maar toen hij eenmaal doorsliep tot zeven uur en hij bij het binnenkomen hongerig op haar arm danste bij het zien van de fles werd het pas echt plezierig. Bea bedronk zichzelf aan de ogen van het kind. Ogen die vooral tijdens het voeden steeds de hare zochten en waarin zij trachtte te peilen wat niet te peilen was.

Als Huib thuis was sloeg hij geen voeding en geen wasbeurt over al was het om alleen maar te kijken hoe handig Bea met dat kleine brekelijke wezentje omsprong, het uit- en aankleedde onder het kirren van dwaze woordjes waaraan hij, als hij zelf naast het wiegje zat, ook al begon mee te doen zo vaak Martie naar zijn neus greep of zijn vinger omknelde en lachte. Er was iets in dat lachen wat hij niet begreep. Had hij zelf ook zo in de wieg gelegen? Ik heb een zoon, dacht hij. Hij kent mij al.

Het was de volkomen afhankelijkheid van zijn verzorgster en de koesterende warmte van Bea's moederlijke aanleg, waardoor de dagen voor haar omvlogen, al was ze vaak alleen.

Totdat Alie Huib een duidelijke waarschuwing gaf dat Bea er nodig eens uit moest, zo nu en dan. De verjaardag van Kees was in zicht en Alie zorgde voor een babysit. Huib was niet thuis - hij zat die avond in Stockholm.

Bij Kees was het altijd gezellig druk - hij had niettemin maar weinig vrienden waar hij intiem mee was, maar die hij niet graag miste op zijn verjaardag.

Bert en Lyda zaten nu zo druk in hun voorbereidingen voor hun trouwdag verstrikt dat ze even tussen vier en zes waren aangekomen.

Bert was bovendien niet zo erg gesteld op vreemden. Zelf zou hij er niet aan denken op zijn verjaardag behalve zijn familie en nu ook de familie van Lyda nog iemand anders te vragen. Ons kent ons. Als Bert niet over de tuin kon praten was er voor hem niets aan.

Maar bij Kees was het anders. Die wilde op een verjaardag liefst zo min mogelijk over het dagelijks werk praten en had altijd behoefte gevoeld zijn eigen kring op de een of andere manier te doorbreken.

Toen hij nog in Waldeck bij zijn vader woonde was hij bevriend geraakt met een dokter van Bloemendaal, een psychiater, met wie hij in het jeugdwerk zat.

Kees en Alie hadden die vriendschap met Ed Schuurman na hun trouwen zorgvuldig beschermd.

Ed, die veel studie had gemaakt van de vrouw (soms werd hij op de vrouwenafdeling door zijn niet toerekenbare patiënten beurtelings voor ladykiller, Napoleon, dominee en ploert uitgescholden), was dol op kinderen. Oom Ed was voor de kleintjes van Kees en Alie het summum van een echte oom die grapjes maakte, verhaaltjes vertelde en uit de meest verborgen zakjes van zijn colbert of vest altijd een verrassing toverde.

Hij was op de hoogte van het geval met Huib, die hij samen een keer met Martchen bij Kees had ontmoet. Bea had hij nog nooit getroffen door haar altijd wisselvallige diensten. Maar deze keer, nu ze zo dicht bij woonde, stonden ze plotseling oog in oog tegenover elkaar. - Veel van u gehoord, zei Bea. - En ik van u, zei hij vormelijk, maar met toch een heimelijk plezier over die frase.

Ze lieten elkaars handen vlug los, maar het was Alie toevertrouwd de gasten zo te schikken dat de mannen niet allemaal op een kluitje bij elkaar zaten. Zij had de gewoonte plaatsen aan te wijzen met een vanzelfsprekendheid alsof deze besproken waren.

Bea had direct contact met Ed, die het ziekenhuis in Arnhem goed bleek te kennen. Ze lachten om alles waarover in Arnhem te lachen viel. En dat was, zoals in elk ziekenhuis, veel.

Bea had wel eens meer psychiaters ontmoet, veelal oudere dokters met een gevestigde reputatie. Vooral over de beruchte divan en het ‘doorzagen’ werd nogal eens gemeesmuild door de jonge zusjes. Al die overspannen vrouwtjes met hun ingebeelde complexen! Voor de meeste verpleegsters waren gal, hart, maag en breuken zaken die zij beheersten. Naar een psychiater ging je als je *luddevede* had of als je huwelijk was vastgelopen.

Van het laatste hadden zij nog geen weet. Gelukkig maar.

Tegen elf uur, toen de nog jonge babysit moest worden afgelost en Kees al opstond om Bea thuis te brengen, nam Ed die taak ongevraagd over. Hij kon daarna het babysitje ook nog een lift geven, zodat Bea hem even mee naar boven

vroeg waar hij een vluchtige blik in het bedje van Martie wierp en lang naar de grote, de kamer beheersende foto van Martchen keek.

- Zij is er nog, hè? zei hij.

- Ja, zei Bea. - Maar niet storend. Ik heb geloof ik een soort verbond met haar gesloten.

Dat antwoord, zomaar zonder voorbedachte rade uit Bea's innerlijk opgeweld, beviel Ed Schuurman. Een ongecompliceerde jonge vrouw, dacht hij. Niet al te knap, zeker niet lelijk, maar (dat moest wel haast) met een levenskunst, die ze zich op een of andere wijze, zonder er voor te studeren, had eigen gemaakt. Misschien wel moeiteloos omdat het in haar aard lag.

Ed Schuurman had vandaag weer wat geleerd.

32

Lyda van Spronsen mocht dan een meegaande natuur hebben, toen het aankwam op het bouwen van een bungalow bleek dat zij precies wist wat zij wilde. En dat was niet weinig. Met minder dan vier kamers nam zij geen genoegen en aan de keuken zowel als aan de badkamer stelde ze, in de ogen van haar aanstaande schoonmoeder, belachelijk hoge eisen.

Met de architect zat zij, samen met Bert, uren te delibereren over een terrasje op het zuiden en dubbele ramen op het noorden. Er moest een eethoek komen en voor haar planten had ze brede vensterkozijnen nodig. Het aantal stopcontacten werd legio en nu het huis toch op een heuveltje kwam te liggen mocht een kelder geen bezwaar opleveren voor de bouwer.

Wat er tenslotte op het ‘schâloos hoekie’ van Job Stein aan het huis ten koste werd gelegd was meer dan de som waarvoor het hele bezit van Job destijds door de Bank was geschat.

Bert was wel zo wijs zijn vader er zoveel mogelijk buiten te houden: het was een privé zaak. Wel was het moeilijk voor Bert te verteren dat de ouwe Van Spronsen het huis op Lyda's naam wilde hebben, inclusief het hoekje grond. Het was voor de ouwe Van Spronsen toch al zijn eer te na dat zijn dochter niet op zijn eigen grondgebied terecht kwam.

Maar Bert zou haar zeker hebben laten lopen als hem dat als voorwaarde was gesteld. Hij had zich veel te lekker op het vaderlijk erfgoed ingewerkt.

Het bouwen ging sneller dan verwacht werd, begunstigd door droog weer.

Zo vaak Job aan Leentje vroeg: wat mot dat allemaal niet koste...? suste ze hem met een dooddoenertje. Dat waren

Bert en Lyda's zaken. - Ja... ja... gromde hij dan. - En ik zit hier maar genadebrood te eten.

- Jij plukt de vruchten van je harde werken, zei Leentje dan weer.

Toen Job dat ook eens zei tegen Van Wieren, de broeder van het zaaltje die zo goed kon preeklezen als er geen goeie dominee te krijgen was (die moesten ze maanden tevoren bespreken!), kreeg hij toch zijn portie weerom.

Als een mens van genade had leren leven - genade en geen recht - dan kwam alles wat hem toevloeide niet van Bert maar van bóven. Daar moest Job maar es wat meer aan denken.

Van Wieren kon verhalen vertellen van tuinders die aan het eind van het jaar minder hadden verdiend dan hun arbeiders, die op luxe bromfietsen reden en veertien dagen met vakantie gingen. Maar er werd, ondanks de zogenaamde welvaart, toch heel wat ingeteerd door mensen die op een verouderd bedrijf zaten en hun bezit met de dag in waarde zagen dalen omdat er geen geld en geen mankracht was om de tuin bij de tijd te houden.

- Kijk, zei Van Wieren... het is zó, dat het kapitaal de arbeid steeds meer gaat vervangen.

- Hoe bedoel je dat? vroeg Job.

- Nou... dat is toch eenvoudig? Vroeger was de tuinderij een familiebedrijf maar hoeveel zoons worden er nog tuinder? Het moet er al diep in zitten zoals bij jouw zoon Bert, maar anders verkiezen ze een gemakkelijker leven. De meeste jongens zitten in de handel of op kantoor en er zijn er zat die al op de Hoge School zitten. Jij had vroeger een mooie gevarieerde teelt. Andijvie, bloemkool, peen, radijs, sla, perziken, tomaten, komkommers, nero, selderij, noem maar op. Het ene was de grond nog niet uit of het andere stond er al weer in. Die tijd is voorbij, Stein. Er zijn geen arbeiders meer te krijgen en wat je zwart aan de ploegbaas mot betalen ken je aan je zoon vragen. Als de natuur je een keer tegen zit, gaan halie met hun grote weekgeld en kinderbijslag naar moeder de vrouw en moet de tuinder vaak bij de Bank een voorschotje vragen om de endjes aan mekaar te knopen.

In plaats van de arbeid is nou het kapitaal gekomen. Grote

kredieten om moderne kassen te bouwen waarin alleen nog maar de grote drie worden geteeld. Hier in Waldeck gaat de sla er ook al uit. Die wordt te arbeidsintensief, zeggen ze. Om je te bedoen... arbeidsintensief! Mot je zelf je hele leven van vier uur 's morgens tot 's avonds hebben geploeterd. Ja man... wij hebben ons brood verdiend in het zweet ons aanschijns zoals de Schrift zegt. Kijk nou eens! De nieuwste machines komen het werk van de arbeider overnemen en verlichten. Zo vervangt het kapitaal de arbeid. En zo gaat het allerwege... Je vraagt je af wat er van het mensdom mot worde als die uitvindingen maar doorgaan. Er wordt nou al gepraat over een vierdaagse arbeidsweek in de toekomst.

- Het kapitaal is een harde leermeester en die vrije zaterdag is ons ook maar opgedronge..., zei Job. - Leven voor het vullen van de buik en wereldse pleziertjes. Het is Godgeklaagd.

Hij keek naar de parkieten van Leentje en naar het hoekje fruitbomen dat hij nog had overgehouden omdat het jonge bomen waren. De jongens zouden de appels wel weer stelen.

Zo vaak hij 's morgens al vroeg wakker werd met die gruwelijke pijn in zijn rug en benen keek hij verlangend naar de klok. Dikwijls kon hij het in bed niet uithouden en zat hij, starend naar het overvloedig lantarenlicht van het nieuwe Waldeck waar een vreemde wereld uit de grond was gestampt, zich alleen maar te verbazen dat in zijn leven alles zo anders was gelopen dan hij had verwacht. Waar had hij zich vroeger in zijn beste jaren zo druk over gemaakt op de veilingvergaderingen? IJdelheid der ijdelheden, het was al ijdelheid.

Met vrouwelijke slimheid had Leentje het nu zover gekregen dat zij de beurs in handen had. Ze kwam al gauw tot de ontdekking dat ze het eigenlijk nog nooit zo goed had gehad als nu. Een vast weekgeld en geen zorg. Voor de eigen eet hield Job zo goed en zo kwaad als het ging een stukkie tuin rond het huis bij.

Wel volgde ze met arendsogen het doen en laten van Bert en Lyda, innerlijk niet weinig trots op het feit dat het jonge paar op hun eigen tuin een huis bouwde. Op de tuin wonen

was nou eenmaal voorwaarde als je zo'n kostbaar ketelhuis had. Iedere moderne tuinder had nu een verklikker in zijn slaapkamer, want er kon toch altijd van alles gebeuren en dan was het zaak dat je direct bij de hand was. Eén nachtvorst met een uitgevallen ketel kon je hele jaar bederven.

Zo vaak Leentje Bert en Lyda gadesloeg in hun samen optrekken, verwonderde het haar wel eens dat Bert zo'n kouwe vrijer was. Eigenlijk was hij met de tuin getrouwd en had hij er Lyda bijgenomen. Ze zou wel oppassen er iets van te zeggen, ook niet aan Job, want die wilde nooit meer herinnerd worden aan de zonden van zijn jeugd, zoals hij dat noemde. *Sla de zonden nimmer gâ, die mijn jonkheid heeft bedreven* was een psalmregel naar zijn hart. Leentje dacht daar anders over. Vergeleken bij de uitgebluste Job voelde ze zich nog zo fit of ze vijftig was. Ze kon er wel eens van wakker liggen als ze haar man op zijn plankharde bed hoorde zuchten. Leentje kon ook niet weten dat Job zich vaak bezwaard voelde over zijn dromen, waarin de oude Adam hem vaak parten speelde. Van Wieren had laatst in een van zijn predikaties het voorbeeld aangehaald van een grachtenhuis met negen kamers die er zo netjes uitzagen. Het waren de kamers van de rijke jongeling die alle geboden van zijn jeugd af aan had gehouden. Totdat de Here Jezus de bewoner van dat huis gevraagd had of hij ook een kelder had. De Heiland was met de bewoner afgedaald naar dat ondergrondse vertrek vol schimmel, pissebedden en torren. Dat was het onderbewuste van de mens, waarover de geleerden van deze tijd de mond vol hadden alsof dat wat nieuws was. De Bijbel had dat al een paar duizend jaren eerder geopenbaard. De kelder van het tiende gebod: gij zult niet begeren. Wat er in een mens onder de drempel leefde kwam wel uit in zijn dromen. Ik, ellendig mens. Hij zei het de apostel Paulus na.

Niemand ging vrij uit en zeker niet de ogenschijnlijk brave christen die geen enkele reden had zich op iets te beroemen. Het was alles genade en nog eens genade. Job kon er slechts in versluierde bijbelse termen over spreken tegen zijn vrouw en dan meestal nog met een diepe zucht.

Als Job niet naar het zaaltje kon, ging Leentje met Bert meer naar de Dorpskerk. Daar haalde ze toch ruimer adem

dan in de kleine kerkelijke gemeenschap waar Job zich het best thuis voelde, maar waar de heilsboodschap vaak zo moeilijk werd aanvaard.

Toen de bungalow klaar was werd de trouwdatum vastgesteld.

De ouwe Van Spronsen kwam zelf een keer met zijn wagen de tuin oprijden om het huis waarin hij geld had gestoken in ogenschouw te nemen. Hij ging ook even aan bij zijn oude schoolkameraad Job Stein.

Er waren jaren geweest dat ze elkaar nauwelijks hadden gegroet. Dat was toen de ruzie onder de tuinders zo hoog was opgelopen dat er een tweede veiling bij was gekomen. Van Spronsen was de oude veiling trouw gebleven, hoewel hij daar midden in de Roomsen zat, maar Job was lid geworden van de Coöperatieve vereniging.

Dat was lang geleden en sindsdien waren beide veilingen al weer lang samen gevoegd. En wie weet wat de toekomst verborg. Er werd al gezegd dat het Westland veel te veel veilingen had. Er moest veel meer worden samengewerkt en geconcentreerd. Het vreemde was dat Roomsen en Protestanten elkaar de laatste jaren niet meer voorbij liepen, en vaak wel een praatje maakten. Voor Bert was dat de gewoonste zaak van de wereld. Maar voor Job niet. Hij zag met lede ogen aan dat de Roomsen steeds meer grond in handen kregen.

Van Spronsen was wel zo wijs geen oude koeien uit de sloot te halen in het bijzijn van zijn oude schoolkameraad die er niet best aan toe was.

- Onze kinderen hebben mekaar gevonden..., zei hij. - Zo is het leven.

- Heb je die ouwe Engelse komkommerkasten nog? vroeg Job.

- En niet anders! Die doe ik niet weg. Verleje jaar nog zeventig komkommers van één plant!

- Tegenwoordig is het allemaal warenhuizen nou ze zoveel ziekten de baas worden.

- Jullie hebben hier altijd op merakels goeie grond gezeten, zei Van Spronsen. - Hier moet alles wel groeien. Opdrachtige grond, nooit te nat.

- Toch doet de sla het hier niet zo best als bij jou, zei Job.

- Dan gooi je de sla der uit, vond Van Spronsen.

- Ik heb niks meer te gooie... Dat heeft Bert al gedaan.

Het klonk nogal triest. Van Spronsen begon gauw over de parkieten van Leentje. Maar voor hij vertrok, vroeg Job hem nog wat hij dacht van al dat uitbreiden van teelt onder glas.

- Je mot wel mee of je wil of niet, zei Van Spronsen. - De wetenschap staat voor niks. Een end achter onze tuin hebben ze in de polder goeie grond zes meter omhoog gehaald met diepspitten. Alles met machines. Je zou es motte zien wat daar voor komkommers groeien...!

- Wacht maar es... Dat is nog maar het eerste jaar, waarschuwde Job, die het niet kon hebben dat er in de polder even goeie grond zou zijn als op zijn tuin. - Straks zulle we nog wel wat anders beleve...

- Nou ja... lachte Van Spronsen, jij zweert natuurlijk bij je goeie geestgrond. Maar wat wisten wij vroeger van grondonderzoek? Temet niks. Mot je nou es komme!

- Ik ken tuinders die kapot zijn gegaan an adviezen van de proeftuin, mokte Job. - Het komt vandaag even goed op vakmanschap an als vroeger...

- Dat ben ik wel met je eens, Job... maar toch ken je wat van die jonge snuiters leren. Die studieclubs hadden we vroeger moeten hebben. Jouw zoon Bert is er ook zo een.

Dat was wel de hoogste lof die Van Spronsen over zijn aanstaande schoonzoon los liet.

- Geluk is nog geen zegen..., zei Job.

- Kom... ik ga maar weer eens. Een aardig huisje voor dat span, vind je niet?

Van Spronsen had er niet van terug met Job in een geestelijk gesprek te komen.

- Wat mijn betreft hadden ze bij ons in kenne trekke en wat bijbouwe...

- Ach die jongelui... Dat wil niet meer tegenwoordig. Ze hebben de kans en ik kan ze geen ongelijk geven... Laat ze maar, Job. En het goede samen, hoor! We zien mekaar wel weer op de trouwdag, als 't zover is...

Leentje keek de schoonvader van haar zoon met welgevallen na. Je zag die man zijn leeftijd niet aan. Hij had het

al lang klaar gespeeld een ander voor zich te laten werken. Hij liep nog kaarsrecht.

De trouwdag was voor Job Stein een marteling. Hij had veel te verduwen in dat huis vol pronk en weelde. In de kerk ergerde hij zich aan die malle fratsen met de ringen en aan het flauwe preekje. En uit het formulier kon hij helemaal geen wijs worden. Tevergeefs had hij aan het begin gewacht op de bekende woorden dat de gehuwden gewoonlijk velerhande tegenspoed en kruis staat te wachten. Dat werd eenvoudig maar overgeslagen en paste zeker niet meer in de welvaartstijd. Hij bleef de gehele dag opmerkelijk stil en liet zich tenslotte maar drijven op de stroom, vooral na een paar glaasjes rood, waaraan hij zich nu dan maar een keer bezondigde.

Het was eind augustus. Bert had voor een week een plaatsvervanger gevonden. Langer durfde hij niet wegblijven want de grond moest nodig gestoomd worden.

33

Huib had Bert te kennen gegeven dat hij op diens huwelijksdag liever zou ontbreken en maar gewoon dienst doen. Aan bekijks had hij geen behoefte. Bovendien had hij van Karl en Frida bericht gekregen dat zij met een jeugdgroep nog een week op Ockenburgh zouden komen, zodat hij het komende weekend vrij zou moeten hebben. Ook daar zag hij wel tegenop, maar hij voelde dat hij er niet onderuit kon. Die verhouding tot Martchens familie was voorlopig nog een tere zaak.

Reeds de eerste zaterdagmiddag haalde hij Frida achter op zijn brommer van Ockenburgh naar Delft, want zij popelde om Martie te zien.

Ze was in extase over het kind en kon er maar moeilijk toe komen 's avonds weer door Huib teruggebracht te worden. Maar Huib had Karl beloofd dat ze tijdig terug zouden zijn voor het kampvuur.

Karl, in zijn element als hij iets kon organiseren voor de rijpere jeugd, had de taken goed verdeeld. Nu het al vroeger donker werd vlamde al vroeg in de avond het houtvuur op. De jongens en meisjes zaten in een kring en Karl gaf de nummers van de liedjes op uit ‘Die Mundorgel’. Huib probeerde mee te neuriën en zich in te denken wat er in al die jongens en meisjes omging. Waarschijnlijk niet meer dan lekker uit te zijn en samen te zingen over de vriendschap rond het laaiend kampvuur. Maar één regeltje bleef toch haken bij Huib. ‘Keiner kann für sich allein in der Welt bestehen, jeder musz durch Lust und Pein mit den Andern gehen.’ Zo was het: Niemand kan in de wereld alleen op zichzelf bestaan. Je moest met vreugde en pijn met een ander gaan. Maar het was nog wat anders daar een beetje sentimenteel bij een knetterend kampvuur over te zingen dan het te beleven, vooral als je ouder werd. Ze zongen maar, het ene

liedje na het andere. Dat zingen zat die Duitsers in het bloed! ‘Bleib nicht sitzen in dem Nest: Reisen ist das Allerbest’. Blijf niet zitten in het nest: reizen is het allerbest. Dat had hij op hun leeftijd ook gedacht en hij deed het nòg - en graag.

Huib bleef er niet slapen nu hij de kans kreeg in zijn eigen bed te duiken, maar de volgende ochtend was hij al weer present bij de morgenwijding die door Karl in de open lucht werd geleid. De twee hoornblazers die ook de Hollandse diensten begeleidden bliezen even voor de aanvang een paar koralen. Toen kwamen op het geluid nog meer bezoekers aanlopen. Het terrein was zo groot dat men vaak moeite had de plaats van samenkomst te vinden.

De versjes die Karl opgaf waren wel wat erg lief vergeleken bij de stoere Hollandse psalmen. Huib kwam door zijn vrij geregelde zondagsdienst zelden meer in de kerk. Ook het bidden voor het eten was er al gauw bij ingeschoten. Dat was iets van vroeger, toen de zondag maar al te vaak een vervelende dag was geweest. Alleen als hij er in een geheim uurtje even met Ria op uit had kunnen trekken of wat kunnen kletsen in een kas, had die dag wat kleur gekregen.

Ook dat was lang geleden. Het werd er eigenlijk niet leuker op als je ouder werd. Een enkele maal overviel hem het gevoel dat de Allerhoogste hem maar lelijk dwars zat. Karl sprak over de tekst van het musje dat niet zonder de vader van het dak viel. Hij had als kind altijd geleerd ‘niet zonder de wil van de Vader’, maar dat stond nergens in het evangelie. Het was helemaal niet Gods wil als er ongelukken gebeurden. Maar wel stond er dat de Vader er altijd was om je op te vangen.

Huib kon er niet goed mee weg. Was het dan niet Gods wil geweest dat Martchen zo jong was gestorven? Steeds dwaalden zijn gedachten af. Hij zag Martie tussen de spijltjes van zijn bedje naar hem lachen als hij onder het eten tegelijk kiekeboe met hem speelde. Hij hoorde hem kirren in zijn badje... En wat te denken van die vriend van Bea? Die dokter Schuurman?

- Denk maar niet dat je zus nog lang bij je blijft, zei Sjors. - Ze helpt je door de eerste moeilijke tijd heen en daar mag je al blij mee zijn.

Karls stem zwierf soms weg op de wind. Er waren machtig grote wolken.

Toch maar een vreemde geschiedenis. Karls vader was hier op de eerste oorlogsdag zo maar uit de lucht komen vallen. Zijn eigen vader had misschien wel op hem geschoten. En hun kinderen zitten een goeie twintig jaar later op dezelfde plek kerkje te spelen.

Hij wist dat het Karl ernst was zowel met de godsdienst als met zijn ideaal van een nieuw, verenigd Europa.

Hij zweeg over de politiek maar kon toch niet nalaten in zijn dankgebed nog even over het leed van de oorlog te spreken. Ja, Karl meende het goed. En deze jongens werden hier niet met militairistische leuzen volgestopt. Zo zou het wel moeten, dacht Huib, die evengoed als Karl wel wist dat de oudere generatie het met die 'broederschap' maar moeilijk had. Duitsers blijven Duitsers, zei vader altijd.

De korte dienst werd beëindigd met het Vater Unser. Ze stonden op.

Hier op Ockenburgh had hij Martchen voor het eerst ontmoet, het was maar in het voorbijgaan geweest. Later, op de pont, hadden ze elkaar herkend. En hoe!

Voor Frida betekende deze kampweek in de nazomer dat ze Martie vaak zou zien. Ze kon haar jaloezie nauwelijks verbergen als ze toekeek hoe Bea het kind verzorgde, die verstandige Hollandse verpleegster met haar grijze, vorsende ogen.

Vorsicht! Ze moest voorkomen de schijn te wekken dat ze zich wilde opdringen, hoewel ze er nog altijd heilig van overtuigd was als eigen zuster van Martchen meer recht te hebben het kind te verzorgen dan Bea.

Frida zou met Kerstmis weerkomen, maar daar kwam niets van. Ze lag met een stevige griep te bed. De kerstcadeautjes kwam Huib ophalen, toen hij moeizaam voortglibberend over beijzelde wegen terug kwam van Denemarken.

Maar die Kerstdagen werden voor Bea het grote keerpunt. Het was zonder een schok tussen Ed en haar tot een verklaring gekomen.

Trouw nooit met een psychiater. Trouw nooit met een verpleegster. Trouw nooit met een dominee. Trouw nooit

met een zeeman. Trouw nooit met een chauffeur... Trouw nooit, trouw nooit...

Het was belachelijk. Natuurlijk wilde ze trouwen, maar alleen met de man die ze liefhad. Dat was de enige voorwaarde, al had ze de gedachte aan een man die bij wijze van spreken de hele dag dwars door je heenkeek niet bepaald aanlokkelijk gevonden.

Maar Ed wist zijn beroep te beperken tot de inrichting. Hij was tenslotte ook maar een gewone man, zoals zij een gewone vrouw.

Toen ze in het Arnhemse ziekenhuis was gekomen was ze, door gebrek aan personeel, al gedurende haar vooropleiding meer dan eens de mannenzaal opgestuurd. Tanden op elkaar en geen spier van je gezicht vertrekken, al schrok je je soms een aap. Een ziekenhuis was een bedrijf met een heleboel vuile karweitjes.

Ze was al gauw, net als Ria, gehard omdat het aan de lopende band ging. En de dankbaarheid van de patiënten was doorgaans de grootste beloning.

Ze kon met Ed over de glibberigste onderwerpen discussiëren zonder gechoqueerd te worden. Maar als ze in zijn armen lag was dat heel wat anders. Dan liet ze zich veroveren zoals het in de damesbladen gebeurde.

Het trouwen moest maar niet te lang worden uitgesteld want doordat Huib vaak weg was waren ze dikwijls alleen thuis. Ze hadden de leeftijd.

Het werd Pasen eer Frida naar Delft kon komen.

Huib had Bea de tweede paasdag vrijaf gegeven om met Ed naar zijn ouders in Amsterdam te gaan. Hij was die dag met Frida alleen thuis. Het kind fungeerde als bliksemafleider. Martie. Martie. Frida dronk gulzig alle lachjes van het kind in. Ze koesterde het en voelde de warmte van het kinderlijfje.

Martchens moeder had twee aangebraden kippen meegegeven en een grote appeltaart. Ze zit me maar te voeren, dacht Huib.

Als Kees en Alie nu nog maar kwamen! Hij voelde zich onzeker zo vaak Frida dicht langs hem heenschoof en een enkele keer aan zijn haar trok. Dan brak het zweet hem uit.

Nee, geen Kopenhagen, dat niet, dacht hij aldoor, onder het zoeken naar steeds nieuwe grammofoonplaten. Dat met Martchen was anders. Ik ben er toen niet ingelopen. We wilden het samen.

Van de schoorsteen keek Martchen op hen neer. Frida dacht dat zij het wel goed zou vinden als Huib haar tot zijn vrouw maakte, maar Huib gaf aan die gedachte niet toe, al was hij lichamelijk rijp voor de daad. Het was een kwelling. Frida zou zijn laatste kans niet zijn. Als hij ooit weer trouwde had hij toch liefst een vrouw uit zijn eigen volk. Hij had geen haatgevoelens tegen wie ook, maar hij kende nu de complicaties. Als hij nu voor Frida bezweek zou het terughalen van Martie vergeefs zijn geweest.

Telkens keek hij op de klok want Bea had eigener beweging beloofd voor middernacht terug te zijn. De avond kroop traag om. Hij zag de teleurstelling wel op Frida's gezicht, maar veinsde opgewektheid. Je zult me toch niet hebben met je flemende ogen, goeie dikke schommel, dacht hij cynisch. Ik zal er eens ronduit met Bea over praten, hoe het straks verder moet.

Hij verademde toen hij de sleutel in het slot hoorde steken. - Hé, is het al zo laat?

Frida keek hem nog even aan. Had ze haar verlies genomen? - Gelukkig maar, want ik heb slaap, zei ze. Ze voelde dat het haar laatste kans was geweest en dat ze met lege handen thuis zou komen. Ze lag er nog lang van wakker, teleurgesteld in haar verwachting, teleurgesteld ook in de heimelijke liefde voor haar zwager, een genegenheid waarvan ze zich al vaag bewust was geweest zelfs toen Martchen nog leefde.

Het is zeker de straf op mijn zonde, dacht ze en bette haar ogen met een van Martchens kleine zakdoekjes.

34

Huib had een foto van Martie meegenomen voor zijn grootouders in Wildeshausen. Het was een vergroting van een opname die Bea als verrassing voor zijn verjaardag had laten maken. Een wijs snuitje, waarop een allerliefst glimlachje doorbrak. Het evenbeeld van de jonge vrouw die hem ter wereld had gebracht.

Hij vond het huis in de Wilhelmstrasse terwijl Sjors zich tijdens het korte oponthoud in de Raststätte vermaakte, in een feestelijke stemming. De kamer vol bloemen.

Frida had zich verloofd en geen tijding kon hem meer welkom zijn als hij terugdacht aan de pijnlijke Paasmaandagavond toen hij niet voor haar bezweken was. Ze had een tüchtige Kerl gevonden en straalde van geluk.

Dit was dus de reden geweest waarom ze vandaag, op Marties verjaardag, niet naar Delft had kunnen komen. Even goed stond er een mandje vol cadeautjes voor de kleine Bubi.

Met de foto deed hij Mutti een machtig genoegen, dat zag hij wel.

Te vlug naar hun zin moest hij weer weg, toen Sjors met de Scania Vabis voorreed. Sjors weigerde vandaag binnen te komen - hij had al genoeg tijd verkletst. Bovendien wilde Huib tijdig thuis zijn om nog wat mee te maken van Marties verjaardag. Frida kwam met een machtig stuk taart voor hem aanhollen. Toen Huib vertelde wat er aan de hand was, sprong Sjors uit de wagen en gaf hij Frida onder algemeen gelach een klinkende zoen. Frida's verloofde stond er met een goedmoedige grijns naar te kijken. Hij was zelf ook, evenals Frida zwaarlijvig en behoorde tot de lachers in het leven.

- Een dubbele felicitatie, zei Sjors, toen ze al weer een eind op weg naar de grens waren. - Daar kom je goed

van af. - Die Frida! Een lekkere dikkerd hoor, daar niet van, maar je had geen zin in haar, hè?

- Nee, zei Huib. Hij gaf geen nadere uitleg. Wat hij wel vertelde was dat zijn schoonvader hem de reden had toevertrouwd waarom hij nooit naar Holland wilde komen.

- Dit jaar een late Pinksteren, had Mutti gezegd.

Daarop had Vati Huib in de arm genomen en waren zij de tuin in gelopen.

- Je weet, waar ik dat been heb verloren?

- Ik weet het, zei Huib.

Het was de eerste maal dat Kaufmann rechtstreeks met hem over de oorlogsjaren begon. - Ja, ik was bij de luchtlandingstroepen ingedeeld. Ik had officier kunnen zijn, maar er was iets uitgelekt hoe ik over de SS dacht. Dat kostte mij mijn bevordering. De negende mei kregen wij in Paderborn opdracht alles klaar te maken voor een luchtlanding. Nee, ik was niet bij de parachutisten. Die moesten het spits afbijten. Na het bombardement kwamen de luchtlandingstroepen. Daar was ik bij. Er werd verteld dat wij als vrienden ontvangen zouden worden in het land waar wij zouden dalen. Het ging alleen tegen Engeland.

Pas toen wij over de grens waren hoorden we waar we zouden landen.

In de vroege morgen zagen we opeens de zee. Beneden ons steeg rook op. De para's hadden het vliegveld al bezet. Maar de landingsbanen waren vernield, want wij landden op het strand.

- Kijkduin, zei Huib.

Kaufmann knikte. - Holland was mij lief, zei hij. - Als kind heb ik in de hongerjaren van de eerste wereldoorlog bij een tuindersfamilie in Naaldwijk gelogeerd.

- Kaivenhove? Ja, dat klopte, zei Huib: Kuyvenhoven.

- Ik vond het verschrikkelijk, dat wij daar moesten landen. Ik wist wat Holland te wachten stond. Ik kende die duivels. Wij hadden motorfietsen bij ons en kregen bevel de stad in te rijden.

- De koningin gevangen nemen?

- Ik was een van de eersten die met mijn motorfiets de Laan van Meerdervoort opreed. Bevel was bevel. Of anders

de kogel. Zo ging dat. Het was bij een boerderij.

- Die staat er nog, zei Huib.

- Ach so... Er stonden nieuwsgierige mensen te kijken, die hoorden dat er op het vliegveld werd gevochten. Ze schrokken van ons. Wij wisten niet waar de Hollandse soldaten lagen. Toen er werd geschoten voelde ik dat ik geraakt was. Ik viel van mijn motor en mijn kameraad sleepte mij naar een klein huisje, dicht bij de boerderij. Dat was voor mij het eind van de oorlog. Later kwam ik bij de administratie... Uit de verhalen van Martchen heb ik begrepen dat jouw vader bij de Hollandse soldaten was die ons van het vliegveld moesten verdrijven. Daarom kan ik niet naar Holland gaan, naar de plek waar ik mijn been verloor, ik heb altijd een schuldgevoel gehad tegenover Holland. Ik heb jaren nodig gehad om te begrijpen wat er allemaal gebeurd is. Er zijn veel Duitsers geweest die het moeilijk hadden, Huib. De Wehrmacht en de SS waren niet hetzelfde. De concentratiekampen zaten al vol Duitsers eer de oorlog begon. Onthou dat maar. Kun je begrijpen waarom ik liever niet naar Holland kom, Huib?

- Ik begrijp het... Vader zou ook niet naar hier willen komen. Vader en u hebben het beiden meegemaakt. Wij niet. Karl ook niet en Martchen ook niet. Ik werd in die oorlogsdagen geboren toen mijn moeder schrok van de bombardementen.

- Onze Karl heeft veel gelezen. Hij wou alles weten over Hitler en de jodenvernietiging. Ik kon hem zeggen dat ik nooit lid van de partij was geweest, maar dat ik als soldaat had moeten meevechten. Nou weet je het, Huib... Toen Martchen met jou aankwam wist ik dat het verleden niet voorbij is, dat is nooit voorbij voor wie er middenin gezeten heeft. Het was een harde zaak. Voor jouw vader ook. God zij gedankt dat onze kinderen in een andere tijd leven. Karl gelooft in een nieuw Europa. Ik hoop het. Maar het Duitse volk is anders opgevoed dan het Hollandse volk. Er zijn veel goedwillenden onder ons. Aber Pinksteren 1940 is onvergetelijk voor mij.

Sjors had weinig commentaar. Het was wel een uitgemaakte zaak dat ook iedere Nederlander boter op zijn hoofd had. Uitgezonderd de mensen die met levensgevaar Joden

hadden verborgen. Oorlog was een pestilentie zolang de mensheid bestond.

Even voorbij Arnhem kregen ze pech.

Huib keek tersluiks op zijn horloge, terwijl de wegenwacht bezig was. Op een nabijzijnd pompstation belde hij opnieuw Bea. Ze moest maar niet wachten met eten. Hij hoopte nog wel thuis te kunnen slapen.

Zo zaten Bea en Ed samen aan tafel, spijtig dat Huib ontbrak. Martie stond, wankelend, in de box op onverstaanbare wijze zijn hartje te luchten, onvermoeid de aandacht trekkend door veroverende lachjes.

Ed Schuurman was vandaag in een extra goed humeur. Wat had hij toch?

Bea keek hem telkens over haar bord aan. Ze mocht dan weinig verstand hebben van psychiatrie, ze was vrouw genoeg om de man van wie ze hield te peilen.

Het eten waaraan ze zoveel zorg had besteed, smaakte haar niet zo lekker als ze had verwacht. Ze was duidelijk teleurgesteld dat Huib nou juist vandaag niet op tijd thuis was. Hij zou Martie in bed vinden. Misschien zou ze hem er na het eten direct onder kunnen stoppen en er later nog even uithalen.

Ed genoot van haar kookkunst. Hij was niet verwend in zijn pension. Aan alleen eten had hij altijd een hekel gehad. Een maaltijd was alleen geslaagd als je er ook bij kon praten en er de tijd voor nam.

Hij stemde direct met Bea's plan in om Martie een beetje te bedotten. Dat kon nog op deze leeftijd... Ze maakte zijn kamertje goed donker. Visje in het netje, kindje wip in bedje. Daarna kwam Ed haar helpen met afdrogen.

Geen mooier moment om ergens over te beginnen dan onder de afwas. Je stond dan naast elkaar en niet oog in oog. Als hij nog eens promoveerde zou daar misschien een kolderstelling in zitten.

- Heb je nog wat naar je hoofd gekregen vandaag?

- Nee... de dames waren bijzonder rustig. Geen storm.

- Je hebt wèl nieuws, hè? zei Bea, hem vluchtig aankijkend terwijl ze hem een brandschone droogdoek aanreikte. Als Ed hielp afdrogen had ze er altijd een extra bij

zich, want hij had een hekel aan een doek die te veel vocht had opgenomen.

- Ja, dat heb ik...

- En waarom kom je er niet mee voor de dag?

- Hoe kan je nou rustig praten als je aldoor telefoontjes krijgt en Martie aan het babbelen is. Hij is jarig en had een streepje voor.

- Het moet dus wel iets belangrijks zijn, of niet? Kom er mee voor de dag, Eduard Schuurman.

- Ik heb een benoeming.

- Promotie?

- Op Bloemendaal. Kuipers gaat naar de Valeriuskliniek in Amsterdam.

- En?

- Behalve zijn baan, komt ook zijn ambtswoning op het terrein vrij.

Bea zag het opeens voor zich. Die mooie gazons, die moderne woningen op het uitgestrekte terrein van de Stichting langs de Monsterseweg. Dicht bij Waldeck ook.

- Wanneer zal het zijn?

- Met september.

Ze waste automatisch af. Wat ze voelde wist ze niet. Het grote keerpunt was er opeens.

Ze droogde snel haar handen en vloog hem om de hals. - Ed! Ed! Kom hier... een zoentje op je kale kruin extra!

Maar even later: - En Martie? Hoe moet het met Martie?

Ed wist wel hoe ze zich aan het kind had gehecht en Martie was geen allemansvrindje. Alleen bij Bea was hij zoals hij was.

- Waarom kunnen we hem niet meenemen? vroeg hij.

- Dat kunnen we Huib niet aandoen.

- Weet jij een andere oplossing?

- Nee... niet zo direct. Jullie mannen willen altijd alles direct weten.

- Nou... nou... ik ben gewend een beetje geduld te oefenen.

- Ja, met je patiënten. Maar ik ben geen patiënt van je, hè?

Ha, ze had haar handen vrij. Hij ging achter haar staan en schoof zijn handen onder haar armen over haar borsten.

Lekker, dat kroezige haar in de hals. Hij drukte haar kussend tegen zich aan.
- Trouwen, Bea... Een huis inrichten. Promotie!
- Telefoon! waarschuwde ze en holde naar de gang.
- Ja?
.....
- O nee... je kunt gerust komen. Leuk zeg.
.....
- Pas laat in de avond. Pech met de wagen.
.....
- Waarom niet? Doe niet zo gek! Als het helemaal gebeuren mocht, wat dan nog?
.....
- Nee... Ed is er ook. Kom maar gauw. De koffie is bruin.
Bea hing op.
Ed had het al begrepen. - Ria nog altijd een beetje uit haar evenwicht?
- Dat trotse hoofdje, hè? Een ontmoeting met Huib gaat ze uit de weg. Bang haar hoofd te stoten.
- Schuldgevoelens?
- Daar zullen ze allebei wel last van hebben, denk ik.
- Praat Huib nog wel es over haar?
- Nooit. Ze moesten eigenlijk ieder afzonderlijk eens naar een psychiater.
- Ik weet er wel een, zei Ed lachend.
- Die is in dit geval niet onbevooroordeeld, mannetje...

- Doe jij even open. Dat zal Ria zijn. Ik schenk koffie op.
- Hallo, Ria...
- Dag dokter...
- *Ed* hadden we toch af gesproken?
- Dag Ed... dag Bea... ik blijf maar even hoor. Waar is de broekeman?
- In zijn bedje. Hij was op van de slaap want vanmiddag hebben we nogal wat visite gehad.
- Jammer... mag ik hem even zien?
- Voor je weg gaat, natuurlijk!
Ria legde haar pakje op de kapstok. - Geefster onbekend, hoor!

- Natuurlijk... doe je mantel uit. Je drinkt toch zeker een kop koffie met ons?

- Mag ik je feliciteren met je benoeming? zei Ria, toen ze in de kamer zaten.

- Hoe weet *jij* dat zo gauw?

- Ik was even op Bloemendaal. Ik praat natuurlijk mijn mond weer voorbij. Sorry.

- Kuipers doet het goed in Amsterdam. Precies wat hij wil. Hij is bovendien een Amsterdammer van geboorte.

- We kunnen zijn huis krijgen, zei Bea.

- Geweldig.

- En ik wil Martie meenemen, maar daar is Bea op tegen, zei Ed prompt.

Bea fronste even met haar wenkbrauwen. Wat bezielde Ed om juist Ria hierin te betrekken?

Ed ging onverstoorbaar verder. - Wat zou jij doen, Ria?

- Is dit een verhoor?

Bea zag Ria's gezicht opeens verstrakken.

- Stel me niet voor gewetensvragen... ik ben altijd een vat vol tegenstrijdigheden geweest...

Op dat moment hoorden ze driemaal de claxon van de Scania Vabis.

35

Op de ochtend van diezelfde dag was Dirk van Bree de schuur van Job Stein binnengelopen. Job was met gespannen aandacht bezig met het bossen van snijgroen.

Het gesprek verliep traag. Het was of Dirk vandaag zijn draai niet kon vinden.

- Ja... er is bar veel voorgevalle, de laatste tijd, gaf Job graag toe. - Der wordt veel denkbeeldige winst gemaakt.

Hier, in de oude schuur, voelde hij zich nog het meest op zijn gemak, nu Bert de scepter zwaaide over het geheel gemoderniseerde bedrijf. Hij liep wel eens een enkele keer de tuin op en was eigenlijk ook wel trots op Bert, maar helemaal lekker zat het toch niet. Vooral niet met die dure bungalow, waar Van Spronsen zo veel geld in had gestoken.

- Een vrije zaterdag voor de arbeiders en de baas maar werken, zei Dirk, doelend op het verbeten bossen van Job.

- De gesel van de welvaartstijd, man! Ik gun ieder zijn boterham maar ik vraag me af of ze nou zo veel meer tevreje zijn dan wij vroeger... Het is hier de ouwe Rusthoek niet meer... al die huizen... al die winkels... Ik kom nooit in dat nieuwe Waldeck, wil je wel gelove...?

- Jij hebt lang genoeg geprofeteerd: dààr komt de stad... dààr komt de stad. Nou is het dan zover. 't Leek eerst dat jij der minder van zou worden, maar je had geluk met Bert.

- We zitte op zware lasten... de onkosten blijve maar stijge en de rente wordt alsmaar hoger. Spare is er niet meer bij...

- Man... wie spaart er nou nog? Je ken beter iedere cent in je bedrijf steke... Het geld wordt toch minder waard. En de machines vervangen de mensen, zo gaat dat tegenwoordig. Hoe meer krediet hoe minder kans dat ze je anpakke...

- In heel wat schuren ligt anders een hoop van die afge-

dankte rommel te verroesten, zei Job misprijzend. - Het meeste is met een jaar of wat al weer verouderd. Net als met die oliekachels. De fabrikanten zijn er rijk van geworden. Ze jagen je maar op: Vooruit jongens! Bij de tijd blijve! Dan maar weer nieuw kope... Of 't geen geld kost!

- Je weet Job... op dat punt verschille we van mening. Ik ben niet tegen die machinerie. Ik heb er gemak van. Nou de arbeidskosten omhoog gaan word je wel gedwongen om te mechaniseren.

Job sprak hem niet tegen. Ze kenden elkaars standpunt.

- Weet je, zei Dirk, - weet je wat ik me zo langzamerhand wel es afvraag? Waar of ik het nog voor doe!

Job keek even over zijn bril. Dirk van Bree in de put? Die man was altijd zo zeker van z'n eigen.

- Zwarighede... Dirk? Het was lang geleden dat hij in de oorlogsdagen in een mestput was gelopen, 's nachts in Ockenburgh.

- Ach... 't ouwe liedje... Ria kan haar draai niet vinde... 'k Had ze beter hier in de buurt kenne houwe...

- Niks te houwe, Dirk. Daar weet ik van mee te praten. Jij heb maar één kind maar wij vier. 't End van 't liedje is dat je er als ouwer onderdoor moet...

- Hoe is 't nou met die jonge van jullie die z'n vrouw verloren heeft? Van Bree vroeg het zo koel mogelijk.

- Voor Leen en mij maar zorgelijk nou Bea trouwplanne heeft.

- Zo...? Is het al zo ver met die dokter? Nou... dan zal Bea wel niet met zo'n narrig gezicht rondlope als onze Ria.

Dirk van Bree keek op zijn horloge. Hij had zich al te veel bloot gegeven. Toch had hij het even kwijt gemoeten want thuis viel er met Co niet te praten. Job kende hij van jongsaf. Die man kon nog luisteren al was het een tobberd.

- Kom... 't is temet twaalf uur denk ik. Gaat Bert nog door met z'n bloemen?

- Ik heb er geen bezwaar tegen. Risico verdelen zeg ik maar. Het is nergens voor nodig de mart met een of twee produkten te overlaje... Waar is het voor nodig dat het mensdom het hele jaar tomaten en komkommers eet? Ik vertrouw het niet. Dirk. Nou weer met die warmte. Veels te

warm voor de tijd van het jaar. De stook is nog niet op en straks komme de kouwe kasse al weer. De prijs gaat nou al omlaag. Dat wordt doordraaie als 't zo doorgaat.

Zo'n vaart zal 't wel niet lope, denk ik. Afwachte maar. Je ken er toch niks an doen.

- Nee, maar driedubbeldik mot je niet tele... Rijkdom of armoe geef mij niet... geef mij het brood mijns bescheiden deels, zegt de Schrift.

- Met die gladiole van Bert is het niks geworde, hè? leidde Dirk hem af.

- Dat was nog maar een proefje. Hij wou 't es probere...

- Je hoeft Bert niet te verdedige hoor, die rooit het wel. Als de gemeente woord houdt en we hier nog een goeie twintig jaar magge blijve zitte, dan is Bert boven Jan. Jij en ik zalle onze tijd hier nog wel uitdiene...

- As je de krante mag gelove, dan gaat héél het Westland er an, op de duur, zei Job.

- Wie zal 't zegge... best mogelijk as je ziet wat ze daar aan de Waterweg uitspoke... Ze magge het Westland dan een lelijke streek vinde... maar as je over de waterweg komt zie je niks as stinkende, walmende en luchtverontreinigende industrieën... Der mag daar dan veel geld verdiend worde, maar ze vergete geloof ik dat wij hier ook over de driehonderd miljoen per jaar omzette aan kostelijke groente en fruit.

- Ik zei 't niet meer beleve, zei Job. Maar dat de streek er an gaat, dat staat voor mij vast, as je rekent dat wij hier nog maar per gratie mochte blijve... De stad en de industrie slokke alles op.

- Je ben weer aardig aan 't profetere... maar kom... nou ga ik toch want as de eigenheimers afkoke ben ik nog niet jarig.

Gaat 't goed in de bungalow? Dirk wees in de richting van het huis van Bert en Lyda.

- Beter duizendmaal getwijfeld dan één keer misgetast..., zei Job.

Dirk dacht: wie het vatte kan vatte het.

Met deze troost kon Dirk van Bree aan tafel schuiven bij Co. Hij zou zich er wel voor wachten Jobs woorden te herhalen.

Zodra Job thuis kwam, vroeg Leentje: - Had Dirk nog wat bijzonders?

- Ik geloof dat hij in de put zit over zijn dochter.

- Dirk in de put? Nou ja... eigen schuld, zou ik denken. Die man z'n hart zat altijd al te hoog. Ga maar niet meer in je stoel... we gaan zó eten.

Ook de wegwerkers die het oude Waldeck van een verbeterde weg voorzagen, hadden het werk neergelegd. Job keek door het raam naar de smalle nieuw geasfalteerde weg. Het werd hier dus ook nog wat opgeknapt. Dat mocht wel, want de tuinders investeerden hier voor tonnen. Zou die grond straks nog te betalen zijn?

Hoe lang was het nou al weer niet geleden dat zijn vader hier voor het eerst de schop in de aarde zette? Al veel langer dan een halve eeuw zeker.

Miljoenen waren hier verloren gegaan door voortijdig vertrek uit angst voor de opdringende stad.

Als beunhazen waren de bouwexploitanten op de Loosduinse tuinbouwgronden neergestreken.

Het mocht wel een wonder heten dat Dirk en hij hier nog zaten.

Wat had Dirk ook al weer gezegd? De tuinder moest tegenwoordig wel een wetenschapsmens zijn. Ja, ja.

Bert heeft wel een goeie kop. Maar je mot de natuur mee hebbe...

Met een diepe zucht schoof hij aan tafel.

36

Ria keek verward naar Bea.

- Blijf in vredesnaam rustig zitten. Dit is geen ogenblik om te vluchten.

Bea ging naar de gang, Huib tegemoet.

- Waar is die jarige zoon van me?

- In zijn bedje, maar ik denk dat hij nog wakker is.

Huib liep regelrecht naar het zijkamertje. Bea trok de gordijnen op een kier.

Martie lag met zijn piepbeest, de ogen bijna geloken.

- Kijk eens wie daar is? vroeg Bea. Pàppa?

Huib tilde het kind voorzichtig uit het ledikantje, blij dat het hem herkende en zijn handjes naar hem uitstak. Bea nam hem over terwijl Huib een monsterachtig grote teddybeer uitpakte.

- Kijk es?

Martie greep er naar en met het kind op de ene arm en in de andere de beer kwam Huib de kamer binnen waar Ed hem al tegemoet kwam.

- Gefeliciteerd met je zoon, Huib.

- Dank je... dank je... Toch nog op tijd thuis, hè? Pech gehad met de koppeling. Je weet nooit hoe lang dat kan duren. De wegenwacht heeft ons fantastisch geholpen...

- Er is nòg een gast, Huib, zei Bea opgewekt.

Terzijde van het dressoir had Ria zich als een muurbloem teruggetrokken.

- Nee maar... dat is een dubbele verrassing... Ria... hoe is het met joù, kind?

- Goed, zei Ria. - Gefeliciteerd met Marties eerste verjaardag.

- Hier Bea, neem jij die woelwater maar even. Ik ga me eerst wat verfrissen.

- Dan ga ik nou maar, zei Ria.

- Nee... wat is dàt nou. Blijf zitten! Het is toch feest vandaag? Bea en Huib riepen het tegelijk.

Ria weifelde. *Hoe gaat het met joù, kind?* Het had wel heel erg vertrouwd geklonken. Alleen dat 'kind'... nee een kind was ze zeker niet meer.

Ze overwon haar aarzeling. Nu plotseling vertrekken zou misschien steken.

Bea haastte zich het eten voor Huib klaar te maken, Martie aan Ria overlatend. Ria was doodsbenauwd dat het kind zou gaan huilen en voelde zich opgelaten. Ze had het niet moeten doen. Maar vanmiddag had ze ook niet willen komen toen er visite was. Zo omstreeks etenstijd was het veiligste uurtje om even een presentje af te geven.

Martie was sprakeloos van de teddybeer. Ze liet hem.

Ed keek vluchtig de krant in. Huib at maar even in de keuken. Het liep allemaal anders dan ze vanmorgen gedacht hadden.

Toen Martie met zijn nieuwe beer naar bed was en Huib na het eten tevreden naast zijn *bar* zijn benen onderuit stak, werd er geklonken op Martie.

- En op de promotie van Ed, zei Bea.
- Is het waarachtig? vroeg Huib. - Vertel es op...!

Aan Bloemendaal had Huib alleen maar de herinnering dat hij er als kind met moeder een keer op bezoek was geweest. Heel vroeger. Hij had op een bankje naast een man gezeten die vertelde dat hij zeven spijkers door zijn hand had geslagen. Aan die hand was niets te zien. Ze hadden ook de keuken mogen zien en een ijzeren pot met wel honderd balletjes gehakt.

- Gefeliciteerd, man. Ik hoop nooit in je handen te vallen.
- Je weet nog niet alles, zei Bea stralend.
- En dat is?
- We krijgen het huis van dr. Kuipers die naar Amsterdam gaat.
- Is dat even een boffer... nou ja... ik bedoel voor jullie..., gaf Huib zich onverhoeds bloot.

Er viel even een stilte.

Ria keek opnieuw naar de klok.

Ze begon het benauwd te krijgen. Ze moest hier weg. De

vlammen sloegen haar opeens uit. Ze had geen wijn moeten nemen...

- Het komt allemaal wat onverwacht, zei Ed rustig.

- Een dag vol onverwachte dingen, zeg dat wel, beaamde Huib die het restant van zijn biertje leegschonk. Hij had ontaarde dorst.

Rond de foto van Martchen stonden lieve ansichtkaarten uit Wildeshausen. Ria keek er voor de zoveelste keer naar en zei: - Nou moet ik toch heus gaan, mensen.

Huib hield haar niet tegen en stond op om haar uitgeleide te doen. Na Ria's afscheid van Bea en Ed sloot hij de kamerdeur achter hen dicht.

- Dit is jouw jas zeker?

- Ja, dank je.

- Ben je met de wagen?

- Ja...

- Wat denk je ervan... zouden we die twee maar niet samen een rustig kwartiertje gunnen. Ik bedoel na dat grote nieuws van Ed? En zullen wij intussen een eindje omrijden, Ria?

Het klonk zo argeloos. Er viel niets tegen in te brengen wat steek hield.

- Goed.

Ze hoorde het zichzelf zeggen. Het was of ze een ogenblik buiten zichzelf trad.

- Nee... rijd jij maar, zei ze.

- Je denkt zeker: dat is zijn vak, hè?

- Nee... dat dacht ik nou juist niet.

- Sorry dan...

Hij zette koers naar de Hoek van Holland. Ze wisselden nauwelijks een woord.

- Een mooie avond.

- En zo weinig wind. Dat gebeurt hier maar weinig.

Huib zette het Dafje neer langs de Waterweg. Er gleed een oceaanstomer voorbij. Alle lichten brandden.

- Bea zal nou wel gauw gaan trouwen, zei Huib behoedzaam.

- Wat een bof met dat huis, hè?

- Het zal je gebeuren... een vrouw... een benoeming en een huis, alles binnen 't jaar.

- Een jaar duurt soms lang.
- Zeg, doe jij aan een vermageringskuur? vroeg Huib opeens.
- Hoezo?
- Je bent wat smal in je gezicht.
- Ik zal er om denken.
- Heb je het wel naar je zin in Utrecht?
- Het gààt...
- 't Houdt dus niet over.

Ria zweeg en Huib zocht in een gevoel van onzekerheid vergeefs naar woorden om de stilte op te vullen.

- Hoe vind je Martie?
- Een fijn ventje... en zo vriendelijk!
- Helemaal geen westlandse boy. Precies zijn moeder.
- Ze hadden hem daar zeker toen wel graag gehouden?
- En of!
- Kom je er nog wel es?
- In de eerste tijd vaak, maar nou al wat minder. Hoe gaat dat. Je brengt kiekjes mee... ze sturen pakjes en zo nu en dan kwam mijn schoonzuster Frida over. Eerst om de kleren te halen en later om naar Martie te kijken. Een goeie dikke schommel, daar niet van. Net haar moeder. En maar taarten bakken. Taarten und kein ende!

Ria lachte zacht. Dat was de oude Huib. - Met Pasen was ze ook nog over. Bea moest naar de ouders van Ed in Amsterdam...

- Kon je schoonzuster fijn voor Martie zorgen.
- Dat had ik veel liever zelf gedaan. Ik draai er mijn hand niet voor om om hem te verschonen. Eigenlijk had ik zwaar de damp in, want zoveel zie ik het kereltje niet. En je weet hoe sommige vrouwen zijn. Ze dacht minstens dat ze mij ook moest bemoederen.
- Dan had ze een goeie aan jou, zeg.
- Hoe bedoel je?

Oppassen nou, dacht Ria. Ze moest dubbel op haar woorden letten, vooral nu.

- Nou... je houdt toch niet van aanhalige vrouwen?
- Nee... dat is mijn slag niet. Ik zat lelijk met haar opgescheept als je begrijpt wat ik bedoel.
- Nou... nou... opgescheept?

Huib verschikte van houding, stak aan de bijna opgerookte sigaret een nieuwe aan en hield haar het pakje voor. - Sorry...

- Nee... dank je. Ik rook niet meer.

- Niet gezellig maar wel verstandig. Hij zweeg even en zei toen ronduit: - Kijk es, Ria. Frida liet me maar al te goed merken dat ze de plaats van haar zuster graag zou overnemen. Dat Bea een vriend had was koren op haar molen. Mij niet gezien. Ik hou niet van dat gefleem.

- Ja... dat was dan wel een penibele toestand.

- Dat was het ook. Ik ben tenslotte ook niet van steen. Nee, dat wist Ria nog wel. Ze gaf geen weerwoord.

- Bea wil Martie wel meenemen.

- En hoe staat Ed daar tegenover?

- Ed? Die vindt het al lang goed. Maar ik pas er voor om 's avonds in een leeg huis aan te komen, zonder box, zonder kinderstoel, zonder weet ik veel. Ik heb genoeg misère achter de rug. Ik heb gedaan wat ik wou en dat heb ik geweten ook.

- Een sterfgeval is ook wel het ergste. Maar dàt heb je je zelf niet aangedaan. Wat je...

- Nou... zèg het maar! drong hij aan toen ze aarzelde verder te gaan.

- Wat je je zelf aandoet, dat is eigenlijk erger. Dat gaat je ook niet in de kleren zitten.

Opnieuw keken ze zwijgend naar de voorbijglijdende schepen. Komen en gaan. Gaan en komen.

- Als ze me gezegd hadden dat ik jou vandaag zou ontmoeten...

- Was je weggebleven misschien.

- Ik niet. Jij soms?

- Ik denk van wel..., zei ze aarzelend.

- En waarom zou je mij uit de weg lopen?

Er was geen bitterheid in zijn stem, meer iets dat op onrust leek.

Wat moet ik zeggen, dacht ze aldoor. Is het bij hem dan allemaal zo vlak? Dat kon toch haast niet?

- Het kan vreemd lopen..., zei ze, een rechtstreeks antwoord ontwijkend.

- Ik heb je al gezegd, Ria... een jaar of wat geleden wist ik alles veel beter. Dat dàcht ik tenminste...

Was dat die wilde Huib van vroeger of had hij alleen maar

een zwak ogenblik? Hij was nu een jaar zonder vrouw geweest. En vanavond, hier aan de waterweg op deze lenteavond met al die voorbijvarende schepen... Ze moest zich zelf wel in de hand houden. Kennen we elkaar nog wel? dacht ze.

- Zonder kleerscheuren zijn we er niet afgekomen sinds we uit elkaar zijn gegaan, zei ze.

Hunkerend naar warmte legde hij zijn arm weer achter haar zonder haar nog aan te raken.

- Met jou zal dat wel loslopen, dacht hij hardop.

- Nee Huib, was dat maar zo.

Hij negeerde haar bekentenis en zei alleen maar: - Ik vraag me af waarom het tussen òns is misgelopen.

- Ga je ouwe koeien uit de sloot halen?

- Nee... geen ouwe koeien. Ik denk er aan hoe we in het najaar altijd verstoppertje speelden tussen de gangetjes van de op mekaar gestapelde eenruiters.

- En tussen de strobalen..., vulde ze aan.

- We zijn ook nog es op een zelf gemaakt vlot naar de veiling gevaren, lachte hij.

- Daar was Bert ook bij.

- Ja, Bert is onderdak.

Het klonk nogal onvriendelijk, maar in elk geval niet meer zo kinderachtig.

- Als we het zelf maar niet bedorven hadden, dan...

- Nou... dan? drong hij dwingend.

- Daar heb ik toch zelf ook aan meegeholpen.

- En ik soms niet met m'n dolle kop?

- Je weet niet alles, Huib.

- Is dat nodig? Moeten we beslist alles en alles aan mekaar opbiechten?

- Van jou weet ik wel alles.

Huib gooide het restant van zijn sigaret door het geopende portierraam.

- Dat denk je maar. En jij heb zeker een akkefietje gehad met die snuiter in het Arnhemse ziekenhuis, niet? Was dat een doodzonde? Kom nou!

Ria slikte.

Ze had het kunnen verwachten dat Huib er zo over zou praten.

- Ik kan het me moeilijk vergeven.

- Daar ben je te trots voor, hè? Zo iets had Ria van Bree niet mogen overkomen, zeg dat maar gerust! Maar voor mij hoef je dat niet op te biechten, hoor. We moeten allemaal op onze beurt onze kop wel es buigen. Ria! Wèg met die obstakels!

Hij schoof dichter naar haar toe. Het hoge woord moest er uit al wist hij dat hij haar bezeerd had.

- Is er voor ons nog een weg terug, ja of nee?

- Ik hóóp het, Huib, maar ik weet het nog niet.

Hij merkte wel dat ze bewogen was.

- Moet je iets weten om het te kunnen hopen? Jij hoopt het, zeg je. Dan mag ik het dus óók hopen?

Hij wachtte op een antwoord dat niet kwam. O Here God, dacht hij - laat het nou toch goed worden tussen ons.

- Je hebt nog niets over Martchen gezegd, zei ze, gereserveerd.

- Wat moet ik zeggen? Dat ik van haar gehouden heb? Dat heb ik. Ze was lief - ze hield van haar muziek en achteraf denk ik dat ze daar in Delft wel heel dikwijls alleen is geweest. Daar moet je tegen kunnen.

- Je hebt ook een zoon van haar.

- Ik zou liegen als ik zei dat ik daar niet blij mee ben. Is Martie soms óók nog een struikelblok?

- Nee... dàt niet. Maar zo goed als Martie er is, zo goed zal Martchen er altijd zijn. Dat kan eenvoudig niet anders.

- Waarom zeg je dat allemaal? Met de doden kan je niet leven. Daarom hoef je ze niet te vergeten. Maar Martie heeft een moeder nodig en ik een vrouw.

- Ja, zo is het.

Hij wachtte op wat er volgen zou. Ik heb nu genoeg gezegd, dacht hij.

- Huib, als het tussen ons helemaal goed zal worden, maar dan ook helemààl... dan... ja... hoe moet ik het zeggen...?

- Nou?

- Dan zullen we over Martchen gewoon moeten kunnen praten. Martie moet weten wie zijn moeder was en ook de ouders van Martchen hebben recht op hem. Dat is wat ik bedoel, Huib.

Het kwam er bij Ria uit alsof ze het al heel lang te voren had uitgevochten.

Hij zweeg even - verward, omdat hij haar toch op de een of andere manier had onderschat.

- Als je dat allemaal kan opbrengen..., zei hij.

- Zonder dat zou ik het niet aandurven. Er is teveel gebeurd.

- Nou niet weer gaan biechten asjeblieft. Ik heb zelf teveel boter op mijn hoofd. Nou moet je nog één ding goed weten: toen ik daarnet zei dat ik een vrouw nodig had bedoelde ik niet 'een' vrouw, maar jou alleen.

- Dat heb ik wel begrepen, zei ze zacht.

Er brak iets van een lachje door, maar het was nog niet helemaal vlak. Hij wil het niet allemaal weten, dat van Penninx, begreep ze. Voor die nederlaag had ze al zwaar geboet. Het had haar ook kopschuw gemaakt. Angst om nog eens onherstelbare fouten te maken.

Maar was er vanavond al niet genoeg losgewoeld?

Ze begon ruimer adem te halen en niet langer weerstand te bieden tegen het langzaam stijgend geluksgevoel tijdens de rit naar de Hoek en hun gewild oponthoud aan de Waterweg.

Toch was het nu Huib die nog wat op z'n hart had.

- En je vader?

Aan die vraag viel niet te ontkomen.

- Vader is erg op me gesteld.

- Dat heb ik ondervonden. (Hij zei het met een bijna grimmige humor.)

- Ik weet nou wel zeker dat vader het niet meer op het kantongerecht zal laten aankomen.

Ze wist, terwijl ze dit zei, dat het een moeizaam laveren zou worden tussen de drie uiterste polen: Huib, vader en Wildeshausen. Maar geen van deze drie zou ze ooit loslaten al zou het ook voor vader en Huib moeilijk zijn.

We zullen samen nog heel wat moeten opbrengen wil het goed blijven gaan, dacht ze. Maar ik wil hem hebben. Ik heb hem altijd willen hebben.

Maatschappelijk deed ze, in het oog van anderen, een stap terug, maar niet als vrouw, niet als vrouw. Hij zat hier naast haar. Eindelijk.

Ze onderging Huibs nabijheid weer met dat zelfde onver-

klaarbare geluksgevoel dat ze maar al te goed kende van vroeger.

Hij dacht: krijg ik weer grond onder de voeten?

- Het lijkt er toch wel op dat we naar mekaar toegedreven worden, Ria.

- Misschien worden we eindelijk volwassen...

- ... Ik kan er nog niet bij...

- Weet je waar ik wèl bij kan? zei ze, zijn hoofd naar zich toetrekkend.

Hij proefde met gesloten ogen voor het eerst weer het genot van haar warme mond.

- Ja... ja..., dacht ze, toen hij zijn arm om haar heen knelde. Zo was het vroeger... zo zal het voortaan altijd zijn als hij thuiskomt.

- Ik bàrst van geluk, zei hij, naar adem hijgend.

- Daar zijn ze, zei Bea, die haastig haar kapsel op orde bracht. Ed knipte nog een lamp aan.

Ze kwamen achter elkaar binnen. Eerst Huib, daarna Ria.

Bea en Ed, nog knipperend met hun ogen, begrepen wat er gebeurd was door de manier waarop het tweetal voor hen bleef staan.

- Weten jullie al hoe het straks met Martie moet? vroeg Huib.

Ed dacht: natuurlijk - verschuil je maar achter het kind, hoor!

Bea speelde het spelletje maar even mee.

- Martie gaat natuurlijk met ons mee. Daar zijn Ed en ik het over eens.

- Niks hoor, zei Huib, die z'n arm om Ria heensloeg. - Aflossing van de wacht, hè Ria?

Het klonk ironisch en plechtig tegelijk.

Ria kon niets zeggen - knikte alleen maar.

Niemand keek op dit ogenblik naar de grote foto van Martchen. Maar er was geen verraad in het spel.

Ze konden opnieuw beginnen, afgehard en bittervrij.